ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ, ՄԻԱՑԷՔ

ԲԱՆԻՈՐ

ԲԱՑԱՌԻԿ ԹԻՒ 1

ՆԻՒՐԻԱԾ

Հ. Ա. Խ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ

ԳԻՆ՝ 35 ՍԵՆՏ

Սոցիալիստ. Խորհր. Հանրապետութիւններու

Ֆեդերասիոնի Նոր Կնիքը

Պսակի երկու կողմերու վրա եղած գրութիւնները կպարունակեն «*Պրոլետարներ Բոլոր Երկիրներու, Միացէ՛ք*» խօսքը՝ վեց տարբեր լեզուներով — ռուսերէն, ուկրայներէն, Սպիտակ ռուսերէն, վրացերէն, հայերէն եւ թաթարերէն:

Հրատարակութիւն «ԲԱՆԻՈՐ»-ի

103 LEXINGTON AVENUE, NEW YORK, N. Y.

1923

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	էջ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	3
ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄԵԱՆ, Սիմ. Յակոբեան	4
ԽՈՐՀՐ. ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ 6-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱՌԻԹՈՎ, Պ. Մակինցեան	7
ՊՐՕԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ՄԻ-ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑԵՐ, Ս. Սնաք	10
ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՕՆԱԼ, Ե. Զարենց	16
* * * Լօրիս	17
ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԷԼ ԱՆԵԼԻՔ ՁՈՒՆԵՆ Ս. Զբչեան	17
ԿԱՐՄԻՐ ԱՐՇԱԼՈՅՍ, Ասեան	19
ԿՐՕՆՔԷՆ ԴԷՊԻ ԿՐՕՆՔ, Ս. Գահանեան	19
ՀԱՅ ԲՕԼՇԵՒԻԿԵԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ, Ա. Շմաւոնեան	21
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳՐՈՂԸ, **Michael Gold**	23
ԻՄ ԵՕԹԸ ԲԱՂՁԱՆՔՆԵՐԸ, **Tien Tao Liu**	25
ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ, Նշեկունի	25
ԱՆՈՒՇԻ ԱԼԲՕՄԻՑ, Յ. Թումանեան	29
ԱՐՁԱԿ ՊՕԷՄՆԵՐ, Սանսիվաս	29
ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԲՆԱԶԴ ԵՒ ՄՏԱՅԻՆ ԾՈՒԼՈՒԹԻՒՆ, Սօցեան	30
ԻՆՁՈ՞Ւ ԵՆ ՈՒՇԱՆՈՒՄ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԻՔՆԵՐԸ, Ռ. Թէրլէմէզեան	33
ԳԵՂԱՐՒԵՍՏԱԿԱՆ «ՏԱԹԵՒ»Ը ԵՒ ԽՈՐՀ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ, Աշխամեան	34
ԼԷՕ ԿՐԱՆՕՖ	37
ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ Ալ. Մարտունի	38
ԽՈՐՀ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ. Ս.	39
ԿԱՐԵՒՈՐ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԵՐ	42
ՀՈՍ ՈՒ ՀՈՆ, * * *	43
ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴ	45
ԲԱՌԴԻՐՔ ԵՒԱՅԼՆ	46, 47, 48

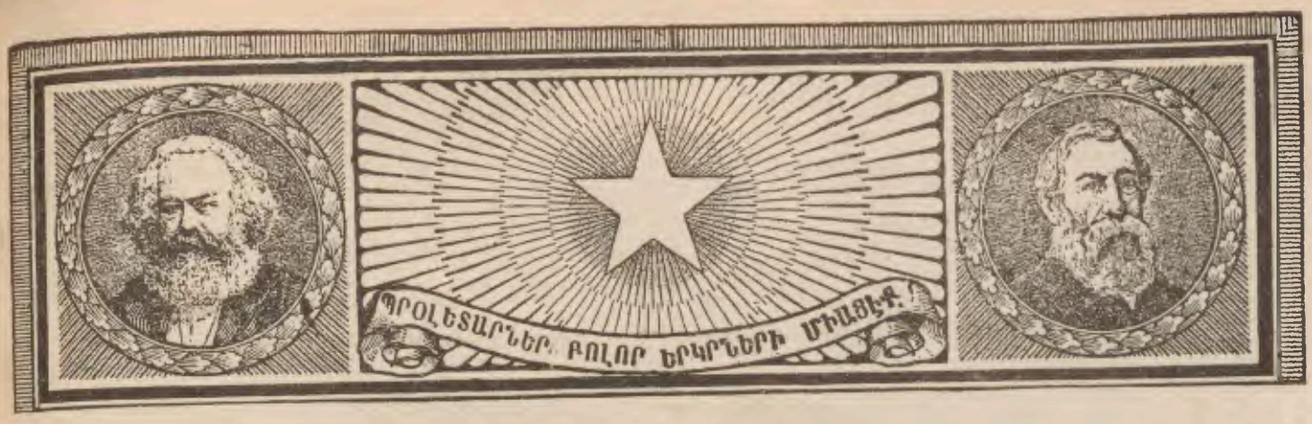

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԵՐԿՈՒՍԸ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԵՐԿՈՒՍԸ հայ ժողովուրդի բազմադարեան պատմութեան մէջ Կարմիր Գծով մը զատորոշեց Նոր Դարաշրջան մը:

Կարմիր Գծի այն կողմը կգտնի խաբուած, կոտորուող, մուրացիկ, սովի ենթակայ, ստրկացած, բշնամացած եւ թշնամացնող հայութիւնը:

Իսկ այս կողմը՝ իր դիրքին գիտակցող, ազատ կերպով ապրող, խաղաղ եղանակաւ աշխատող, բարեկամներ վաստկող եւ «թշնամիներ» կորսնցնող հայ աշխատաւորութիւնը:

Մեր պատմութեան մէջ առաջին անգամը լինելով՝ հայ ժողովուրդը *Դեկտեմբեր Երկուսին* կգտնէր այն նշմարիտ ուղին, որ պատմութեան կողմէ գծուած էր իրեն համար:

Առաջին անգամ լինելով՝ հայ աշխատաւորութիւնը, որպէս ամբողջականութիւն, կառաջնորդուէր իր սեփական շահովը, եւ ոչ թէ իշխողներու, շահագործողներու, բռնակալներու շահերովը:

Հայ պատմութեան մեծագոյն սխալն էր որ կսրբագրուէր *Դեկտեմբեր Երկուսի* Ակտովը:

Երեք տարի առաջ, այդ օրէն սկսեալ, հայ աշխատաւորութիւնը իր իմաստուն առաջնորդներու ղեկավարութեամբ կդադրէր ցնորական պատրանքներու ետեւէն լլնալէ, եւ ոտքերը հաստատուն կերպով գետինը դրած՝ յուսաշող հայեացքով մը կդիտէր բացուող Կարմիր Արշալոյսը:

Երբէ՞ք, թերեւս, աւելի մարտական, աւելի ըմբոստ *ժեստ* մը չէր եղած մեր անցեալին մէջ:

Երբէ՞ք աւելի հեռատես, նպատակագիտակ քայլ մը չէր առնուած մեր ժողովուրդի կողմէ:

Մեր աշխատող ժողովուրդին մէջ՝ դարերու ընթացքին թմրած իմացականութիւնն էր, որ բացուող Արշալոյսին ի տես՝ սկսեր էր վերակենդանանալ:

Դարերու ստրկականութեան մէջ մեղկացած քաղաքական դատողութիւնն էր, որ կրարմանար եւ կենսունակութեան նշաններ ցոյց կուտար՝ Ազատութեան շեփորի հզօր գոչին տակ:

Պատմութեան մէջ հազւադէպ անգամներ յանդգնութիւնը յանգաւորուեր է չափի, նպատակագիտակ շարժումի հետ: Բայց Նոր Հայաստանի *Դեկտեմբեր Երկուսը* զարմանալի ներդաշնակութեամբ մը այդ երկու բեւեռները իրարու միացուցած էր:

Ըմբոստ, մարտական եղած էր Յեղափոխական *ժեստը*:

Սքանչելի եղաւ նաեւ այդ *ժեստին* հետեւող ստեղծագործական ճիգը, բեղմնաւոր աշխատանքը:

Ընդամէնը երեք տարի անցած է *Դեկտեմբերեան Անմոռանալի Օրէն* ի վեր, եւ սակայն ի՞նչ զարմանալի աշխատանքներ կատարուեր են Արարատի Ստորոտը. ի՞նչ հրաշալի իրողութիւններ ստեղծուեր են հոն:

Կարծես մոգական գաւազանի մը զօրութեամբ, հնադարեան հրաշքի մը շունչով՝ վերացեր են դարաւոր թշնամանքները, քէնը, անհասկացողութիւնները: Դարեր շարունակ իրարու ոխակալ ժողովուրդները սկսեր են զիրար հասկնալ, իրարու համագործակցիլ, իրարու օգնել:

Սուրերը դրած են պատեաններու մէջ եւ ձեռք առնուած են ստեղծագործ ՄՈՒՐՃՆ ՈՒ ՄԱՆԳԱՂԸ — խորհրդանշանը Ընկերային Արդարութեան, Եղբայրութեան եւ Համամարդկային Ազատութեան:

Մէկ ու կէս հազարամեակ առաջ, — եւ տակաւին երէկ — Քրիստոսի խաչի անունով անթիւ նահատակներ տուող ժողովուրդը դաշն կապած է մահիկին հետեւողներուն հետ. այդպիսով ազդարարելով թէ՝ *Աչխատանքը* որպէս *միացնող* ոյժ աւելի զօրաւոր է, քան խաչը կամ մահիկը՝ որպէս *բաժանող* ուժեր:

Հայաստան աւելի մեծ օր չէր տեսած. հայ աշխատաւորութիւնը աւելի բախտաւոր վայրկեան չէր ապրած. ան երբէ՞ք աւելի խոհեմ եւ ինքնագիտակից չէր զտնուած, քան *Դեկտեմբեր Երկուսին*:

Ուրիշ շա՞տ Դեկտեմբերներ պիտի գան ու անցնին. բայց 1920 թուականի ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԵՐԿՈՒՍԸ անջնջելիօրէն քանդակուած պիտի մնայ հայ աշխատաւորութեան յիշողութեան մէջ:

Այդ Մեծ Օրը ՄԱՆԳԱՂԸ ԵՒ ՄՈՒՐՃԸ փայլատակեցան Կարմիր Հիւսիսափայլի մը մէջ: Եւ այդ փայլի տակ Հայ Աշխատաւորութեան ճամբան լուսաւորուեցաւ դէպի առա՞ջ, դէպի փրկութի՞ւն:

Կեցցէ՞ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԵՐԿՈՒՍԸ. Կեցցե՞ն անոր ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՆԵՐԸ:

Ստեփան Շահումեան

ՆՐԱ ԿԵԱՆՔԻ ՎԵՐՋԻՆ ԷՋԸ

Գրեց՝ ՍԻՄ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Խորհրդային Հայաստանի տարեդարձի օրը, անցեալի արիւնոտ մշուշի միջից, ներկայանում է մեզ Ստեփան Շահումեանի հերոսական դէմքը, ներկայանում է որպէս զեղեցիկ խորհրդանշան երէկուան ծանր պայքարների եւ վաղուան լուսաւոր օրերի:

Հինգ տարի է որ նա հեռացած է մեզանից: Այս հինգ տարուայ ընթացքում, յեղափոխութեան եւ հակայեղափոխութեան այս հինգ ահաւոր տարիներում, ոչ ոք մեր անցեալ դէմքերից այնպէս ճակատագրական կերպով չէ պակասել մեզ, որքան Ստեփան Շահումեանը:

Ամբողջ Կովկասում Ստեփան Շահումեանի անունը խորհրդանշան էր պայքարի եւ յաղթութեան: Ամբողջ Կովկասում Ստեփան Շահումեանի անունը խորհրդանշան էր աշխատաւոր դասակարգերի միջազգային եղբայրութեան: Նա հաւասարապէս սիրելի եւ հիրական անուն էր Բաքւի բազմատարը պրոլետարիատի համար, ինչպէս եւ Թիֆլիսի, ինչպէս եւ Երեւանի աշխատաւոր զանգուածների համար:

Ստեփան Շահումեանի անունը մի ամբողջ ծրագիր էր կովկասեան աշխատաւորութեան համար, որ ուզում էր ազատագրուել ազգային արիւնահեղ պատերազմներից եւ ապրել ու բարգաւաճել միջազգային, համակովկասեան խաղաղութեան մէջ:

Ներկայ սերնդի համար չափազանց հետաքրքրական է եւ խորապէս ուսանելի այն կեանքը, որ անցրեց Ստեփան Շահումեան, սկսած իր աշակերտական, ուսանողական ժամանակներից՝ մինչեւ իր ողբերգական մահը: Կամքի, գիտակցութեան եւ անձնուրացութեան մի երկարատեւ շրջան է դա, մի միջավայրում, որ պատրաստուած չէր նրա գաղափարները իրագործելու եւ որ սկզբում նրա դէմ հանեց քէն, տոնելութիւն եւ թշնամութիւն:

Ստեփան Շահումեան օժտուած էր բացառիկ ընդունակութիւններով, շատ տեսակէտներով փայլուն մարդ էր նա, զարգացած, տաղանդաւոր, կեանքի փոթորկալի փորձերից անցած, վճռական եւ հաստատակամ:

Միջազգային իդէալներին եւ յեղափոխական ընկերվարութեան փարեց նա շատ երիտասարդ հասակում: Հասարակական գործունէութեան ասպարէզ մտաւ նա տակաւին աշակերտական նստարանից եւ դեռ այդ ժամանակ նշանակալից ազդեցութիւն ունեցաւ իր շրջապատի վրա: Ստեփան Շահումեան, կովկասեան բովանդակ միջավայրում եւ մասնաւորապէս հայ իրականութեան մէջ, միջազգային ընկերվարութեան անպրանիկ դրօշակակիրներից եղաւ եւ մինչեւ իր մահը տապանդով եւ պատով տարաւ իրեն վիճակուած պատմական դերը:

Ոչ միայն հայ կեանքի, այլ եւ Կովկասի բացառիկ գործիչներից է նա, որ կարողացաւ դուրս գալ ազգայնական անձուկ սահմաններից եւ կովկասեան ժողովուրդների մօտեցրեց միմեանց՝ տանելով նրանց բոլորին դէպի միջազգային եղբայրութեան եւ աշխատաւորական դաշնակցութեան բարձր նպատակը: Այն, ինչ որ արաւ Ստեփան Շահումեան, իր անհատական գաղափարների թելադրանքը չէր միայն, այլ եւ պահանջն էր մեր պատմութեան, մեր նոր իրականութեան, որ այլ եւս չէր կարող զարգանալ հին սկզբունքներով: Պատմական առաջադիմութիւնը նոր ճամբաների եւ նոր մեթոդների պէտք ունէր: Հարկաւոր էին մարդիկ, որ կարողանային քայլել նոր ճամբան եւ իրագործել նոր մեթոդը: Ստեփան Շահումեան այդ նոր մարդկանց մէջ ամենէն կոչուածը եղաւ, որի վրա ընկաւ մի ծանր, ահաւոր պարտականութիւն: Իրրեւ գաղափարի մարդ՝ այդ պարտականութիւնը կատարեց նա առանց ամենափոքր թուլութեան, կատարեալ անձնուիրութեամբ, բարոյական վսեմ թռիչքով եւ սքանչելի դիտակցութեամբ: Իր պատմական դերի մէջ՝ նա չճանաչեց որեւէ տատանում եւ որեւէ ընկրկում: Վայրկեաններ եղան նրա պատմական ճանապարհի վրա, երբ պարտականութիւնը դարձաւ չափազանց դժուարին, դրեթէ անկարելի, բայց Ստեփան Շահումեան հերոսի պէս գնաց այդ ճանապարհը, որպէս մէկը, որ կոչուած էր բնութիւնից այդ դերի համար: Եւ այն, ինչ որ ուրիշին թուում էր անընդդիմելի, Ստեփան Շահումեան կատարում էր առանց ճիգի, առանց արդելքի, յեղափոխական մի անդիմադրելի ներշնչումով եւ մի կատարեալ ինքնամոռացումով:

Ներկայ սերունդը եւ մանաւանդ յետնորդ սերունդը պէտք ունին այս պատմական անձնաւորութեան կեանքի ճանաչման եւ նրա ոգով՝ դաստիարակութեան: Անշուշտ Խորհրդային Հայաստանը կկատարի այդ կարեւոր

աշխատանքը։ Այսօր, այս պատմական տարեդարձի ժամին, կկամենայինք մի քանի խօսք ասել Ստեփան Շահումեանի կեանքի վերջին շրջանի մասին, որ եղաւ պեղեցիկ պսակաւորումը նրա բովանդակ գոյութեան։

* * *

Երբ 1918 թի Մարտի Յեղափոխութեան հետեւանքով ողջ Ռուսաստանում կազմուեցին բանւորա-գիւղացիական Խորհուրդներ, — Ստեփան Շահումեան միաձայն Բաքւի Բանւորական Խորհրդի նախագահ ընտրուեց։ Բաքւի միջազգային պրոլետարիատը անմիջապէս ճանաչեց իր ներկայացուցչին, որ հակա-յեղափոխութեան մայլ տարիների ընթացքում չէր բաժանուել նրանից եւ միշտ բարձր էր պահել յեղափոխական-ընկերվարական դրօշակը։ Այդ շրջանում տակաւին սուր կերպով հրապարակ չէր եկել «մենշեւիկների» եւ «փոքրամասնականների» խնդիրը, եւ պրոլետարիատը իր ամբողջութեան մէջ Ստեփան Շահումեանին էր ընդունում միակ ղեկավարը բանւորական շարժման։ Միապետութեան տապալումից յետոյ երկար ժամանակ չանցաւ, եւ դատմն առաջացաւ այն հոսանքների մէջ, որոնք միատին էին դալիս՝ միապետութիւնը տապալելու համար։ Յեղափոխական պրոլետարիատը եւ աղքատ գիւղացիութիւնը մի ճանապարհ ունէին միայն, — յեղափոխութիւնը հասցնել իր տրամաբանական զարգացման եւ աղատագրել չահագործուող դասակարգերը։ Բուրժուազիան սակայն աշխատում էր եղած յեղափոխութիւնը իր դասակարգային չահերին ծառայեցնել եւ միապետական-ֆէոդալական աւերակների վրա իր իշխանութիւնը հիմնել։ Մանր բուրժուազիան, որ սկզբում տատանուում էր բուրժուազիայի եւ պրոլետարիատի միջեւ՝ հետզհետէ մօտեցաւ բուրժուազիային, մտածելով որ չարունակուող յեղափոխութիւնը կարող է վնասակար լինել իր դասակարգային չահերի համար։

Յեղափոխութեան այդ առաջին ամիսներին այս տարբեր չահերը եւ հոսանքները զգալի չէին։ Ամէնքն էլ իրենց անուանում էին յեղափոխականներ, որովհետեւ ամենքն էլ առաւել կամ նուազ գործել կամ խօսել էին հին ռէժիմի դէմ։ Այսպէս է որ սկսած «առաջաւոր» ազնուականներից մինչեւ սահմանադիր ռամկավարները, մինչեւ սոցիալիստ-յեղափոխականներն ու սոցիալ-դեմօկրատները «յեղափոխական» դիրքորոշման մէջ տօնում էին հին ռէժիմի տապալումը։

Բայց պրոլետարիատի համար այս տապալումը բաւական չէր։ Նրա համար առաջնակարգ խնդիր էր, թէ ո՛վ պիտի իշխէ կայսեր փոխարէն եւ թէ ո՛ր դասակարգի ռէժիմը պիտի հաստատուի անցեալի աւերակների վրա։ Արդեօք պրոլետարիատն ինքը իր ձեռքով պիտի ամրացնի՞ բուրժուական հասարակակարգի հիմքերը, արդեօք պրոլետարիատը այնքան արիւն թափեց բուրժուազիայի ընչաքաղց իշխանութիւնը իրագործելո՞ւ համար։ Այս ծանրակշիռ խնդիրները դանազան ձեւերով եւ բազմատեսակ արտայայտութիւններով արծարծուում էին ամեն օր, գրեթէ ամեն վայրկեան՝ շարժուած, եղեքտրականացած մթնոլորտի մէջ։

Բուրժուազիայի արտայայտիչները բաւական էին համարում եղած յեղափոխութիւնը եւ ձգտում էին «նոր իրաւակարգը» ամրացնել։ Մանր բուրժուական սոցիալ-դեմօկրատներն ու սոցիալիստ-յեղափոխականները տարբեր խօսքերով նոյն նպատակին էին ծառայում։ Եւ մենշեւիկներն էին միայն, որ անկարելի դժուարութիւնների մէջ աշխատում էին յեղափոխութիւնը պահել իր բնական ճանապարհի վրա եւ իրագործել չորրորդ դասակարգի պատմական առաքելութիւնը։

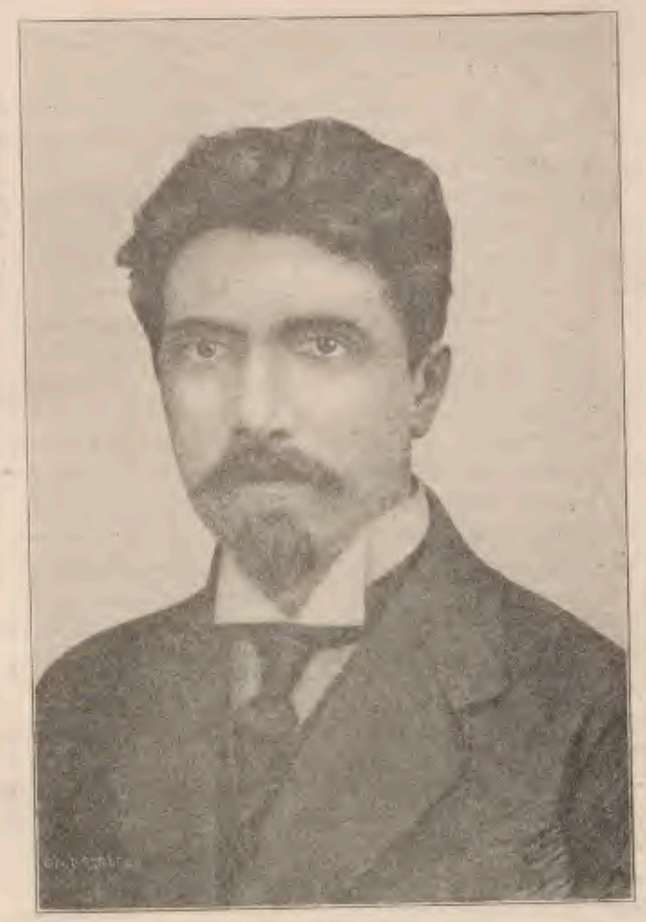

Ստեփան Շահումեան
(1887 – 1918)

Հայ Պրոլետարիատի մեծ առաջնորդը եւ մեծագոյն զոհը· սպանուած իր 26 ընկերներով Անգլիական կառավարութեան գործակալներու եւ Սոցիալ Յեղափոխական Կուսակցութեան աջակողմեան թեւի մարդոց կողմէ՝ Թուրքիստանի աւազուտներուն մէջ, 1918 թ· Սեպտ· 21-ին։

Ստեփան Շահումեան մեծ դեր կատարեց յեղափոխական այս հիմնական տեսակէտը լուսաբանելու, զարգացնելու եւ տարածելու գործում։ Կարելի է առանց չափազանցութեան ասել, որ այդ տեսակէտից Կովկասում նրան ոչ ոք չէր հաւասարում, ո՛չ իր քաղաքական-սոցիալական դիտակցութեամբ, ո՛չ իր պայծառատեսութեամբ եւ ո՛չ յեղափոխական հետեւողականութեամբ ու վճռականութեամբ։

Եւ ոչ միայն Կովկասում, այլ եւ ընդարձակածաւալ Ռուսաստանում Ստեփան Շահումեան կարեւոր դեր էր կատարում։ Նա մասնակցում էր այն յեղափոխական-բանւորական համագումարներին, որոնք տեղի ունէին Կովկասում եւ Ռուսաստանում։ Այդ համագումարների մէջ Ստեփան Շահումեան միշտ դնում էր առաջնակարգ դիրքերում։ Նա Ռուսաստանի Կոմունիստական Կուսակցութեան Կենտրոնական Մարմնի անդամ էր եւ իբրեւ

այդպիսին՝ աչքի ընկնող մասնակցութիւն ունեցաւ այն բոլոր ակտերի որոշման գործում, որոնք երկիրը հեռացրին դէպի Հոկտեմբերեան Յեղափոխութիւնը։

Ստեփան Շահումեանի համար ընկերվարութիւնը, յեղափոխութիւնը, աշխատաւոր դասակարգի շահերը դատարկ, անբովանդակ հնչիւններ չէին։

Յեղափոխութիւնը իրական արժէք պիտի ներկայացնէր բազմամիլիոն աշխատաւոր բանւորների եւ գիւղացիների համար։ Յեղափոխութիւնը պիտի կատարուէր նրանց համար։ Եւ նա այդ խնդիրների մէջ ցոյց տուեց ոչ միայն բացառիկ դիտակցութիւն, այլ եւ բարոյական առաքինութիւն, այլ եւ անխորտակելի հաւատարմութիւն այն գաղափարներին, որոնցով ապրել եւ ոգեւորուել էր երկու տասնեակ տարի։

Ինչ որ Ստեփան Շահումեանի ընկերվարական–յեղափոխական գործունէութեան տալիս էր կարեւոր հիմնաւորում — այդ նրա ընկերարանական խորաթափանց ըմբռնումն էր։ Նա կարողանում էր վերլուծել հասարակական դասակարգերի դերը յեղափոխութեան փոթորկալի եւ քաօսական շրջանում, ըմբռնում էր իւրաքանչիւր հոսանքի եւ խաւի յատուկ գաղափարաբանութիւնը, զարմանալի նրբութեամբ եւ գիտական ճշտութեամբ զտում էր աշխատաւոր դասակարգը միւս դասակարգերից եւ պայծառօրէն ձեւակերպում էր պրոլետարիատի քաղաքական–սոցիալական իդէալները։

Բայց Ստեփան Շահումեան արժէքաւոր է ոչ միայն իբրեւ միջազգային պրոլետարիատի լաւագոյն ներկայացուցիչ եւ յեղափոխական մարքսիզմի համոզած դրօշակիր, այլ եւ արժէքաւոր է իր գործնական քաղաքականութեամբ, որ վարեց Կովկասում եւ որ շատ տեսակէտներով մեր կեանքի համար պատմական նշանակութիւն ունի։

Այդ քաղաքականութիւնը տարբերւում էր հին, արաւաւոր քաղաքականութիւնից նրանով, որ բղխում էր աշխատաւոր զանգւածների շահերից, որոնք իրար հետ հակասութեան մէջ չէին եւ որոնք ընդհարւում էին տիրող դասակարգերի շահերի հետ։

Ստեփան Շահումեան տեսնում էր, որ կովկասեան ազգութիւնները տառապում են ազգայնականների ստեղծած արիւնահեղ մթնոլորտի մէջ։ Տիրող դասերի այն դաւադրութիւնը, որ ողջ Եւրոպան պատերազմի դաշտ դարձրեց, տարբեր ձեւով գործում էր նաեւ Կովկասի մէջ։ Աշխատաւոր ժողովուրդները չեն, որ կռւում են միմեանց դէմ, այլ փէոդալական եւ դրամատէր դասակարգերն են, որ իրենց դահիճ շահերին զոհ են բերում պրոլետարիատը եւ գիւղացիութիւնը։ Հարկաւոր էր պայքարել տիրող դասերի դաւադրութեան դէմ, հարկաւոր էր աշխատաւոր դասերի ոյժն ու ազդեցութիւնը մեծացնել, հարկաւոր էր վերջ տալ ազգայնական, եղբայրասպան պատերազմներին — իսկ դրա համար հարկաւոր էր վարել դասակարգային քաղաքականութիւն։ Հին, ազգային քաղաքականութիւնը Կովկասը մոխիրների վերածեց։ Ազգայնական մեկուսացումը եւ ազգայնական ընդհարումները հաւասարապէս ծանր եւ սարսափելի էին կովկասեան բոլոր ժողովուրդների համար։ Պէտք էր թողնել վտանգաւոր մեկուսացումը եւ եղբայրօրէն միանալ մի միջազգային դաշնակցութեան մէջ։ Ուրիշ ճանապարհ չկար Կովկասի ապագայի եւ իւրաքանչիւր ազգի զարգացման համար։ Այս քաղաքականութիւնը, որ բղխում էր միջազգային ընկերվարութեան սկզբունքներից եւ աշխատաւոր ժողովուրդների իրական շահերից՝ առաջին անգամ գործնականապէս կիրառուեց Կովկասում Ստեփան Շահումեանի միջոցով։ Այդ քաղաքականութիւնը մի դարագլուխ էր ստեղծում Կովկասում եւ նրա առջեւ բաց էր անում անսահման, բարոյական, մտաւոր զարգացման զեղեցիկ հեռանկարներ։ Ստեփան Շահումեանի նեղմիտ եւ նեղսիրտ հակառակորդները զրպարտում էին նրան այդ քաղաքականութեան համար եւ համարում էին նրան «ազգային դաւաճան», բայց մեռնող դասերի այս ամօթալի զրպարտութիւնը եւ այս անները՝ հարածանքը պատմական երեւոյթ է ամեն ազգի մէջ, ամեն առաջադիմական գործչի դէմ։ Իրականութիւնն այն է, որ Ստեփան Շահումեանի քաղաքականութիւնը խորապէս օգտակար եղաւ հայ ժողովրդի համար, իսկ նրա հակառակորդների գործունէութիւնը աղէտ եւ թշուառութիւն բերեց մեր ժողովրդին։

Կովկասեան Ժողովուրդների Դաշնակցութիւնը նա մտածում եւ իրագործում էր դասակարգային հողի վրա եւ ընդունում էր այն՝ որպէս աշխատաւորների միջազգային եղբայրութիւն։ Այս դաշնակցութիւնը իրաւ կարող էր գոյութիւն ունենալ եւ զարգանալ ներքնապէս, եթէ կապուած լինէր Ռուսաստանի հզօր աշխատաւորութեան հետ։ Ստեփան Շահումեան այդ կենտրոնական անձնաւորութիւնն էր, որ կապում էր Կովկասը Ռուսաստանի հետ, որ միացնում էր կովկասեան այլատարը աշխատաւորութիւնը ռուս աշխատաւորութեան հետ։

Ունենալով մեծ կապեր Ռուսաստանի պրոլետարիատի հետ՝ Ստեփան Շահումեան աւելի, քան որեւէ մէկը, պատմութիւնից կոչուած էր երկու երկիրների միջեւ կենդանի օղակ լինելու։ Այս կապը 1918 թւի ապէտաւոր ամիսների ընթացքում հակառակորդական դեր կատարեց եւ փրկեց Կովկասը, մասնաւորապէս հայ աշխատաւոր ժողովուրդը, թուրք փէոդալների բնաջնջումից։

Մի կողմից Կովկասի աշխատաւորական դաշնակցութիւնը կապերով Ռուսաստանի Յեղափոխութեան հետ՝ Ստեփան Շահումեան միւս կողմից ամեն միջոցներ գործ էր դնում ապահովելու համար նրա գոյութիւնը հարաւի միջնադարեան իմպերիալիստներից։ Այն ժամանակ, երբ կովկասեան աշխատաւորութիւնը եւ մասնաւորապէս հայ աշխատաւորութիւնը սարսափով էր տեսնում տաճիկ փաշաների արշաւանքը Կովկասի սահմանների վրա, այն ժամանակ, երբ կովկասեան «դեմոկրատ» տարրերի գործունէութիւնը զօրեղացնում էր տաճիկ փաշաների կովկասեան դաշնակիցներին — Ստեփան Շահումեան տեսաւ վտանգը եւ իր ամբողջ ոյժով նրա դէմ դիմեց։ Նա համարձակ կերպով յայտարարեց, որ Ադրբէյջանեան խանները եւ բէկերը տաճիկ փաշաների առաջապահ գործն են Կովկասում եւ որ պէտք է կազմակերպուել՝ այդ ոյժը ոչնչացնելու համար։ Զարմանալի, դերմարդային եռանդով Ստեփան Շահումեան կազմակերպեց Բաքւի Խորհուրդը, յեղափոխական բանակ ստեղծեց դրեթէ ոչնչութիւնից, համախմբեց հայ աշխատաւորութիւնը, միացրեց ռուս բանւորութիւնը, երկրի որոշ մասերում ապատամբեցրեց թաթար գիւղացիութիւնը հողատէր խանների եւ բէկերի դէմ — մի խօսքով աշխատեց թուլացնել փէոդալական ոյժը եւ նրա դէմ կանգնեցնել յեղափոխական–աշխատաւորական միջազգային բանակը։ Այն, ինչ որ Ստեփան Շահումեան արաւ 1917 թւի Դեկտեմբեր եւ 1918 թւի Օգոստոս ամիսների ընթացքում, յաւէտ յիշատակելի կմնայ կովկասեան պատմութեան մէջ եւ մասնաւորապէս հայոց նորագոյն պատմութեան էջերում։ Այս լինն ամիսների դէպքերը արձանագրելու եւ վերլուծելու համար — դէպքեր, որոնք մեծ մասամբ կապուած են Ստեփան Շահումեանի գործունէութեան հետ — երկայնա-

չունչ հասարների պէտք կայ։ Այդ պատմական դէպքերի եղրակացութիւնն այն է, որ Ստեփան Շահումեանի քաղաքականութիւնը եւ մեծ մասամբ նրա ջանքերով կազմակերպած յեղափոխական բանակը ազատեց Կովկասը անծայրածիր աղէտից։ Այդ բանակի դիմադրութեան շնորհիւ է զլխաւորապէս, որ Երեւանեան նահանգում, 1918 թւի Մայիս ամսին, կազմուեց Հայաստանի Հանրապետութիւնը։ Զլինէր Բաքւի Յեղափոխական Խորհուրդը, չլինէր ինն երկարատեւ ամիսների հերոսական դիմադրութիւնը — տաճիկ վաչանները վաղուց մտած պիտի լինէին Կովկասի սիրտը, հասած երազական Կասպիական ափերին, ջնջած հայ քաղաքներն ու գիւղերը եւ Էրզրումից մինչեւ Բաքու, մինչեւ Դաղստան, մինչեւ Սամարկանդ ստեղծած պանթուրանական մի արիւնահեղ ոգեմաճակատ։ Եւ այս պիտի կատարուէր մեղսակցութեամբ Թիֆլիսի տխրահռչակ Սէյմի եւ աւելի եւս տխրահռչակ Կոմիսարիատի, ուր նստած էին կովկասեան երեք ազգութիւնների «դեմոկրատ» ներկայացուցիչները։

Սակայն Համաձայնական Պետութիւնների եւ յատկապէս անգլիական իմպերիալիզմի համար բացարձակապէս անտանելի էր Կովկասեան աշխատաւորական դաշնակցութիւնը կապուած Ռուսաստանի հետ։ Նրան հարկաւոր էր Բաքւի նաւթը — եւ այդ նաւթի համար նա չվարանեց ամենասոսկալի դաւադրութիւնը կազմակերպել Բաքւի շուրջը։ Այդ դաւադրութեան հետեւանքն այն եղաւ, որ Բաքւի Յեղափոխական Խորհուրդը տեղի տուեց արտաքին եւ ներքին ճակատագրական գործակցութեան հանդէպ, մի գործակցութիւն, որ անսահմանելի աղէտներ պատճառեց Բաքւի հայ աշխատաւորութեան, յետոյ նաեւ Հայաստանին եւ ամբողջ Կովկասին։

Ստեփան Շահումեան իր ընկեր կոմիսարների հետ ձերբակալուեց Բաքւում, 1918 թւի Օգոստոսին, եւ նոյն թւականի Սեպտեմբեր 21-ին չալուչար տանջանքներից յետոյ գնդակահարուեց Անդրկովկասեան անապատներում։

Այնուհետեւ ողջ Կովկասի վրա ծանրացաւ սարսափելի յեղաշրջում։ Յեղափոխական, աշխատաւորական Բաքուն ընկաւ։ Կովկասեան ժողովուրդների միակ լուսաւոր ջահն էր Սովիետական Բաքուն, որտեղից նոր կարգերը հեղհեղուկ տարածւում էին երկրի միւս մասերը։

Նրանից յետոյ կրկին արիւնհեղութիւն ընկաւ աղդերի մէջ, սկզբում տաճկական իմպերիալիստների հրահրումով, ապա երկար ժամանակ անգլիական իմպերիալիստների դաւադրութեամբ։ Երկու տարուց աւելի Կովկասեան հրդեհը չէր վերջանում, եւ աշխատաւոր ժողովուրդը երկու կողմն էլ արիւն-արտասուք էր քամում։ Այս զարհուրելի կացութիւնը հասաւ իր տրամաբանական վախճանին։ Հին ռէժիմը, ազդայնական արկածախնդրական քաղաքականութիւնը ոչնչացաւ իր ստեղծած կարգերի մէջ։

Ստեփան Շահումեանի միջազգային եղբայրութեան քաղաքականութիւնը յաղթանակեց իր մահից յետոյ։ Ու Կովկասը փրկուեց Խորհրդային կարգերի միջոցով։

Հին դասակարգերը եւ հին քաղաքականութիւնը Կովկասին աւեր ու կոտորած բերին։ Աշխատաւոր դասակարգերը եւ աշխատաւորական քաղաքականութիւնը նրան խաղաղութիւն տուին եւ նրա առջեւ բաց արին ապագայ զարգացման անկաշկանդ հնարաւորութիւն։

Խորհրդային Հայաստանը, Վրաստանը, Ադրբէջանը՝ իրար հետ դաշնակից, եւ դաշնակցած Խորհրդային Մեծ Ռուսաստանի հետ — ահա թէ ի՞նչ ծագեց ազգայնական պատերազմների արիւնահեղ մթնոլորտից յետոյ եւ ահա թէ ի՞նչը կարող է վերքերը բուժել եւ ժողովուրդներին տանել դէպի մեծութիւն։

Ստեփան Շահումեան այս դաղափարի եւ այս քաղաքականութեան ամենափայլուն առաջամարտիկն էր մեր կեանքի մէջ, Կովկասում, Ռուսաստանում։

Իր հերոսական մահով նա նուիրագործեց այդ դաղափարը եւ նոր սերնդին, նոր Հայաստանին բարոյական մեծագոյն ժառանգութիւնը թողեց։

Այսօր, Խորհրդային Հայաստանի պատմական օրը, նրա Երրորդ Տարեդարձին, յիշում ենք նրան խորին երախտագիտութեամբ, ափսոսանքով եւ թախիծով յիշում ենք այն մարդուն, որ եղաւ մեծագոյն պայքարողը եւ մեծագոյն զոհը Խորհրդային Հայաստանի եւ Խորհրդային Կովկասի համար...

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄԵԱՆԻՆ

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ

Սիրտդ որպէս վառ ատրուշան պահիր վառ,
Սիրտդ հրկէզ մթնում դաժան պահիր վառ։

Սիրտդ խանդոտ, հրաբորբոք պահիր վառ,
Խինդդ տենդոտ, սէրդ վահան պահիր վառ։

Զար աշխարհի խաւարի դէմ պահիր վառ,
Որպէս դրօշ արնանման պահիր վառ։

Հեռւում անտուն, եղիր խնդուն, պահիր վառ,
Սիրտդ բորբոք-վարդդ վահան պահիր վառ։

Որպէս խարոյկ եղնող վկայ պահիր վառ,
Արեւի պէս սիրտդ վառման պահիր վառ։

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱՌԻԹՈՎ

(ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ)

Գրեց՝ Պ. ՄԱԿԻՆՑԵԱՆ

Թիւրքիայի մամուլը վերջերս շատ տեղ յատկացրեց Երեւանի միջադէպին։ Լրագրական կրքոտ խորհրդածութիւնները, տարաբախտաբար, ոչ թէ պարզաբանում, այլ ընդհակառակը՝ խճճում ու մթագնում են խնդիրը։ Առանց Երեւանում տեղի ունեցած իրադարձութիւնների փաստացի կողմին անդրադառնալու — քանի որ այդ կողմը տակաւին ստուգած ու ճշտուած չէ — աւելորդ չենք համարում տալ մի քանի բացատրութիւն՝ հարցի էութեան մասին։

Անդրկովկասում Խորհրդային իշխանութիւնը հաստատուեց հետեւեալ յաջորդականութեամբ։ Նախ տապալուեցին Թուրք Մուսաֆաթականները, ապա՝ հայ Դաշ-

Ընկ. Պօղոս Մակինցեան

Կովկասեան Խորհ. Ֆեդերացիայի ներկայացուցիչը Թիւրքիոյ մէջ, որու իմաստուն միջամտութիւնը մեծապէս նպաստեց հայ-թուրքական միջադէպի ստիպով ծագած կրքերու հանգստացման:

նակները եւ ի վերջոյ վրաց Դաշնակները: 1920 թի Մայիսից հաստատուեց երեք Խորհրդային Հանրապետութիւն՝ Ադրբէյջան, Հայաստան եւ Վրաստան, որտեղ նախկին իրար ներհակ կուսակցութիւնների փոխարէն իշխանութեան դրուին անցաւ միեւնոյն Կոմունիստական Կուսակցութիւնը:

Պարզ բան է, որ նախկին վէճերը վերացան եւ հաստատուեց եղբայրական հարեւանութիւն:

Ի՞նչ բերեց այդ կենակցութիւնը:

Նախ-պատերազմեան շրջանում, հարիւր տարուց ի վեր, Անդրկովկասը կազմելիս է եղել մի վարչական եւ տնտեսական միաւոր: Զանազան զաւառների եւ գաւառակների խառն ազգաբնակութիւնը կապուած էր իրար ամենասերտ տնտեսական կապերով: Զանգեզուրը, Ղարաբաղը չէր կարող ապրել առանց Բաքւի: «Բաքուի Պօստ»-ի պաշտօնական տուեալների համեմատ, բաքուբնակ Զանգեզուրցիները տարեկան 13 միլիոն ոսկի բուրլի էին փոխադրում հայրենիք: Լօռու շրջանի գիւղատնտեսութեան արդիւնքը՝ իւղ, պանիր, մեղր եւայլն — սպառւում էր Թիֆլիզում:

Բաժանելով Անդրկովկասը երեք Հանրապետութեան, պատնէշ բարձրացնելով այդ Հանրապետութեանց հողերի շուրջը — հնուց հաստատած տնտեսական կապերը քակւում էին, մի բան, որ ամենից շատ դարնում էր գիւղացիների շահերին: Ինչպէ՞ս ապրի Թուրք գիւղացին, եթէ նրան զրկելու լինիս Հայաստանի սահմաններում գտնւող արօտատեղիներից, որտեղ տասնեակ եւ տասնեակ տարիներ նա «Եայլաղ» է գնացել: Ինչպէ՞ս ապրի լեռնոտ Զանգեզուրը առանց հարեւան Նախիջեւանի եւ Շուշու տափաստանի հացի, առանց Բաքւի նաւթարդիւնաբերութեան:

Ահա տնտեսական այս պատճառների մղումով էր, որ հապիւ մի երկու տարի իրարից զատուած գիւղացի ազգաբնակութեան մէջ այնպիսի մեծ համակրութիւն գտաւ Ֆեդերացիայի գաղափարը: Ադրբէյջանում, Հայաստանում եւ Վրաստանում Խորհուրդների բոլոր գաւառային համագումարներում բանաձեւեր էին ընդունւում յօդուտ միացման:

Եւ ահա Անդրկովկասում հաստատւում է Ֆեդերատիւ Հանրապետութիւն: Այդ Ֆեդերացիայի մէջ մտնող երեք կարեւորագոյն հանրապետութիւնները, իրենց զբաղցն իշխանութեան մի մասը դիջում են ընդհանուր Անդրկովկասեան Հանրապետութեան: Ֆեդերացիան կազմող իւրաքանչիւր մասնիկը հրաժարւում է առանձին վարել երկաթուղային եւ թղթատարական գործերը, արտաքին առեւտուրը, արտաքին քաղաքականութիւնը, ռազմա-ծովային, երեւմտական եւ մաքսային գործերը: Այդ գործերը, ընդհանուր Անդրկովկասեան մաշտաբով վարելու համար, ստեղծւում են Ֆեդերատիւ կառավարութեան յատուկ օրգաններ: Ընդհակառակը՝ ներքին գործերը, լուսաւորութիւնը, դատ ու դատավարութիւնը, հողային գործերը, արդիւնաբերութեան կառավարութիւնը — մնում է իւրաքանչիւր հանրապետութեան իրաւասութեան ներքոյ:

Այս նոր սիստեմը, պահպանելով Անդրկովկասի Ֆեդերասիոնի մէջ մտնող իւրաքանչիւր հանրապետութեան ուրոյն դէմքը, ինքնավարութիւնը ներքին կեանքում, թէ՛ վարչական, թէ՛ տնտեսական, թէ՛ կուլտուրական բնագաւառներում, վերին աստիճան դիւրացնում է ազգաբնակութեան կեանքն ու աշխատանքը: Թուրք գիւղացին, առանց զգալու որ սահման է անցնում, օգտւում է հարեւան հանրապետութեան արօտատեղիներից, հայ հողագործ կամ սակաւահող գիւղացին աշխատանք է գտնում Ադրբէյջանի մայրաքաղաքում, սահմանադծերը այլեւս չեն խանգարում ապրանքների եւ մթերքների բնական շրջանառութեան, դրամների միօրինակութիւնը նպաստում է տնտեսական կապերի զարգացման, եւայլն, եւայլն:

Ինչ ասել կուզէ, որ բացի այս տնտեսական խոշոր առաւելութիւնները, Ֆեդերացիան ունի նաեւ հոգեբանական քաղաքական առաւելութիւն: Երեք հանրապետութիւնները, արտաքին աշխարհի առջեւ հանդէս են գալիս որպէս մէկ միաւոր: Մէկը բոլորի համար, բոլորը մէկի համար: Խաղաղութեան դաշինք, թէ պատերազմ — երկու դէպքում էլ երեք հանրապետութիւնները հանդէս են գալիս որպէս մէկ միաւոր, հետեւապէս իւրաքանչիւրը եռապատիկ ուժեղ, քան ինքն իր մենութեան մէջ:

* * *

Խորհրդային իշխանութեան որրանը Ռուսաստանն է: Նոյեմբերի 7-ին լրացաւ վեց տարին, ինչ Ռուսաստանում հաստատուեց Բանւորա-Գիւղացիական Իշխանութիւնը:

Ի՞նչ է թերապրում վեցամեայ գոյութեան եւ վեցամեայ անընդհատ պայքարի փորձը:

Այն, որ բոլոր բուրժուական երկրներում իշխանութիւնը կենտրոնացած է մի բուռը կապիտալիստների ձեռքում: Որքան աւելի է զարգացած կապիտալիստական պետութիւնը, այնքան աւելի ազահ, աւելի գիշատիչ, աւելի արիւնարբու է տիրող կապիտալիստական դասակարգը: Օրինա՞կ. Անգլիան ու Ֆրանսիան:

Ո՞վ վատեց համաշխարհային պատերազմի հրդեհը եւ յանուն ինչի՞:

Պատերազմի շրջանում թերևս կային այնպիսի միամիտներ, որոնք հաւատում էին բուրժուական մեծ պետութիւնների վարձու գրչակների յայտարարութիւններին, թէ՝ պատերազմը յայտարարուել ու մղւում է յանուն մանր ժողովուրդների ազատագրութեան, յանուն արդարութեան եւ իրաւունքի: Սակայն երբ սկսուեց հաշուեյարդարը, պատերազմի վերջին բալանսի շրջանը, Վերսայլից մինչեւ Լօզան, անդամ կոյրերը տեսան, որ վերամբարձ, փքուն ճառերով քօղարկուած էին կուսող բուրժուական երկրների կապիտալիստական խմբակցութեանց դասակարգային եսամոլ շահերը: Թէ՛ տաճիկ ժողովուրդը, թէ՛ հայ ժողովուրդը հաւասարապէս հասկացան, որ անգլիական ու ֆրանսիական կապիտալիստները ոչ մի արցունք չեն թափի, անդամ եթէ այդ ժողովուրդներին ապառնայ մահացում. ընդհակառակը՝ անդամ այդ ժողովուրդների ծայր ասիճան քայքայման, կործանման գնով նրանք աղահօրէն տենչում են ուռճանալ, բազմապատկել իրենց կապիտալը:

Եւ այդ ղիմակը պատեց առաջին անդամ Խորհրդային Ռուսաստանը, հրատարակելով ցարական կառավարութեան օրօք Անգլիայի եւ Ֆրանսիայի հետ կնքած բոլոր գաղտնի դաշնագրերը.— դաշնագրեր, համաձայն որոնց Տաճկաստանը պիտի բաժանուէր իմպերիալիստների միջեւ եւ Պոլիսը... անցնէր Ցարին:

Պատմութեան մէջ այս չտեսնուած խիզախ քայլը կատարեց Խորհրդային Իշխանութիւնը, որ արտաքսելով կապիտալիստներին ու կալուածատէրերին — հատատեց առաջին անդամ պատմութեան մէջ բանուորների եւ գիւղացիների իշխանութիւնը:

Պարզ բան է, որ իմպերիալիստական կառավարութիւնները չէին կարող հանդուրժել նման մի պետութիւն, որ ինքնին ապաղակող բողոք էր իրենց դէմ, որ մերկացնում էր մի բուռն կապիտալիստների շահամոլ քաղաքականութիւնը:

Արդ՝ սկսեց պայքար:

Իմպերիալիստները փորձեցին կատարել զինուած միջամտութիւն — ինտերվենսիօն — չյաջողեց:

Ապա՝ նրանք սկսեցին զինել նախկին ցարական գեներալներին, օժանդակելով նրանց նիւթապէս, Խորհուրդները տապալելու նպատակով,— դարձեալ չյաջողեցին:

Եւ այդ հաշուով վաճառականները համոզուելով որ իրենց մսխած միլիօնները անդարձ կորստեան են մատնուած, բաւականացան տնտեսական պաշարումով ու պայքարով: Պայքարը, փոխելով իր կերպարանքը, մնաց պայքար: Մինչեւ օրս Խորհրդային Ռուսաստանը մնաց իրաւականօրէն չճանաչուած: Եւ ինչպէ՞ս ճանաչել մի պետութիւն, որ ինքնին ապաղակող մի բողոք է, մերկացում՝ ընդդէմ իմպերիալիստական քաղաքականութեան:

Եւ այս վեցամեայ պայքարի փորձը բոլոր Խորհրդային երկրների աշխատաւորներին բերեց այն համոզման, որ ինչպէս բուրժուական երկրները մի ճակատ են բացել ընդդէմ Խորհրդային երկրների, այնպէս էլ Խորհրդային երկրները պիտի մի ճակատ ու մի բանակ ունենան՝ ընդդէմ անհաշտ իմպերիալիստների:

Կապիտալիստ պետութիւնների միջեւ միշտ գոյութիւն ունի ներհակութիւն, որ բղխում է իւրաքանչիւր երկրի բուրժուա դասակարգի շահերի գանազանութիւնից:

Եւ եթէ այդ երկրները, մերթ ակներեւ, մերթ ծրագեալ ներհակ շահերով կարող են միանալ Խորհուրդների դէմ, ապա ուրեմն առաւել եւս Խորհրդային հանրապետութիւնները կարող են եւ պէտք է միանան, քանի որ նրանց շահերը միատեսակ են եւ չկայ բնաւ ոչ մի տարբերութիւն, ուր մնաց թէ հակառակութիւն կարող է լինել բոլոր երկրների բանուորների միջեւ:

Եւ ահա բոլոր Խորհրդային հանրապետութեանց Խորհուրդների համագումարում որոշուում է՝ կազմել Խորհրդային բոլոր հանրապետութիւններից մի Միութիւն:

Այդ միութեան մէջ մտնում են համահաւասար իրաւունքներով առ այժմ չորս հանրապետութիւն՝ 1) Ռուսաստանի Ֆեդերացիան, 2) Ուկրանիան, 3) Անդրկովկասի Ֆեդերացիան եւ 4) Բեյօռուսիան:

Ճիշտ այնպէս, ինչպէս կազմուեց Անդրկովկասեան Երեք Հանրապետութիւնների Միութիւնը, այնպէս էլ կառուցուեց Խորհրդային Հանրապետութեանց Միութեան քաղաքական շէնքը:

Միութեան մէջ մտնող իւրաքանչիւր միաւոր, ինքնակամ հրաժարուում է իր գերագոյն իրաւունքներից մի քանիսից, որոնք յանձնուում են միութեան կառավարութեան: Այդպէս՝ միութիւնը վարում է բոլոր չորս միաւորների 1) արտաքին քաղաքականութիւնը, 2) ռազմական գործը, 3) արտաքին առեւտուրը, 4) երկրամասական գործը, 5) երկաթուղային գործերը, 6) մաքսային գործը, 7) թղթատարական եւ հեռագրական գործերը:

Այդ միութեան իւրաքանչիւր միաւոր չարունակում է իր գոյութիւնը, որպէս ուրոյն պետութիւն, պահպանելով իր գերագոյն հիմնարկութիւնները՝ Խորհուրդների Համագումարը եւ նրա ընտրած Գործադիր Կոմիտէն ու Ժողովրդական Կոմիսարների Խորհուրդը: Սակայն այդ միաւորները, առանձին-առանձին, զրաղւում են լոկ իրենց ներքին գործերով՝ վարչական, կրթական, դատական, հողագործական, արդիւնաբերական, առողջապահական եւայլն, յանձնելով Միութեան կառավարութեանը՝ վարելու արտաքին, ռազմական եւ այլ գործերը:

* * *

Ահա այս հակիրճ ակնարկից երեւում է, որ ոչ միայն Անդրկովկասեան Ֆեդերացիայի անդամները՝ Ադրբէյջանը, Վրաստանը, Հայաստանը, այլեւ Անդրկովկասեան Ֆեդերատիւ Կառավարութիւնը զրաւել է վարելոյց իր արտաքին քաղաքականութիւնը, յանձնելով այդ գործը Խորհրդային Հանրապետութեանց Միութեան Արտաքին Գործոց Գործակալութեան:

Մանաւանդ արտաքին քաղաքականութեան գալով, պէտք է ասենք, որ նախ քան Միութիւնը, Անդրկովկասում՝ Վրաստան, Հայաստան ու Ադրբէյջան — այդ գործերը վարում էր ընկեր Հիւսէյնովը: Միութիւնից յետոյ, Միութեան Արտաքին Կոմիսարիատի մէջ մրցանում է նոյն ընկեր Հիւսէյնովը, իբրեւ այդ Կոմիսարիատի Կոլեգիայի անդամ: Արդ՝ եթէ որեւէ Խորհրդային երկրում տեղի է ունենում արտաքին աշխարհի նկատմամբ այս կամ այն յայտարարութիւնն ու գործողութիւնը — ո՞վ է պատասխանատու: Անկախ նրանից — Տաճկաստանին է վերաբերում, թէ Անգլիային, Երեւանում է տեղի ունենում, թէ Մոսկուայում, — պատասխանատու է ո՛չ թէ Միութեան մէջ մտնող այս կամ այն հանրապետութիւնը, այլ ինքը Միութիւնը:

Սա Երեւանի միջադէպի ըմբռնումի համար ամենակարեւոր կէտն է:

Թուրք մամուլը յաճախ նշում է, թէ Խորհուրդների Միութիւնը տակաւին ճանաչուած չէ Միլլի կառավարութեան կողմից:

Քննենք այդ ձեւական առարկութիւնը:

1920 թ. աշնանը Կարսում տեղի ունեցաւ Անդրկովկասեան Հանրապետութեանց եւ Տաճկաստանի կոնֆերանսը: Կնքուեց խաղաղութեան եւ բարեկամութեան դաշինք: Ո՞ւմ եւ ո՞ւմ միջեւ: Մի կողմից Անդրկովկասեան Հանրապետութեանց, միւս կողմից Տաճկաստանի:

Կարելի է առարկել, որ այդ պահին տակաւին Անդրկովկասեան Հանրապետութեանց Ֆեդերասիօնի մասին խօսք չկար, այդ պահին Ադրբէյջանը, Վրաստանն ու Հայաստանը միանգամայն անկախ, իրարից բաժան-բաժան հանրապետութիւններ էին: Նոյն Կարսում Ադրբէյջանն ունէր իր ներկայացուցչութիւնը, Ռուսիան — իրենը, Հայաստանը — իրենը: Սակայն Կարսում Քեազիմ Կարաբեքիր վաշան, հաւանութեամբ կենտրոնական իշխանութեան, այդ ֆորմալ տեսակէտից հրաժարուեց:

Ձեւական տեսակէտով առաջնորդուելով՝ տրամաբանական էր, որ Տաճկաստանը Կովկասեան իւրաքանչիւր Հանրապետութեան հետ առանձին բանակցութիւն վարէր եւ առանձին դաշինք կնքէր: Սակայն Կարսում մեր տաճիկ բարեկամները ըմբռնում էին, որ թէեւ այդ երեք հանրապետութիւնները պաշտօնապէս ուրոյն հանրապետութիւններ են, իրարից բաժան ու անկախ, սակայն բոլոր Խորհրդային հանրապետութիւնները ըստ էութեան մէկ են, մի ընտանիք, եթէ կուզէք՝ մէկ միաւոր: Ահա այդ նկատումներով 1920 թուականի աշնանը, տեղի ունեցաւ ձեւի տեսակէտով անկանոն, բայց ըստ էութեան միանգամայն ուղիղ ակտ — Կարսի դաշնադիրը՝ Տաճկաստանի եւ Անդրկովկասի Հանրապետութեանց միջեւ: Պէտք է դրա վրա աւելացնենք, որ Անդրկովկասեան դեղեգասիօնի մէջ կար նաեւ Ռուսաստանի ներկայացուցիչը — մի բան, որ ֆորմէլ տեսակէտից ոչ մի արդարացում չի կարող ունենալ:

Եւ ահա, անցնում է հինգ ամիս, Անդրկովկասում տեղի է ունենում շարժում յօդուտ Ֆեդերացիայի, որ եւ հաստատւում է 1921 թ. Ապրիլին, այսինքն՝ Կարսի դաշնադիրը կնքելուց բաւական ժամանակ անց:

Թուրք կառավարութիւնը Կարսում ճանաչեց մի Ֆեդերացիա, որ պիտի կազմակերպուէր հինգ ամիս յետոյ, այսպէս ասած ավանսով ճանաչեց եւ ունեցաւ պաշտօնական յարաբերութիւն: Խորհրդային բոլոր հանրապետութիւնների Միութիւնը հաստատուած է անցեալ տարուայ Դեկտեմբերին եւ ահա գրեթէ մէկ տարի է ինչ փաստօրէն գոյութիւն ունի:

Ո՞վ է իրաւացի, — Միլլի կառավարութիւնը, որ Կարսում դաշինք կնքեց մի Ֆեդերասիօնի հետ, որ տակաւին գոյութիւն չունէր, որ հինգ ամիս յետոյ պիտի կազմակերպուէր, թէ՞ թուրք մամուլն այսօր, որ պնդում է ֆորմէլ չճանաչուած լինելու փաստը՝ մի Միութեան նկատմամբ, որ գրեթէ մի տարի է արդէն, ինչ գոյութիւն ունի, որի հետ Անգօրայի կառավարութիւնը արդէն իսկ փաստացի յարաբերութիւնների մէջ է, որի ներկայացուցիչների հետ Անգօրան արդէն իսկ հիւպատոսային կօնվենսիօն է նախագծել եւ բանակցում է առեւտրական պայմանագրի մասին:

Թւում է թէ անցեալում՝ Կարսի մէջ եւ ներկայիս՝ Անգօրայում թուրք կառավարութիւնը ըմբռնում է ըստ էութեան եւ ամենայն իրաւամբ, իսկ մամուլը Երեւանի դէպքերի ասիթով գրգռիչ աղմուկ բարձրացնելով՝ մոլորուած է:

ՊՐՕԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԼՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ՍԻ-ԵՐԿՈՒ ՀԼՐՑԵՐ

Գրեց՝ Ս. ՍՆԱՐ

Պրօլետարիատի համաշխարհային պայքարը միջազգային կապիտալիզմի դէմ, ունի իր յաջողութիւնների եւ ձախողութիւնների շրջանները: Այդ հսկայ պայքարի միջազգային պայմանները տիրապետող կերպով ազդում են ազգային սահմաններում տեղի ունեցող կռիւների վրա, տալով նրանց ընդհանուր բնոյթագիր:

Բայց այդ ընդհանուր բնոյթագրից դուրս, ազգային սահմանների մէջ մղուող ընկերային կռիւները ստանում են նաեւ որոշ երանգաւորում, նայած այն պայմաններին, որոնք ստեղծել են պատմականօրէն, մի որոշ միջավայրում՝ աշխատանքի եւ կապիտալի միջեւ:

Երբեմն-երբեմն, անհրաժեշտ է՝ պրօլետարիատի համար եւ նրա միջոցով ստեղծուած համաշխարհային պայքարի պայմանների լոյսի տակ քննութեան ու վերլուծութեան ենթարկել տեղի ունեցող կուսակցական-քաղաքական երեւոյթները՝ ազգային սահմաններում, եւ ջանալ տակտիկային յարմարացումներ գտնել որոշ սկզբունքների շուրջը մղուող կռիւների համար: Այդ պիտի անել առանձնապէս կուսակցական, կազմակերպական մեքենան ժանգից ու չեղումներից ազատ պահելու նպատակով:

Այս յօդուածի մէջ նպատակ ունիմ չօշափելու այդ ուղղութեամբ մի-երկու խնդիրներ, որոնք ընդհանուր կողմեր ունենալով հանդերձ, անմիջականօրէն կապուած են Ամերիկայի, եւ մասնաւորապէս ամերիկահայ արմատական շարժման ներկայ վայրկեանի հետ:

Ա. ՏԱԿՏԻԿԱ ԵՒ ՍԿԶԲՈՒՆՔ

Տարածուած մի հասկացողութեան համեմատ սկզբունք եւ տակտիկա իրարից անջատ եւ անկախ մեծութիւններ են: Մէկը՝ սկզբունքը, միանգամ ընդմիշտ տրուած դրութիւն է, որ սուէ փոփոխութեան չպիտի ենթարկուի: Միւսը՝ տակտիկան, շարունակական փոփոխութեան է ենթակայ: Տակտիկայի փոփոխութիւնը երբէք չի կարող սկզբունքային առարկութիւններ առաջացնել, երբէք չի կարող հետապնդած սկզբունքը կասկածի ենթարկել տալ:

Այս տարածուած հասկացողութեան՝ սոցիալիստական բանակի կողմնակիցները յաճախ վկայութեան են կանչում Վիլհելմ Լիբկնեխտի յայտնի խօսքերը թէ՝ տակտիկան կարելի է փոխել 24 ժամուայ ընթացքում:

Արդեօք ճի՞շտ է այս հասկացողութիւնը, թէ ո՛չ:

Պայմանական կերպով, որոշ վերապահումներով՝ ճիշտ է. բացարձակ կերպով՝ ո՛չ: Ո՛չ, որովհեւ ամեն սկզբունք իր համապատասխան տակտիկային ձեւերն ու-

նի: Նայած թէ մի կազմակերպութիւն, քաղաքական կամ ընկերային մի մարմին ի՛նչ բնոյթ ունի, ընկերային ի՛նչ կարգի հիմնակէտեր ունի, հասարակական ի՛նչ իդէալներ է ներկայացնում, դասակարգային ի՛նչ հասկացողութեան տէր է, ըստ այնմ նա կունենայ նաեւ տակտիկաներ, որոնք կհամապատասխանեն այդ յատկութիւններին:

Յեղափոխական կազմակերպութիւնները չեն կարող հակայեղափոխական տակտիկաներ ունենալ: Ճիշտ այդպէս էլ, յեղաղիմական մի մարմին չի կարող հետեւողականօրէն առաջդիմական մեթոդներ գործածել: Դասակարգային ինքնագիտակցութեան եւ ընկերային անհաշտելի պայքարի գետնի վրա կանգնած մի կուսակցութիւն չի կարող պատեհապաշտ տակտիկաներ կիրարկել: Եւ բազմատարը, բազմաձգտում, կօնգլոմերատ տարրերի վրա հիմնուած մի կազմակերպութիւն չի կարող խուսափել պատեհապաշտ տակտիկաներից:

Սկզբունք եւ տակտիկա, իրենց ընդհանուր բնոյթով իրար պիտի համապատասխանեն: Կարելի է ասել, նոյն իսկ, որ սկզբունքը իր մէջ իսկ պարունակում է թաղնուած կերպով տակտիկան. պէտք է միայն հասկանալ այդ լեզուն եւ դուրս քաշել տակտիկան ու գործադրել:

Մօտի՛նք օրինակով:

Սոցիալ-պացիֆիստները, որոնք քարոզիչներն են դասակարգային հաշտութեան բօմանտիկ վարդապետութեան եւ հաւասարապէս ուղում են յենուել թէ՛ բանուորների իրական խաղաղասիրական ձգտումների վրա, թէ՛ մանր-բուրժուազիայի եւ խոշոր բուրժուազիայի պրօֆիտային խաղաղասիրութեան վրա, չեն կարող կիրարկողներ լինել այնպիսի տակտիկաների, որոնք անշեղ, ուղիղ մի գծով հաստատուն մի նպատակի են տանում: Նրանց ընդգրկած «դասակարգային համերաշխութիւն» «սկզբունքի» մէջ արդէն իսկ դրուած է պատեհապաշտական տակտիկայի անխուսափելիութիւնը:

Դասակարգային ներհակութիւնը կապիտալիստական հասարակութիւնը բնորոշող խոշորագոյն գիծն է. դա պատմական, անժխտելի մի իրողութիւն է. եւ այն հոսանքները, որոնք իրենց ընկերային ու քաղաքական ձգտումները հիմնում են այդ որոշ իրողութիւնը ժխտող մտացածին հիմնաքարերի վրա, չեն կարող հետեւողական լինել: Այդտեղից էլ նրանց պատեհապաշտութիւնը:

Դրա հակառակ, եթէ մի կուսակցութիւն ընկերային իր իդէալների իրականացումը հիմնում է միայն մի որոշ դասակարգի վրա, որի պատմական դերը եւ ձգտումները յեղափոխական են, որի յաղթանակի պայմանները ընկերային անհաշտութիւնն է, որը եղել է դասակարգային անարդարութեան զոհը եւ ուզում է լինել ընկերային արդարութեան իրականացնողը, ապա այն ժամանակ, այդպիսի մի կուսակցութեան կիրարկած մեթոդները, տակտիկաները չեն կարող ուրիշ կերպ լինել, քան յեղափոխական, հետեւողական, ուղղագիծ եւ շեշտակի:

Յեղափոխութիւնը, ինքը, եթէ կուզէք սկզբունք է եւ տակտիկա միաժամանակ: Մաշ ճեղքել պիտի նշանակէր՝ ջնջել սկզբունքը եւ տակտիկան իրարից խառնրէն դառել յեղափոխութեան մէջ: Այդպէս է, դոնէ, Պրօլետարական Յեղափոխութեան խնդրում: Այդ Յեղափոխութեան մէջ ընկերային իրական արդարութեան ըսկզբունքը նոյնքան անխուսափելիութեամբ պարունակում է, որքան ընկերային իրական արդարութեան մէջ՝ Պրօլետարական Յեղափոխութիւնը:

* * *

Ուրեմն՝ այն հասկացողութիւնը թէ սկզբունք եւ տակտիկա իրարից բացարձակօրէն անջատ, իրարից անկախ մեծութիւններ են, սխալ է միանգամայն: Դա ճիշտ է միայն այն պայմանով, որ սկզբունքի եւ տակտիկայի ընդհանուր բնոյթների միջեւ համաձայնութիւն պիտի լինի, մէկի եւ միւսի ընդհանուր բնոյթները իրար պիտի համապատասխանեն:

Այդ ընդհանուր բնոյթի սահմանների մէջ տակտիկաները կարող են փոխուել:

Ժամանակին, օրինակ, Ամերիկայի մէջ յեղափոխական տակտիկա էր համարւում երկուութեան սիստէմը՝ բանուորական շարժման մէջ: Այսինքն բանուորութեան յեղափոխական մասը չէր ուզում մտնել պահպանողական կազմակերպութիւնների մէջ եւ այնտեղ յեղափոխական գործ կատարել. այլ ուզում էր կազմել առանձին, զուտ յեղափոխական տարրերից բաղկացած բանուորական կազմակերպութիւններ: Փորձը, կամ աւելի ճիշտ՝ փորձուած պայմանները ցոյց տուին, որ այդ տակտիկան չի կարող, եւ կամ այլեւս չի կարող բաղձացած նպատակին հասցնել: Փոխուեց տակտիկան. որոշուեց վերջ տալ երկուութեան սկզբունքին, մտնել պահպանողական կազմակերպութիւնների մէջ եւ ջանալ պահպանողական բանուորական միութիւնները յեղափոխականացնել:

Այդ մեթոդներից մէկը նոյնքան յեղափոխական եւ եւ հակապատեհապաշտական կարելի է համարել, որքան եւ միւսը, որովհետեւ երկուսն էլ համապատասխանում են ընկերային յեղափոխութեան ընդհանուր բնոյթին: Իսկ այդ ընդհանուր բնոյթը որոշւում է դասակարգային շահագործման փաստով, որի դէմ հետեւողական պայքար էին մղում թէ՛ դուալիստական սիստէմի կողմնակիցները եւ թէ՛ հակաերկուականները:

Այդ տակտիկաներից մէկը կամ միւսը այս կամ այն ժամանակ կարող է աւելի նպատակայարմար լինել: Բայց ո՛չ մէկը չի կարելի հակայեղափոխական, պատեհապաշտական անուանել: Նոյն իսկ ներկայիս, այդ տակտիկաներից մէկը կամ միւսը բոլոր երկրների համար բացարձակօրէն ճիշտ կամ սխալ չի կարելի համարել:

Կարելի է, այո՛, 24 ժամը մի անգամ տակտիկան փոխել: Բայց պայմանով, որ նախ՝ փոփոխուած տակտիկան աւելի շուտ եւ աւելի շատ նպատակի տանի. եւ երկրորդ՝ որ նա իր ընդհանուր բնոյթով չհակասի կազմակերպութեան ընդհանուր բնոյթին:

«Շուտ եւ շատ»-ին ես աւելացնում եմ նաեւ «ընդհանուր բնոյթը». եւ դա շատ կարեւոր է, որովհետեւ կարելի է որոշ տակտիկաների գործածութեամբ շատ նպատակների հասնել շուտ կերպով: Բայց նաեւ շատ շուտով կրկին կորցնել այդ արդիւնքները:

Կարելի է, օրինակ, մեծամեծ խոստումներով, բլոֆներով, զղայացուց բէկլամներով բանուորական դասին պատկանող մի որոշ բազմութիւն մի որոշ ժամանակի համար այս կամ այն նպատակին կապել, ծառայեցնել: Սակայն, սրպէսզի ձեռք բերուած արդիւնքները հաստատուն լինեն, անհրաժեշտ է որ գործադրուած տակտիկաների ու կամեցած նպատակների միջեւ որոշ համապատասխանութիւն տիրէ:

Պրօլետարական Յեղափոխութիւնը հիմնուած է Մարքսիստական Դիտութեան վրա: Այդ Յեղափոխութեան կարելիութիւնները եւ տարրերը ուսումնասիրուած են Մարքսեան անտեսագիտութեան, հասարակագիտութեան չափանիշներով եւ դիալեկտիկային դիտելակերպով: Այդ

իսկ պատճառով էլ բէկլամային եղանակներով, կեղծիքներով, շուտ ճամբաներով, առանց համապատասխան տակտիկաների եւ դասակարգային աշխատանքի որոշ նպատակներ հետապնդողները միանգամայն բոմանտիկներ են: Դրանց գործը բացարձակ ժխտումն է Պրոլետարական Յեղափոխութեան Մարքսեան վարդապետութեան: Ուեւէ իրական կոմունիստ պիտի խուսափի այդպիսի միջոցներից:

Բ. ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԴԻԿՏԱՏՈՒՐԱՅԻ ՀԱՄԱՐ

Մինչեւ Կոմունիստական Հասարակակարգը կայ՝ Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը եւ Պրոլետարական Դիկտատուրան· իսկ մինչեւ Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը եւ Դիկտատուրան կայ՝ Նախապատրաստութիւն այդ Յեղափոխութեան եւ Դիկտատուրայի համար:

Հարց է· ինչպէ՞ս պիտի նախապատրաստել բանւորութիւնը դրանց համար: Ի՞նչ կազմ եւ ձեւ պիտի ստանայ պրոլետարական այն կազմակերպութիւնը, որ կուղէ առաջացնել Պրոլետարական Յեղափոխութիւն եւ Դիկտատուրա:

Պրոլետարիատը, ասել եւ հաստատել է Մարքսը, որպէս դասակարգ Կոմունիստական Յեղափոխութեան աւանգարդն է, առաջապահ զունդը: Բայց սխալ կլինէր կարծել, թէ ամէն աւանգարդ, հենց իր բանւոր լինելու հանգամանքով, անհրաժեշտօրէն այդ Յեղափոխական Աւանգարդի մի բաղկացուցիչ անդամն է: Չէ: Միայն ինքնագիտակցութեան հասած, դասակարգային անհաշտ կռւի գեանի վրա կանգնած, Կոմունիստական Իդէալը որոշ կերպով իր առջեւ պատկերացնող պրոլետարն է, որ կարող է այդ առաջապահ զնդի իրական անդամը լինել: Դա նշանակում է, որ ինքնագիտակից պրոլետարներից եւ պրոլետարական մաքուր զաղափարաբանութեամբ առաջնորդող մտաւորականներից կազմւած Կոմունիստական Կուսակցութիւնն է, որ կարող է պրոլետարիատի Յեղափոխական Աւանգարդը կազմել: Իսկ դա էլ նշանակում է, որ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը, ինչպէս Յեղափոխութիւնից յետոյ, ինչպէս Պրոլետարական Դիկտատուրա հաստատելու ժամանակ, այնպէս էլ Յեղափոխութիւնից առաջ պիտի լինի միակամ, միասարբ, զուտ, բիւրեղացած:

Բոլշեւիկները Ռուսաստանում վայելուն մի օրինակ են տւել կուսակցական բիւրեղացման: Երկու միջոցներով մեր Ռուս ընկերները կուսակցական բիւրեղացումը առաջ են տարել· նախ՝ դասակարգային դաստիարակութեամբ եւ կրթութեամբ· եւ ապա՝ կուսակցական մաքրապործումով:

Անշուշտ, Ռուսաստանի մէջ տարբեր կարելիութիւններ կան, քան ուրիշ երկրներում: Ռուսաստանում իշխում է Պրոլետարիատի դէժիմը, մինչ դեռ միւս երկրներում պիտի նախապատրաստուել տակաւին այդ դէժիմի համար· Ռուսաստանի մէջ խնդիրը Պրոլետարական Դիկտատուրան հաստատուն պահելն է, Յեղափոխութեան նուաճումները փրկելը եւ խորացնելն է· մինչ դեռ ուրիշ երկրներում հարցը Պրոլետարական Դիկտատուրա հիմնելուն է վերաբերում: Այդ պատճառով էլ, ինչ որ կարող ենք սպասել Ռուս Կոմունիստական Կուսակցութիւնից, նոյնը չենք կարող սպասել միւս երկրների կոմունիստական կուսակցութիւններից: Սակայն կայ մի կէտ, որ բոլոր երկրների համար էլ պարտադիր ընոյթ ունի: Դա այն է, որ ամէն երկրի մէջ, թէ յաջողութիւնների պարագային եւ թէ անյաջողութիւնների ժամանակ մի անյողդողդ ձգտում, մի յարատեւ ջանք պիտի լինի՝ կոմունիստական կազմակերպութեան ռուսական իդէալին հասնելու: Նոյն իսկ անյաջողութիւնների ժամանակ այդ ձգտումը եւ ջանքը աւելի զօրաւոր կերպով չեշտւած պիտի լինի, քան յաջողութիւնների ժամանակ:

Ամէն մի քայլ, որ ուեւէ երկրի մէջ, ուեւէ պայմանի տակ տեղի կունենայ անհարկի եւ չփաստաբանւած զիջումների դնով, երեւակայական սպասելիքների մղումներով եւ Պրոլետարական Յեղափոխութեան պահանջների դանցաւորութեամբ, մեզ կհեռացնի կոմունիստական կուսակցակազմի Ռուսական իդէալից: Ամէն այդպիսի քայլ, այդ իսկ պատճառով էլ, կարելի է համարել ոչ-կոմունիստական· նոյն իսկ՝ հակակոմունիստական:

Պրոլետարական Յեղափոխութեան Յաղթանակը Ռուսաստանում անկարելի պիտի լինէր, եթէ այնտեղ գոյութիւն ունեցած չլինէր յեղափոխական անկաշառ մտաւորականներից եւ ինքնագիտակից պրոլետարներից բաղկացած, ծայրայեղօրէն բիւրեղացած եւ զուտ մի աւանգարդ: Եւ ուրիշ ուեւէ մի երկրում Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը հսկայական դժւարութիւնների եւ նոյն իսկ անյաջողութեան պիտի մատնւի, եթէ այդպիսի մի բիւրեղացած աւանդարդ բացակայի:

Այդ՝ հոյակապօրէն կազմակերպւած, գիտակցականօրէն բիւրեղացած, ընկերային տեսակէտից զուտ աւանգարդի շնորհիւն էր, որ կատարւեց Ռուսական մեծ «հրաշքը»: Այն, որ տեղի ունեցաւ իր ընդհանուր ընոյթով մի գիւղացիական յեղափոխութիւն, որի կրողը, կազմակերպողը, յաղթանակի տանողը եղաւ, սակայն, պրոլետարիատը: Գոյութիւն ունեցող Պրոլետարական Աւանդարդի հետեւանքովն էր, գլխաւորապէս, որ գիւղացիական հիմքի վրա ծագած Յեղափոխութիւնը կարողացաւ պրոլետարական գիտակցի դանդիլ: Այդպիսով միայն պրոլետարիատը կարող էր կամ իր իդէալները պարտադրել գիւղացիական զանգւածին եւ կամ գիւղացիական դանդւածները հաշտեցնել այդ իդէալների հետ:

Եւ միթէ՞ նոյնը չեղաւ Հայաստանի մէջ, Վրաստանում եւ Ադրբէյջանում: Միթէ՞ Կովկասում Ընկերային Յեղափոխութեան նուաճումները այնքան հաստատուն կը լինէին, ժողովրդական լայն մասսաները այնքան դիւրութեամբ բարեկամ եւ պաշտպան կդառնային պրոլետարական իդէալներին, եթէ այնտեղ գոյութիւն ունեցած չլինէր Կոմունիստական Աւանդարդը՝ յեղափոխական մտաւորականներից եւ ինքնագիտակից պրոլետարներից կազմւած փոքրիկ, բայց զօրաւոր ու ակտիւ վաշտը:

* * *

Նշանակո՞ւմ են այս բոլորը, սակայն, որ Յեղափոխական Կամքի կազմակերպումը պիտի սահմանափակի Պրոլետարական Աւանդարդի կազմութեամբ:

Բնա՛ւ: Կոմունիստական Կուսակցութիւնը, լեգալ թէ իլլեգալ, ուեւէ մի երկրում պիտի ներկայացնի Յեղափոխութեան Աւանդարդը: Բայց դրանից զուրս, նա պիտի ստեղծի օգնականներ, խորհրդակներ, զործիքներ, բանւորական հոծ զանգւածները շարժելու, մօտեցնելու իրեն, համակիր դարձնելու իր իդէալներին, վարակելու նրանց յեղափոխական տրամադրութիւններով, նրանց նեցուկ դարձնելու Յեղափոխութեան:

Նոյն իսկ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը մինչ-յեղափոխական շրջանին եւ Յեղափոխութիւնից անմիջապէս յետոյ, սիստեմատիկ աշխատանք պիտի կատարի մանր-բուրժուական տարրերի, արհեստաւորների, գիւ-

զգիական մանր սեփականատէրերի մէջ։ Դրանց դիրքը կապիտալիստական խոշոր մրցակցութեան ազդեցութեան տակ խախուտ է դարձած եւ հեղհեղակ աւելի ու աւելի է դառնում։ Այդ տարրերն էլ իրենց ընկերային վիճակից դժգոհելու շատ պատճառներ ունին։ Ընկերային եւ այդ դեռնի վրա առաջացած հոգեբանական պատճառները դրանց կարող են մօտեցնել Յեղափոխութեան. նոյն իսկ դարձնել դրանց Պրոլետարական Յեղափոխութեան պաշտպաններ։ Որպէս դեկավարող, Յեղափոխութիւնը առաջնորդող տարրեր, դրանք անվստահելի են եւ վտանգաւոր. բայց որպէս Յեղափոխութեան նեցուկներ, նրա հետ վարողներ, անհրաժեշտ են եւ օգտակար։ Այդ տարրերի պրոլետարականացումը՝ համարեա բոլոր երկրների մէջ, դրանց բացարձակ անկայունութիւնը՝ կապիտալիստորէն շատ զարգացած երկրներում, ինքնին իսկ ըստեղծում է տրամադրութիւններ՝ Պրոլետարական Յեղափոխութեան օգտին։ Մանաւանդ ներկայ պատմական վայրկեանին, երբ միջազգային բուրժուազիայի խաղաղութեան, տնտեսական վերականգնման եւ միջազգային յարաբերութիւնների քաղաքականութիւնը բացարձակորէն եւ ակնյայտ կերպով սնանկացել է. երբ, միւս կողմից, Պրոլետարական Յեղափոխութեան առաջադրած քաղաքականութիւնը՝ այդ ուղղութիւններով, միակ հնարաւոր եւ օգտակարն է դառնում, մանր-սեփականատիրական տարրերի մէջ խոշոր բեկումներ տեղի ունին, որոնցից կարելի է օգուտ՝ Յեղափոխութեան մղում տալու համար։

Շեշտելով այս, անհրաժեշտ է, որ այս խնդիրը Կոմունիստական Կուսակցութեան հետ ունեցած կապակցութեամբ շատ որոշ եւ յստակ ձեւի մէջ դրուի։

Ասացինք քիչ վերը, որ պիտի մօտենալ մանր-բուրժուական տարրերին, գիւղացիներին, արհեստաւորներին։ Պիտի աւելացնենք, սակայն, նաեւ, որ ոչ-պրոլետարական ձգտումներ իւրացրած բանւորական տարրերին պիտի մօտենալ Կոմունիստական Կուսակցութիւնից դուրս եւ ո՛չ Կոմունիստական Կուսակցութեան մէջ։

Կրկնել այն սովորական խօսքը թէ՝ բանւորներին կոմունիստ դարձնելու լաւագոյն միջոցը Կոմունիստական Կուսակցութիւնն ինքն է, եւ այդ խօսքի տակ հասկանալ թէ՝ բոլոր բանւորներին Կոմունիստական Կուսակցութեան մէջ պիտի տանել՝ նրանց կոմունիստ դարձնելու համար, կնշանակէ կամ ճշդրտորէն չհասկանալ այդ խօսքի իրական արժէքը եւ կամ Կոմունիստական Կուսակցութեան նայել որպէս մի փորձադաշտի վրա։ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը չի կարող եւ չպիտի լինի մի փորձադաշտ, այլ արդէն որոշ չափով փորձաւածների մի դաշտ։ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը չի կարող վերածուիլ նախապատրաստական մի դպրոցի, ուր որ մարդիկ պիտի մտնեն՝ այբուբէն սովրելու համար. այլ նա պիտի լինի որոշ պատրաստութիւն ունեցող, որոշ հասկացողութիւններ իւրացրած մարդկանց մի դպրոց, ուր որ, արդէն սովրած այբուբէնով կարելի է կարդալ կապիտալիստական կարգի մէջ տեղի ունեցող երեւոյթները, սիստեմատիկ աշխատանքներով պատրաստուել այդ կարգը տապալելու համար, ընկերային ռազմագիտութեան պլանները մշակել, Յեղափոխական կամեցողութիւնը դարբնել եւ զօրացնել։

Ճիշտ է, որ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը լաւագոյն միջոցն է՝ բանւորներին կոմունիստ դարձնելու։ Պայմանով, դարձեալ, որ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը ջանայ ընկերային այբուբէն չունեցող բանւորներին շատ մօտենալ եւ այդ այբուբէնը սովրեցնել դրսի նախապատրաստական դասարաններում։ Այլապէս ընկերային այբուբէն չունեցողների բազմութիւնը Կոմունիստական Կուսակցութիւնը կվերածի ոչ-կոմունիստական կազմակերպութեան։

Կոմունիստների պարտականութիւնն է մտնել պահպանողական կազմակերպութիւնների մէջ, մանաւանդ երբ դրանք տնտեսական դեռնի վրա են կազմուած. պէտք է ջանալ յեղափոխականացնել այդ կազմակերպութիւնների մէջ խմբուած բանւորներին։ Բայց երբէ՛ք Կոմունիստական Կուսակցութեան իրաւունքը չէ, ո՛չ էլ նրա մէկ հատուածի իրաւունքը, պահպանողական, շովինիստական, մանր-բուրժուական կազմակերպութիւններով եւ պրոլետարական ձգտումներ չունեցող բանւորական ու արհեստաւորական հոծ բազմութիւններով լցնել Կոմունիստ Կազմակերպութեան շարքերը։

Առաջներիցս արդէն որոշապէս հասկացուած է, որ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը էլ աւելի խիստ, ընտրող պիտի լինի կազմակերպական եւ պրոպագանդի դեկավար մարմինների վերաբերմամբ։ Ոչ մէկը, որ համոզուած կոմունիստ չէ, որ ճանաչուած է որպէս կոմունիստական գործին վնասակար, որ բանւորական լաւագոյն զանգուածների անվստահութիւնն է վաստակել, որ վարկաբեկուած անցեալի, անօգուտ ու վնասակար ներկայի եւ խիստ կասկածելի ապագայի տէր է, ոչ պայմանի տակ, ոչ երկրում, ոչ ժամանակի համար չպիտի Կոմունիստական Կազմակերպութեան դեկավար մարմինների մէջ տեղ գրաւի։ Այդպիսի անձնաւորութիւնները, իրենց գործերով եւ ձգտումներով բանւորական մասսաների առջեւ մերկացնելը կոմունիստների պարտականութիւնն է։

Այս կէտը ուսական խմաստով այնքան որոշ, հասկանալի է, որ մարդ ուզղակի ամօթ է զգում՝ Ամերիկայի մէջ առանձնապէս ընդգծելու հարկադրութեան տակ դնելով իրեն։ Տարօրինակութիւնների այս երկրի մէջ կարելի եւ օգտակար է համարուում մի կեղտոտուած անուան տակ, հարիւրաւոր անգամներ վարկաբեկուած կուսակցական շէֆերով, կիսով չափ հակակոմունիստական վարիչ մարմնով, եկեղեցիներում բուրվառ զարնողների բազմութեամբ, բանւորական դրամների անամօթ վատնումներով «միութիւն» «կազմել» եւ Կոմունիզմի ու Պրոլետարական Յեղափոխութեան անունից ճառել...

Գ. ԱՆՈՒՆ ԵՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. ՈՐԱԿ ԵՒ ՓԱՆԱԿ

Վերեւ վարկաբեկուած, կեղտոտուած անունի խնդիր յարուցինք. արժէ, որ հենց այստեղ մի փոքր ծանրանանք այդ խնդրի վրա։

Արդեօք կոմունիստների համար կուսակցութեան կամ կուսակցական մի հատուածի կողմից այս կամ այն անունի գործածութիւնը կարեւոր նշանակութիւն ունի՞։

Ընդհանուր կերպով խօսած, այն երկրներում ուր կոմունիստական կուսակցութիւնը պաշտօնապէս չէ ճանաչուած որպէս լեգալ եւ ուր կոմունիստները որոշած են լեգալ գործունէութիւն ունենալ, կազմակերպութեան համար. ո՛չ միայն թոյլատրելի այլ եւ անխուսափելի է տարբեր անունների գործածութիւնը։ Ամերիկան ներկայիս այդպիսի երկրներից է. եւ յատկապէս այստեղ անունի խնդիրը առանձին շահագրգռութեան առարկայ է։

Ասելով, որ տարբեր անունների գործածութիւնը թոյլատրելի է եւ անխուսափելի, չէ նշանակում, որ ամեն տեսակի անուան գործածութիւնը թոյլատրելի է։

Ոեւէ չվարկաբեկուած, կոմունիստական շարժման ըստ էութեան չհակասող անունի գործածութիւնն է, որ թոյլատրելի կարող է լինել. օրինակ՝ «Բանւորական Կուսակցութիւն», «Գործաւորների Կազմակերպութիւն» եւ նման անունները: Այլապէս այն տառերութիւնները, որ ուրիշ մի անուան գործածութեամբ ենթադրւում է ձեռք բերել, կկորչին՝ անուան վարկաբեկուած լինելուն հետեւանքով:

Այս խնդրում մեզ դարձեալ զեկավար կարող է լինել Ռուս Կոմունիստական Կուսակցութիւնը: Երրորդ Միջազգայնականի կազմաւորման ժամանակ Ռուս Բոլշեւիկների բռնած դիրքը որոշապէս ցոյց տուաւ, որ անունի խնդիրը շատ մեծ նշանակութիւն ունի կոմունիստների համար:

Մինչեւ Ռուս Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը, աւելի ճիշտ՝ մինչեւ համաշխարհային պատերազմը, — «Սոցիալ Դեմոկրատ» անուան տակ հասկացւում էին այն բոլոր սոցիալիստները, որոնք կանգնած էին, կամ պրետենզիա ունէին թէ կանգնած են Գիտական Սոցիալիզմի, Մարքսիզմի դեռնի վրա: Նոյն իսկ Բոլշեւիկները յաճախ յարգանքով էին որպէս Ռուսական Սոցիալ Դեմոկրատիայի ձախակողմեան թեւ: Համաշխարհային պատերազմը բոլոր աղտեղութիւններով հանդերձ եկաւ որպէս զտող մի քուրա. նա եկաւ ցոյց տալու, թէ ամեն ինչ ոսկի չէ, որ փայլում է. թէ ո՛չ ամեն կազմակերպութիւն, որ ինքնիրեն Սոցիալ Դեմոկրատական է անւանում, իրական, Յեղափոխական Մարքսիզմի դեռնի վրա է գործում: Շատ Սոցիալ–Դեմոկրատներ դիմակաղերծ եղան որպէս սոցիալ–պատրիոտներ, սոցիալ–դեմագոգներ, սոցիալ–շովինիստներ, անջիղ պացիֆիստներ, «լուսաւորուած» իմպերիալիստներ: Պրոլետարական Դիկտատուրան դողացրաւ դրանցից շատերին: Սոցիալական Յեղափոխութիւնը երաշ եւ դատաճանութիւն համարեց ուրիշների կողմից. մինչ դեռ բանւորները եւ գիւղացիները կոտորել տալու համար քէարկւող քիւրջէների վաւերացնելը շատ ուրիշները իրենց սրբազան պարտականութիւնը սեպեցին: Շայդեման, Վանդերվելդ, Այլերտ Թոմա եւ իւրայինները դարձան բուրժուական կառավարութիւնների կամակատարներ, շռոնարով խօսել շարունակ Մարքսի եւ Սոցիալ–Դեմոկրատիայի անունից: Սոցիալ Դեմոկրատիա անունը հոմանիշ դարձաւ սոցիալ–դատաճանութեան: Յեղափոխական Մարքսիզմը վերածուեց «հուռռա՛–պատրիոտիզմի»: Այլեւս «սոցիալ դեմոկրատիան» մի անյաջող անուն չէր, այլ ոկղբունք, ուղղութիւն, լոզունգ. այն էլ՝ հակապրոլետարական ոկղբունք, հակայեղափոխական ուղղութիւն, շովինիզմի եւ ընկերային դատաճանութեան լոզունգ:

Յեղափոխական Մարքսիզմի դեռնի վրա կանգնած եւ գործող կոմունիստները չէին կարող այդ կեղտոտուած, վարկաբեկուած անունը գործածել: Եւ Երրորդ Միջազգայնականը եկաւ ոչ թէ սոցիալ–դեմոկրատական, այլ կոմունիստական. իսկ նրան հաւատացողները կոչուեցին ոչ թէ սոցիալ–դեմոկրատներ, այլ կոմունիստներ: Բոլշեւիզմը հակադրուեց Մենշեւիզմին, Կոմունիզմը՝ Սոցիալ Դեմոկրատիային, Պրոլետարական Դիկտատուրան՝ սոցիալ–Դեմագոգիային, Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը՝ սոցիալ–դատաճանութեան:

Բայց եթէ «Սոցիալ Դեմոկրատիա» անունը եւրոպական միջավայրում վարկաբեկուեց համաշխարհային պատերազմի ժամանակ եւ Ռուսական Յեղափոխութեան ընթացքում, ապա հայ կեանքում Հնչակեան անուան հետ զուգորդուած Սոցիալ–Դեմոկրատիան վարկաբեկուած էր վաղո՛ւց, մինչեւ այդ պատերազմը եւ Յեղափոխութիւնը: Շովինիստական այն ակտերը, որ պիտի կատարէին դերմանական, ֆրանսիական, բելգիական, անգլիական եւ միւս սոցիալ դեմոկրատական կազմակերպութիւնների կողմից, արդէն վաղուց կատարել էին Ս. Դ. Հնչակեանների կողմից՝ հայ կեանքում: Պատերազմի ընթացքում եւ «խաղաղութեան» շրջանում նոյն ակտերը կատարեցին շարունակաբար, թէ՛ մէկ եւ թէ՛ միւս կողմից: Եթէ եւրոպական մաշտաբով անւանարկութիւն էր Սոցիալ Դեմոկրատ անունի գործածութիւնը կոմունիստների համար, հայկական կամ ամերիկահայկական մաշտաբով նոյնքան անւանարկութիւն էր «Ս. Դ. Հնչակեան» անուան գործածութիւնը՝ հայ կոմունիստների համար: Երբ մանաւանդ նկատի կառնուին այն կեղտոտ, դօլարային հաշիւները, որոնց պատճառով Ս. Դ. Հնչակեան լիդրների համար անհրաժեշտ էր համարւում այդ խայտառակ անունի գործածութիւնը, այն ժամանակ էլ աւելի անհանդուրժելի կդառնայ դա՝ հայ իրականութեան մէջ, քան Եւրոպական:

Բայց անւանարկուած անունի գործածութեան խնդիրը սոսկ անւանարկումի խնդիր չէ, այլ եւ մասսաների դիտակցութեան մէջ պարզաբանութիւն թէ չփոթութիւն առաջացնելու մի խնդիր:

Երեսուն տարուայ շովինիստական էքստազի ենթարկուած բանւորական հայ մասսան եթէ մի բանի ամենից առաջ պէտք ունի, այդ էլ բիւրեղացած, դուռած, չփոթութիւն եւ սոփեստութիւն չվերցնող զաղափարներն են: Հայ բանւորը չի կարող, օրինակ, «Ս. Դ. Հնչակեան-Կոմունիստական» չփոթի տակ բիւրեղացած զաղափարներ պատկերացնել: Հարկաւ, այս նկատառումը որոշ դեր էր կատարում Երեւանի մէջ մօտ երկու տարի առաջ, երբ այնտեղի մեր ընկերները, որ ամերիկեան որոշ կարգի արմատականներից մի–երկու շաբիկ աւելի էին մաշած, փակել էին տալիս «Ս. Դ. Հնչակեան Կոմունիստական Կլուբ»–ը:

Վարկաբեկուած անունների տակ անկարելի է չվարկաբեկուած գործ առաջ տանել՝ զդալի յաջողութեամբ: Շփոթ անուններով չի կարելի բիւրեղ պատկերացումներ ստեղծել: Մանաւանդ, երբ գործը նոր բնոյթ ունի, նոր մեթոդներով է առաջնորդւում, պատմական նոր պայմանների մէջ է դրուած, վարկաբեկուած անունը իր շուրջը կարող է խմբել միայն հին, փտած, անցեալով սաղրող, ապագայի հանդէպ անտարբեր տարրերին. իսկ թարմ, կենսունակ տարրերը կկասեցնի նոր գործից: Դրա համար է, որ այսօր Հնչակեան «միութիւնը» հետզհետէ վերածւում է մի իսկական արչակաւանի, ուր ամեն կարգի կոսկածելի տարրերը իրենց պատուաւոր տեղերն են գրաւում: Դրա համար է, որ կեղծ, խարդախ միջոցներով, մութ ձգտումներով եւ ակնկալութիւններով առաջացած «միութիւնից» խորշում եւ դուրս են մնում բոլոր մաքուր, կենդանի, հակապատեհապաշտ, անցեալի խայտառակութիւններից երես դարձրած տարրերը:

* * *

Այս տողներովս արդէն ինքնին լուծւում է նաեւ որակի ու քանակի խնդիրը:

Յեղափոխութիւնները, ճիշտ է, զանգուածային շարժումներ են: Եւ զանգուածային շարժումների մէջ քանակը թէեւ չունի որոշիչ նշանակութիւն, ունի սակայն, մեծ նշանակութիւն: Այդպէս լինելով հանդերձ, չպիտի մո-

ռանալ, որ Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը նախ որակի խնդիր է եւ ապա քանակի, նախ գիտակցութեան հարց է եւ ապա յեղափոխական տրամադրութիւնների։ Ուրիշ կերպ ասած՝ Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը կարող է որակով քանակ եւս ստեղծել, բայց ո՛չ ընդհակառակը։

Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը գիտականօրէն հիմնաւորւում է Մարքսեան անտեսագիտութեամբ եւ ընկերահայեցողութեամբ։ Նա մի բնական, անխուսափելի արդիւնքն է կապիտալիստական արտադրելակերպի, որ դասակարգային ներհակութիւնները հասցնում է «եռման կէտին», Ընկերային Յեղափոխութիւնը հասունցնում եւ պոռթկումը առաջացնում։

Այդ գիտական ըմբռնողութեամբ, Պրոլետարական Յեղափոխութեան առաջացումը եւ յաղթանակը հիմնաւորւում է այն իրական տեսակէտներով, թէ՝ կան շահագործող դասակարգեր, որոնք իրենց իսկ դասակարգային գոյութեան պայմաններից ստիպած պիտի գան եւ կանգնին Ընկերային Յեղափոխութեան գեմի վրա եւ պատերազմին շահագործող դասակարգերի դէմ։ Կոմունիստական Կուսակցութեան կմնայ միայն կազմակերպել ուժերը եւ ուղղութիւն տալ պատմական այդ անխուսափելի պրոցէսին։ Նա պատմական, բոլորովին նոր իրողութիւններ չի ստեղծում, այլ ստեղծում է միայն պայմաններ, որոնց մէջ պատմական պրոցէսը աւելի շուտ իր հասատուն գեմի վրա։

Նպատակին կհասնի, աւելի քիչ զոհերի գնով եւ աւելի

Ահա՛, ա՛յդ իսկ իմաստով, Կոմունիստական Կուսակցութեան համար քանակը արդէն կայ եւ միայն անհրաժեշտ որակը պիտի ստեղծել որպէսզի կարելի լինի եղած քանակը իր պատմական գործադրման իսկական շաւղի վրա դնել։

Ուրիշ կապակցութեան մէջ տասնեակներս մի որոշ մասը վերաբերում է նաեւ այս խնդրին. ուստի եւ այս ուղղութեամբ աւելի շատ խօսելու պէտք չկայ։

Դ. ԴԺԻԱՐԻՆ ԵՒ ԴԻՒՐԻՆ ՃԱՄԲԱՑ

Մարքսիզմը, նորից շեշտենք, որպէս ընկերային տեսութիւն՝ գիտութիւն է։ Մարքսեան գիտական տեսութիւնը իրականացնելու ճամբան էլ, նրա մեթոդն էլ գիտական է։ Ընկերային Յեղափոխութեան նախապատրաստութիւնը, առաջացումը եւ յաղթանակ տանելը տեղի պիտի ունենայ գիտական սկզբունքներով։

Ուեէ գիտական սկզբունք ամենից առաջ նշանակում է ուժերի խնայողութիւն, շարժում՝ նւազագոյն ընդդիմադրութեան գծով։

Ընկերային ուժերի կազմակերպման ժամանակ, ընկերային թարմ, երիտասարդ, աննախապաշար ուժերի կազմակերպումը, ընդհանուր առումով, աւելի քիչ ժամանակի եւ եռանդի կկարօտի, քան ազգայնական, կուսակցական, կրօնական եւ ուրիշ նախապաշարումներով տոգորուած, առանձնակ տարրներ շարունակ այդ նախապաշարումների շրջապատի մէջ ապրած, այդ նախապաշարումներով խանգաւառուած տարրերի կազմակերպումը։

Նւազագոյն ընդդիմութեան գծով առաջնորդելու սկզբունքը այդպիսի պարագաներում պահանջում է նախապաշարումների մէջ թաթախուած, հակադասակարգային բնազդներով եւ կրքերով զօրացած խմբակցութիւնների քայքայումը եւ ո՛չ թէ նրանց պահպանումը։ Եւ այդ հին, ժանգոտած մարմինների քայքայման լաւագոյն միջոցը նոր, թարմ ուժերի կազմակերպութիւնն է։

Այն մարդիկ, որոնք իրենց յոյսերը կապում են մի քանի տասնամեակներ նախապաշարումներով առաջնորդուած, սահմանափակ քանակութեամբ տարրերի վերկութեան հետ, բաւականաչափ հաւատ չունին կոմունիստական գաղափարի դինամիտային ուժի վրա, չեն ըմբռնում կոմունիստական շարժման իրական բովանդակութիւնը եւ չեն կարող կոմունիստական շարժումը հաստատուն գեմի վրա դնել։ Այդտեղ կայ թէ՛ վախկոտութիւն եւ թէ՛ անհարկի շտապողականութիւն. կայ նաեւ անհասկացողութիւն՝ կոմունիստական շարժման իրական պայմանների վերաբերմամբ։

Թարմ, կենսունակ ուժերը կազմակերպելով եւ թողնելով որ հնացած ու ժանգոտած հին մարմինները քայքայուին, կարելի կլինի այդ մարմիններին պատահաբար միացած թարմ տարրերը եւս վերկել։ Հնացած կազմակերպութիւնները պահելով իրենց անուններով եւ մեխանիզմով, կվտանգենք թարմ տարրերից շատերին. ո՛չ մի դիտութիւն հինցածին, փտածին զոհ չի բերում թարմը, նորը։ Այլապէս մենք քայլած կլինէինք ոչ միայն դժուարին ճամբան, այլ եւ անպտուղ ճամբան։

Ե. ՁԱԽԱԿՈՂՄԵԱՆ ԵՒ ԱԶԱԿՈՂՄԵԱՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յեղափոխութիւնը հոգեբանական զանազան բեկումներ է առաջացնում իր զարգացման ընթացքում։ Սկզբնաւորութեան մէջ նա առաջացնում է անզիջող եւ դառնացած մի տրամադրութիւն, եթէ տեղի են ունենում հակայեղափոխական դաւաղրութիւններ։ Յեղափոխութեան տեղատուութեան պահուն երեւան են գալիս նոր բեկումներ եւ յաճախ անզիջող ու դառնացած տրամադրութիւնները իրենց տեղը տալիս են զիջող եւ հաշտ տրամադրութիւնների։

Այս փոփոխութիւնները, բեկումները Ընկերային Յեղափոխութեան ժամանակ աւելի սուր կերպով արտայայտւում են գլխաւորապէս այն տարրերի մօտ, որոնք իրենց ընկերային կեցութեամբ դուռ պրոլետարներ չլինելով, դարձել են պրոլետարական շարժման կողմնակիցներ ու կիսակիրթ մի վիճակ են ներկայացնում։ Զուսներ ու կիսակիրթ մի վիճակ են ներկայացնում։ Նայով ոչ գիտական հիմնական մտամարդ՝ Մարքսիզմի ոգին ճշդօրէն ըմբռնելու համար, ոչ էլ առաջնորդւելով պրոլետարիատի դասակարգային առողջ բնազդով, այդ թերուս տարրերը տօրէական շատ գնահատելի աշխատանքներ կատարելով հանդերձ, յաճախ դառնում են կրօնական փանատիկներ եւ դիւրութեամբ մի ծայրայեղութիւնից միւսին են ցատկում։ Դրանք երբեմն կատարում են յեղափոխական մեծ վարպետների թեւաւոր խօսքերին, դոց են անում այդ խօսքերը, բայց շատ քիչ զէպքում ճշդօրէն ըմբռնում են վարպետների տասնեակը իրենց իրական իմաստով։

Ռուսական Յեղափոխութեան սկզբնական տարիներում Ռուսաստանի մէջ առաջացաւ «ձախակողմեան հիւանդութիւնը», որ իր արձագանքը եւ ազնաստումը գտաւ նաեւ ուրիշ երկրներում։ «Ո՛չ մի արժէք չպիտի տալ մանր-բուրժուաների մօտ եղած տրամադրութիւններին. համաձայնութեան ո՛չ մէկ եղը՝ գեղիններին հետ. ո՛չ մէկ նահանջ, ո՛չ մէկ փոփոխութիւն միանգամ ընդմիշտ ընդգրկած քաղաքականութեան»։ Այս եւ նման արտայայտութիւնները յաճախ ձախակողմեան հիւանդութիւնով վարակուածների լեզի վրան էին։

Ներկայիս, երբ Յեղափոխութիւնը մի տեսակ դադարի շրջանի մէջ է մտել, երբ նա որոճում է՝ հիմնա-

ուրապէս մարսելու համար 6 տարեայ ընթացքում ձեռք բերած նուաճումները, ձախակողմեան հիւանդութիւնը տեղի է տալիս աջակողմեան հիւանդութեան։ Եւ ամենաուշագրաւը այս երեւոյթի մէջ այն է, որ այսօր աջակողմեան հիւանդութեամբ վարակուածները ճիշդ միեւնոյն տարիքն են, որոնք երկու տարի առաջ ձախակողմեան հիւանդութեամբ էին վարակուած եւ կարծում էին թէ իրենց սովորական, մարդկային տամներով երկար կարող էին կրծել։ Արդեօ՞ք տամները այդքան շուտ փչացան։ Այս անդամ հիւանդութիւնը ամերիկահայութեան մէջ կաղմակերպական բնոյթ ունի տուած։ «Կոմունիստական Կուսակցութիւնը իր մէջ պիտի առնի ամենը, որ իրեն կոմունիստ է անուանում՝ այս կամ այն պատճառով։ պէտք չկայ երկար–բարակ քննութեան։ չպէտք է շարժառիթների մէջ մտնել։ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը պէտք ունի քանակի։ Նա մասսաներ ձեռք ձգելու համար պէտք է թոյլ տայ իր հաւատածներին սեւէ անուն գործածելու, որքան էլ դա վարկաբեկուած լինի։ Նոյն իսկ ժամանակաւորապէս սեւէ վարկաբեկուած շաղատան կարող է զեկավար մարմինների մէջ նստել, եթէ կան որոշ քանակութեամբ ընկերներ, որ այդպէս են կամենում։ Ով որ այդպէս չէ անում, նա հերձածող է, նա անջատողական է, նա սեկտանտային ոգի ունի»։։։ Ահա՛ աջակողմեան հիւանդութեամբ բրոնուածների մտածելակերպը ներկայիս։

Աջակողմեան թերուսութիւնը սխալ մեկնաբանութիւն է տալիս նաեւ «Միացեալ Ճակատ»–ի լոզունգին։ Միացեալ ճակատը դարձնում է Կոմունիզմի Ֆրոնտ՝ կապիտալիզմի դէմ։ մինչդեռ դա աշխատանքի ֆրոնտն է՝ աշխատանքի շահագործութեան դէմ, բանւորի ֆրոնտը՝ կապիտալիստի դէմ։ Աջակողմեան հիւանդութիւն ունեցողները կարող էին դիւրութեամբ ձեռք բերել եւ կարդալ Կոմունիստական Միջազգայնականի որոշումների հետեւեալ կէտը թէ՝ «Միացեալ Ճակատի տակտիկան մի կոչ է կոմունիստների եւ մնացած բոլոր բանւորների համար, հոգ չէ թէ դրանք պատկանում են ուրիշ կուսակցութիւնների եւ խմբակցութիւնների, թէ չեն պատկանում ոչ մի կուսակցութեան, միացեալ ուժերով պաշտպանելու բանւոր դասակարգի տարրական եւ կենսական շահերը բուրժուազիայի դէմ»։

Ժամանակին պէտք է եղել լրջօրէն զգուշացնել ձախակողմեան հիւանդութեամբ վարակուածներին։ Այժմ էլ պէտք կայ, որ աջակողմեան հիւանդները զգուշացնուին նոր հիւանդութեան դէմ։ Եթէ ձախակողմեան հիւանդութիւնը մի ջերմախտ էր, ապա աջակողմեան հիւանդութիւնը մի քնախտ է այսօր։ Երկուսն էլ, սակայն, միեւնոյն խորը պատճառներն ունին։ Մարքսիստական թերուսութիւն, ընկերային հսկայ պայքարի մէջ ներգործող ուժերի սխալ գնահատութիւն, զիտական անհասատութիւն, պրօլետարական առողջ բնազդի պակաս, — ահա՛, այդ հիւանդութիւնների ծնողները։ Երկուսի դէմ կուելու միջոցներն էլ նոյնն են, — այն է՝ Յեղափոխական Մարքսիզմի դասախարակութիւն, Լենինիզմ, Պրօլետարական Յեղափոխութեան առաջադրած փորձառութիւններ։

Ինչ որ ասել ենք արդէն կուսակցական դման խնդրի վերաբերմամբ վերեւ, պատկանում է նաեւ այս կէտին։ Կրկնութիւնների մէջ չընկնելու համար աւելացնենք միայն, որ կազմակերպչական աջակողմեան հիւանդութիւնը սպառնում է դառնալ մի իրական վտանգ առհասարակ Ամերիկայի եւ մասնաւորապէս ամերիկահայ բանւորութեան որոշ շրջաններում։ Պէտք է, որ այդ ուղղութեամբ առաջնորդուող հոսանքի դէմ հակառակ հոսանք զոյութիւն ունենայ, եթէ հայ արմատական շարժումը չպիտի վերածուի ամատէօրների եւ թերուսների մի փորձադաշտի։ «Բանւոր»–ի շուրջը խմբուած թարմ, կենսունակ տարրերը մեծ գործ ունին կատարելիք այդ ուղղութեամբ։ նաեւ մեծ սպասելիք՝ այդ գործից։ Ուղեցոյց ունենալով Երրորդ Միջազգայնականի բիւրեղեայ բէգերը եւ սկզբունքները, օգտաշահելով Պրօլետարական Մեծ Յեղափոխութեան փորձառութիւնները, պէտք է շարունակել դարձնել Յեղափոխական Կամքը, Մարքսիստական Գիտակցութիւնը եւ այդպիսով ամերիկահայ աշխատաւորութիւնը ազատել շովինիզմի, պատահապաշտութեան, հակապրօլետարական բնազդների, կուսակցական ուանդամոլութեան եւ խորդախ զեկավարների ճիրաններից։

ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՕՆԱԼ

Գրեց՝ Ե. ՉԱՐԵՆՑ

Ելի՛ր, ում կեանքը անիծել է,
Ով ճորտ է, մերկ է եւ ստրուկ։
Արդէն վառուում են մեր սրտերը,
Արդէն կուի ենք մենք ձգտում։
Այս հին աշխարհը կըփորենք մենք
Մինչեւ հիմքերը — եւ յետոյ
Մեր նոր աշխարհը կըշինենք մենք,
Ուր ոչ ստրուկ կայ, ո՛չ դժգոհ։
Սա՛ է վերջին կռիւը
Եւ պայքարը մեր մեծ։
Ինտերնացիոնալը
Աշխարհը կըփրկէ։

Ոչ–ոք չի տա՛յ մեր փրկութիւնը,
Ոչ խենթ հերոսը, ոչ արքան։
Մենք պէտք է մեր ազատութիւնը
Կռենք ձեռքով մեր սեփական։
Որպէսզի շուտ փշրենք մեր լուծը,
Եւ յետ խլենք ողջ հողը մեր —
Խփե՛նք մուրճերը, տանք մեր ուժը
Բանի երկաթը տաք է դեռ։
Սա՛ է վերջին կռիւը
Եւ պայքարը մեր մեծ։
Ինտերնացիոնալը
Աշխարհը կըփրկէ։

Լոկ մենք ճորտեր ու բանւորներս
Ունինք անխախտ մի իրաւունք
Ասել, որ հողը մե՛րն է, մե՛րն է —
Կորչի՛ հարուստը քոռ տգրուկ,
Եւ երբ պայքի մեծ փոթորիկը
Եւ կուշտ շները չէանան —
Նորից երկիրը եւ երկինքը
Մերն ե՛ն ու մերը կըմնան։
Սա՛ է վերջին կռիւը
Եւ պայքարը մեր մեծ։
Ինտերնացիոնալը
Աշխարհը կըփրկէ։

* * *

Գրեց՝ ԼՕՐԻՍ

Մէրիկս ինձ վարդ ծնաւ,
Վա՜րդ պարգուկ, սիրական.
Բայց աւա՜ղ, անիրաւ
Զարքերն ինձ մօտ եկան:

Վարդ էի՝ սարդ արին,
Սա՜րդ անխիղճ, անաստուած.
Օրէնքներն աշխարհին՝
Մեծերից հաստատուած:

Եւ սակայն ի՜նչ բախտ էր
Որ կեանքիս հէնց կիսուն՝
Դայեակներ շիկահեր
Կեանք տին սիրասուն:

Վարդ էի՝ սա՜րդ արին.
Սարդ էի՝ մա՜րդ դառայ.
Ու մեր նոր աշխարհին
Մի մասն էլ ե՛ս դառայ:

ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԷԼ ԱՆԵԼԻՔ ՉՈՒՆԵՆ

(Խորհրդ. Հայաստանի 3–րդ տարեդարձի առթիւ)

Գրեց՝ ՍԱՀԱԿ ՁԹՉԵԱՆ

Խորհրդային Հայաստանի 3–րդ տարեդարձը՝ տարեդարձն է նաեւ հայ քաղաքական կուսակցութիւնների մահացման: Դա պատմութեան անժխտելի դատավճիռն է. դա Պրոլետարական Յեղափոխութեան անժխտելի իրաւունքն է: Եւ եթէ այսօր դեռ եւս մեր կեանքում պտնում են կուսակցական շէֆեր, որոնք դեռ եւս շարունակում են օրօրել իրենց շարքերի անդիտակից մասսաներին դալիք փայլուն օրերի հեռանկարներով՝ դրանք կամ քաղաքական անմիտ երեխաներ են եւ կամ թէ քաղաքական դեմագոգներ, որոնք իրենց հայի համար շարունակում են խաբել մասսաներին՝ իրենց անհիմն գոյութիւնը մի ժամանակ էլ քարշ տալու համար:

Հին քաղաքական կուսակցութիւնների մահացումը պատմութեան բոլոր էպոխաներում եղել է յեղափոխութիւնների նպատակը եւ իրաւունքը: Հին կարգերի հետ՝ պիտի չքանան նաեւ հին կարգերի պաշտպան բոլոր մարմինները, այսպէս են վճռել բոլոր յեղափոխութիւնները եւ այսպէս է ասվորեցնում մեզ պատմութեան փիլիսոփայութիւնը:

Թողնենք մշուշի մէջ թաղուած հին դարերի մեծ յեղափոխութիւնները եւ կանգ առնենք նորագոյն դարերի յեղափոխական շարժումների վրա, ճշտելու յեղափոխութիւնների նպատակը եւ իրաւունքները:

Մօտ 400 տարի առաջ անգլիական ժողովուրդը դուրս եկաւ պայքարելու թագաւորի (monarch) եւ լորդերի դէմ, սահմանափակելու նրանց իրաւունքները եւ հաստատելու ժողովրդի (commons) կամքի տիրապետութիւնը: Մօնարքը եւ լորդերն ըմբոստացան ժողովրդական այս շարժման դէմ: Տեղի ունեցան արիւնալի ընդհարումներ. կարուեց մօնարքի գլուխը եւ իրականացաւ ժողովրդական կամքի տիրապետութիւնը, — մօնարքի եւ լորդերի իրաւունքները սահմանափակուեցին: Անցել են մօտ 400 տարիներ եւ յեղափոխութիւնը իւր իրաւունքն է համարել հին կարգերի վերադարձն խոպան արգիլելու: Սա անգլո–սաքսոն պահպանողական յեղափոխութիւնն է:

Բայց մի դար յետոյ՝ պահպանողական magna charta–ի իրաւունքների դէմ ըմբոստացաւ Նիւ Ինգլէնդի անգլիական գաղութը: Նա յայտարարեց որ ոչ միայն պէտք է սահմանափակել թագաւորի եւ լորդերի իրաւունքները, այլ պէտք է խոպան ոչնչացնել դրանց եւ պետութեան դեկը յանձնել ժողովուրդին: Յաղթական յեղափոխութիւնը իւր իրաւունքը համարեց քշել 50,000 մօնարքիստներին դէպի Կանադա, հոգալուրկ դարձնել Նիւ Ինգլէնդի 150,000 մօնարքիստներին եւ վերջ դնել հին կարգերի վերահաստատման:

Մօտ 150 տարի է, ինչ Ամերիկեան Յեղափոխութիւնը իւր իրաւունքն է համարում բռնի ուժով արգիլել հին կարգերի վերադարձը: Սա յեղափոխական Ամերիկայի իրաւունքն է:

Բայց սա հասարակապետական յեղափոխութիւնն էր ընդդէմ մօնարքիստական եւ արիստոկրատիկ կարգերի, որի նպատակն էր հիմնել պարլամենտական մի կառավարութիւն, առանց խանգարելու ընկերային կեանքի անտեսական իրաւակարգը:

Քիչ յետոյ եկաւ Ֆրանսիական Մեծ Յեղափոխութիւնը: Նա մի քիչ էլ աւելի առաջ գնաց եւ քաղաքական յեղափոխութեան հետ անցաւ նաեւ ընկերային յեղափոխութեան մարզերը: Նա ոչնչացրեց ֆէօդալական եւ կղերական բոլոր իրաւակարգերը, յայտարարեց մարդկային հաւասարութեան նոր լոզունգներ: Բայց մօնարքիստ Եւրոպան ուրի կանգնեց խեղդելու այս նոր շարժումը, որ Ֆրանսիական սահմաններից դուրս էր գալիս եւ սպառնում Ալբիոնի եւ Եւրոպայի հին կարգերին: 25–ամեայ կռիւներից յետոյ Ֆրանսիան պարտուեց եւ տեղի տուեց հին կարգերին, բայց եւ այնպէս հին կարգերից ֆէօդալական կարգերը չվերադարձան յետ գալ:

Եկաւ Ռուսական Մարտեան Յեղափոխութիւնը: Բոլշեւիկների եւ Մենշեւիկների գահլիճը կարծում էր որ Անգլիական Յեղափոխութեան նուաճումները (մօնարքի եւ կնիազների իրաւունքների սահմանափակումը) լիուլի բաւականութիւն կտային ռուս ժողովուրդի յեղափոխական նպատակներին. բայց նրանք չարաչար սխալուեցին: «Սոցիալիստ» կեբենսկին մի քայլ առաջ գնաց: Նա ոչ միայն չհատաւ Ֆրանսիական Յեղափոխութեան նուաճումներին, այլ բաւականացաւ Ամերիկեան Յեղափոխութեան նուաճումներով եւ աշխատեց հիմք դնել բուրժուական պարլամենտական մի հանրապետութեան, եւ երբ նա ըղբաղուած էր պարլամենտական ընտրութիւններով՝ ծագեց Հոկտեմբերեան Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը, — պատմութեան ամենամեծ Յեղափոխութիւնը, որի նպատակն էր լրացնել դարերի բոլոր յեղափոխութիւնների պակաս թողածները եւ հիմնել Պրոլետարական Դիկտատուրա, պրոլետարական նոր վարչաձեւի՝ Սովիետական կարգերի տակ:

Մի նորութիւն էր սա համաշխարհային պատմութեան մէջ: Բուրժուական կարգերի տակ դատապարտուած միտքը չէր կարող հաշտուել այս նոր գաղափարի հետ: Ի՞նչ, ասում էին եւ դեռ եւս ասում են նրանք, մի՞թէ կարելի է վերջ դնել պարլամենտական կարգերին, արգիլել խօսքի եւ մամուլի ազատութիւնը. սա ցարա-

կան բռնապետութիւնից էլ աւելի զզուելի բռնապետութիւն է, յայտարարում են նրանք բարձրաձայն՝ ապաստանած բուրժուական երկրների մայրաքաղաքներում: Եւ նրանց ձայնակցում են բուրժուական երկրների մամուլի եւ տիրապետող դասակարգի ներկայացուցիչները, երբեմն սպառնալով եւ երբեմն լալով, արցունքն աչքերին: Այսպէս են թոթովում նաեւ Երկրորդ Ինտերնացիոնալը եւ նրա quasi ընկերվարական պարագլուխները,— Կաուցկի եւ Շայդեման, Վանդերվելդ եւ Ալբերտ Թոմա, Կերենսկի եւ Ծերետելլի, Կեկեչկորի եւ Ժորդանիա եւ Վարանդեան եւ Խատիսով: Եւ աջակողմեան պահպանողականների եւ ձախակողմեան յեղափոխականների բոլոր շէֆերը ապաստանած արտասահման մանկական բունդք են ճօճում յաղթական պրոլետարիատի հասցէին եւ հայհոյում են ու հայհոյում՝ անվերջ...

Բայց Պրոլետարական Յեղափոխութեան վարիչները ոչ վախենում եւ ոչ էլ կեղծում են այս սպառնալիքների առաջ:

Նրանք բարձրաձայն յայտարարում են, որ իրենք ընթացել են Պրոլետարական Յեղափոխութեան լոզունգներով, — Մարքսիստական Յեղափոխութեան ընդգծած ուղիով:

Բուրժուական Եւրոպային եւ դեղին ընկերվարականներին Մոսկուայի վարիչները պատասխանում են որ, —Պրոլետարական Յեղափոխութեան նպատակն է ոչնչացնել հին դասակարգերին եւ նրանց կազմակերպող ու պաշտպան մարմիններին:

Եւ որովհետեւ Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը դուրս է եկել յաղթական, եւ իրագործել է իւր նպատակը, այժմ նա իւր իրաւունքն է համարում բռնի ուժով ոչնչացնել հին իրաւակարգերի պաշտպան եւ կազմակերպող մարմիններին: Սա ոչ թէ բղխում է ենթակայական նկատումներից, այլ Պրոլետարական Յեղափոխութեան տարրական տեսակէտն է: Սա Յեղափոխութեան իսկական նպատակն է:

Պրոլետարական Յեղափոխութիւնը յաղթական իր 6-րդ տարեդարձը տօնեց արդէն՝ ոչնչացնելով հին կարգերը, նրանց բոլոր պաշտպանների յուզարկաւորութիւնը կատարեց ու հաստատեց Պրոլետարիատի Յաղթական Դիկտատուրան:

Հին դասակարգերը եւ նրանց պաշտպան քաղաքական կուսակցութիւնները պէտք է մահանան. սա Ռուսական Յեղափոխութեան լոզունգն է: Նա, ով չի ենթարկւում այս նշանարանին, պիտի փշրւի պրոլետարիատի երկաթի բռունցքների տակ:

Համաշխարհային յեղափոխութեան ընթացքին՝ յաղթական դուրս եկաւ նաեւ հայ պրոլետարիատը, հայ բանւորների եւ գեղջուկների դասակարգը, — ինք հայ ժողովուրդը, որ կանգնել է այսօր ռուս աշխատաւոր ժողովրդի կողքին՝ հպարտ եւ անսասան: Նա չունէր զօրաւոր հին դասակարգեր. բայց ունէր դասակարգերի շահեր ներկայացնող մարմիններ, — հայ քաղաքական կուսակցութիւններ, — որոնք աշխատում էին կասեցնել հայ ժողովուրդի քաղաքակրթութեան ընթացքը՝ միացած եւրոպական բուրժուա իմպերիալիստներին: Որպէս մի մասնիկ Պրոլետարական Դիկտատուրայի, Խորհրդային Հայաստանը իւր դլխաւոր նպատակներից մէկը իրագործած՝ այժմ իւր իրաւունքն է համարում վերջ դնել բոլոր հայ քաղաքական կուսակցութիւնների դոյութեան, որպէսզի հնարաւոր լինի սոցիալիստական կարգերի զարգացումով ստեղծել ազատ Կոմունիստական Հասարակակարը Հայաստանի սահմաններում:

Խորհրդային Հայաստանի 3-րդ տարեդարձին՝ արդէն չքացել են բոլոր հայ քաղաքական կուսակցութիւնները Հայաստանի սահմաններում:

Քաղաքական կուսակցութիւնների թափթփուկները եւ փախստական շէֆերը ապաստանած արտասահման եւ իւրացրած ժողովրդական դրամները, դեռ եւս շարունակում են աչքակապուկ խաղալ քաղաքական կուսակցութեան անուն տակ. բայց դա ապարդիւն է մի շարք պատճառներով:

Նախ նրանք կորցրել են իրենց տաքի տակի հողը եւ չունին նիւթ նոր կառուցուածքներ շինելու:

Երկրորդ՝ այն նիւթը, որից հնարաւոր է քաղաքական մի զանգուած ստեղծել մեր երիտասարդ սերունդն է: Իսկ այսօր փաստ է, որ թէ հայրենիքում եւ արտասահմանում հայ նոր սերունդը երես է դարձրել հին քաղաքական կուսակցութիւններից եւ նրանց համարում է անպատիւ եւ վարկաբեկած մարմիններ, որոնց հետ էլ չէ ուզում ոչ մի առնչութիւն ունենալ:

Երրորդ՝ կայ Պրոլետարական Դիկտատուրան, որ իւր արդար իրաւունքն է համարում մուրճի հարւածով ոչնչացնել բոլոր աջակողմեան եւ ձախակողմեան պահպանողականներին, որոնք դեռ եւս փորձում են քարշ տալ իրենց անարդ գոյութիւնը, որ կապուած է դաւի եւ ոճիրների հետ:

Լուծուած է Դաշնակցութիւնը եւ Հնչակեանութիւնը հայրենիքում — էլ չենք խօսում միւս կուսակցութիւնների մասին: Դաշնակցականները եւ Հնչակեանները ապաստանած արտասահմանում, դիմում են մուրացկանութեան՝ իրենց գոյութիւնը քարշ տալու համար: Առաջինները դեղին ընկերվարականների կողքին կանգնած՝ Մոսկուայի դռները երկու անգամ թակեցին եւ փնտուեցին. իսկ Հնչակեանները հայրենիքում լուծուելով, Ամերիկայում ապաստանել են Workers Party-ի Ֆեդերացիային, բայց իրապէս շարունակում են Հնչակեան հին մտայնութիւնը «Ս. Դ. Հնչակեան» եւ «Երիտասարդ Հայաստան» անունների տակ թաղ կացած: Բայց Երրորդ Ինտերնացիոնալը եւ Խորհրդային Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցութիւնը դրանց մի պատասխան ունին տալիք, — «Լուծուեցէ՛ք եւ ոչնչացէ՛ք. եւ եթէ ձեր շարքերում կան մաքուր անհատներ, կարող են դալ եւ գործակցիլ մեզ հետ»: Սրանից յետոյ շարունակել գոյութիւնը կնշանակէ քաղաքական մուրացկանութեամբ քարշ տալ ապրմելի կեանքը:

Խորհրդային Հայաստանը յայտարարել է — Delenda est Carthago (Կարթագենը պիտի կործանուի), այսինքն հայ քաղաքական կուսակցութիւնները պէտք է կործանուին: Սա Հայկական Պրոլետարական Յեղափոխութեան իրաւունքն է: Հայ աշխատաւորութեան մնում է կամ լքել իրենց հացկատակ շէֆերին եւ կանգնիլ Խորհրդային Հայաստանի կողքին, եւ կամ թէ մնալ իրենց շէֆերի հետ եւ դնալ Խորհրդ. Հայաստանի եւ Երրորդ Ինտերնացիոնալի որոշումների դէմ:

Խորհրդային Հայաստանի 3-րդ տարեդարձին՝ հայ նախկին քաղաքական կուսակցութիւններն էլ անելիք չունին: Նրանք պէտք է այլեւս եւ ոչնչանան, որպէսզի աւելակներից մի նոր Հայաստան յարութիւն առնի:

Կեցցէ՛ Խորհրդային Հայաստան:

Դա յաղթական Յեղափոխութեան կամքն է եւ անկասելի իրաւունքը:

Խորհրդային Հայաստանի պրոլետարիատը աչալրջորէն հսկում է, որ հայ քաղաքական կուսակցութիւնների յուզարկաւորութիւնը կատարւի լրանայ:

Սա անհրաժեշտ է Պրոլետարական Յեղափոխութեան առաջապահ Հայաստանի պրոլետարիատի համար: Սա անհրաժեշտ է Խորհրդային Հայաստանին՝ զէպի Կոմունիստական Հասարակակարգը ընթանալու խաղաղ զարգացման համար:

Եւ կանգնած մեր պատմութեան այս նորագոյն դարաշրջիւին՝ հայ պրոլետարիատը — հայ բանւորը եւ գիւղացի ժողովուրդը — սրտագին ողջունում է Կարմիր Հայաստանի Կարմիր Արշալոյսը եւ կոչում.—

Ողջո՛յն Խորհրդային Հայաստանի Կարմիր Արշալոյսին:

Թող յաւերժ կեցցէ՛ Հայաստանի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետութիւնը:

ԿԱՐՄԻՐ ԱՐՇԱԼՈՅՍ

Գրեց՝ ԱՍԵԱՆ

Կարմի՛ր արշալոյս, ֆո բոցոտ շողեր
Թող միշտ վառ մնան մեր հորիզոնում.
Մեր հորիզոնում՝ արեւնե՛րդ վառիր,
Վառի՛ր արեւներդ — մեր հոգիներո՛ւմ...

Վառի՛ր ու կիզի՛ր ողջ տիեզերքի
Հին–հին դարերի օրէնքներն անարգ,
Կարմիր բոցերումդ մարդկային կրքի
Այրի՛ր ու կիզի՛ր, տեսչերը անյագ:

Վառ արշալոյսին՝ տե՛ս, վեր ենք կացել,
Երկիւղած սրտով աղօթում ենք քեզ.
Քե՛զ ենք աղօթում, արշալոյս բոցեղ,
Որ տիեզերքում բոց–լոյսդ սփռես:

Աղօթում ենք, որ բոցերդ անմար
Գալիք դարերի արեւներն վառեն,
Աղօթում ենք, որ բոցերդ անհամար՝
Անվերջ չարիքներն – մրկե՛ն ու այրե՛ն:

Կարմի՛ր արշալոյս, ֆո բոցոտ շողեր
Թո՛ղ միշտ վառ մնան մեր հորիզոնում.
Մեր հորիզոնում՝ արեւնե՛րդ վառիր,
Վառի՛ր արեւներդ — մեր հոգիներում...

ԿՐՕՆՔԷՆ ԴԷՊԻ ԿՐՕՆՔ

Գրեց՝ Ս. ԳԱՀԱՆԵԱՆ

Ամերիկահայ բանւորութեան շարքերուն մէջ տեղի ունեցած վերջին իրադարձութիւնները զիս տարօրինակ երեւոյթի մը առջեւ կդնեն: Վարանած՝ կմտածեմ. արդեօք կրօնական յետամնաց զգացումներ երբեմն աւելի զօրակշիռ դեր մը չէ՞ն կատարեր, քան դրապաշտական հակացողութիւնները: Այլապէս ինչո՞վ բացատրել այն «միութենական» մանիան, որու անձնատուր եղած է արմատական վերջերս մը:

Եթէ դուրս ձգենք կրօնքի ծագումը եւ անոր պատմական պրօցեսը, ուրիշ անցած է ան եւ հասած մինչեւ ներկայ վիճակին, եւ առնենք այդ ստացական վիճակը սոսկ իբր հոգեբանական երեւոյթ, այնտեղ մեր աչքին կզարնէ միայն մէկ հատիկ յատկանշական հանգամանք. այն է՝ ինքնածին դատողութեան ժխտում մը եւ տրամաբանական գործունէութեան բացակայութիւն: Կրօնական հաւատացեալի մը համար կարեւոր չէ թէ այս կամ այն ընթացքը ո՛րքան տրամաբանական է կամ օգտակար՝ մարդկային փոխյարաբերութիւններուն մէջ. այլ այն՝ թէ՝ ո՛րքան կհամապատասխանէ կրօնական մեծ հեղինակին՝ Աստուծոյ եւ կամ կրօնական մեծ առաջնորդի մը նախագծած անեպծանելի օրէնքին:

«Գոպութիւն մի՛ ըներ», կըսէ մեծ օրէնքը. եւ բարեմիտ հաւատացեալը քսակ չվերցներ, հաց չգողնար եւ դեռինէն դուռ փէենի մը կջանայ իր տիրոջ վերադարձնել. բայց հացի փշրանքի մը համար 12 ժամ աշխատանք կպարտադրէ իր գործաւորին, որ անուն է, որու ընտանիքը սննդազուրկ է եւ մերկութեան սահմաններուն մէջ կուայտի. եւ ապա խղճի եւ մտքի կատարեալ զոհունակութեամբ վառք կուտայ «Արարչին», որ աշխարհի վրա արդարութիւն եւ սէր կտիրապետէ: Անոր համար ի՞նչ արժէք ունի թէ ներկայի տնտեսական գիտութիւնները ի՛նչ ձեւով կբացատրեն համամարդկային տառապանքը եւ անհաւասարութիւնը, եւ թէ զարմանի ի՛նչ միջոցներ կառաջադրեն: Ան դիակ միայն որ՝ «Աստուած», «սուրբերը» եւ մարգարէները ոչինչ չունին ըսելիք այդ մասին, եւ իր պարտականութիւնն է միայն ապրիլ եւ աղօթել:

Կրօնական մտքի մը այս համանիստատեսակը, կզգեամ որ երբեմն ողբալի համապրութիւն մը կներկայացնէ կարգ մը «հաւատացեալ» կուսակցականներու մտավիճակին հետ: Անոնք, այդ կարգի փանատիկները, պէտք է ունենան իրենց մարգարէներն, սրբութիւնները եւ գերագոյն հեղինակութիւն մը. եւ պէտք է ունենան կոյր, տէրմիշական հաւատք մը՝ որ ո՛չ մէկ բանի առջեւ կանգ կառնէ:

Անոնց համար ի՞նչ հարկ կայ նկատողութեան առնել թէ հակամարտ միտքեր եւ թանձրացեալ նախապաշարումներ խորունկ արմատ ձգած են զանգուածներուն մէջ. թէ՝ այդ զանգուածները ամենախորունկ հաւատքով կառչած են իրենց փաքիրական դեկավարներուն. թէ՝ պէտք է բաց ճակատ, առանց պատմութեան հրապարակ դալ, խօսիլ եւ վիճաբանել այդ դեկավարներու սնանկութիւնը եւ ապիկարութիւնը, եւ առանց մանուածապատ միջոցներու դիմելու, ցուցնել մասսային իրենց փայփայած զաղափարներու անհեթեթութիւնը եւ անախրօնիզմը, եւ համոզել ու տարհամոզել:

Ո՛չ, այդ ձեւով թշնամիներ կստեղծուին, կըսեն մեր փանատիկները, անկիտանալով այն հիմնական գիտելիքը՝ թէ առանց թշնամիի չէ կարելի գաղափարի յաղթանակ տանիլ: Ամեն միջոցով ալ, կըսեն, Մեծ Խօսքը կդարձնէ իր հրաչքները: Պէտք է հեթանոսին հետ հեթանոս ըլլալ, կըսեն զօգմատիկ քրիստոնեայի մը արբշռանքով. պէտք է չոյել զանգուածը՝ պահ մը որդեգրելով անոր նախապաշարումները եւ աւանդութիւնները, գործակցիլ եւ հլու հպատակութիւն ցոյց տալ անոնց այլասեռած քուրմերուն: Ու օր մը՝ ալ, յանկարծ, կայծակի արագութեամբ, մոգական շարժումով մը, այս կամ այն մեծ կազմակերպութեան օգնութեամբ՝ պիտի փշրեն ոչնչացնեն մասսայի բոլոր աւելորդապաշտութիւնները եւ անոնց քուրմերու ազդեցութիւնը միանգամայն: Եւ ահա այսպիսով պիտի դարձնեն զանգուածը en masse մաքրակրօն կոմունիստներ:

Այսպիսի անդրջրհեղեղեան տեսութիւն մը որքան դիւրին է հաշտեցնել պատմութեան նիւթապաշտական հասկացողութեան հետ, ես չեմ կրնար ըմբռնել:

ես չեմ կարող երեւակայել որ բրածոյ ուղեղներ կարելի է ուեւ թպիսմանով վերակենդանացնել. եւ նոյն իսկ կարելիութեան պարագային՝ չեմ կրնար հասկնալ թէ ի՛նչ նպատակի կրնան ծառայել: Իսկ թէ կարելի է մասնայի հաւատալիքները շոյելով, երկար կամ կարճ ժամանակի ընթացքին՝ անհետացնել զանոնք, ես ինքս կը թողում որ մանուկներ կամ պապուկներ ծափահարեն այդպիսի վարդապետութիւն մը:

Եթէ այս տակտիկան գոյութեան իրաւունք ունի, ուրեմն ինձ կթւի որ պատմութիւնը եւ մարքսիզմը պէտք է վերզնահատման ենթարկենք: Միայ է եղեր, ուրեմն, որ Սոկրատէն սկսեալ մինչեւ Փէյն, մինչեւ Մարքս եւ մինչեւ մեր օրերու գաղափարի մեծ վարպետները չեն վարեր սիրաշահումի եւ համակերպութեան այդօրինակ քաղաքականութիւն մը. այլ ընդհակառակը խիզախեր են թշնամիներու աճող բանակին առջեւ: Հրապարակը ապրեր են իրենց նոր սկզբունքի եւ նոր իդէալի կոչով: Ոչ միայն չեն ենթարկուեր հիւանդութեան, ընչեղ եւ բազմանդամ կազմակերպութիւններու, այլ ծառացեր են անոնց դէմ եւ արհամարհելով անոնց գոյութիւնը՝ կարողացեր են ինքնաքայքայումի ենթարկել եւ ի վերջոյ շրջապատել զանոնք մոռացութեան անդունդը:

Կոթնելով տարբերական դատողութեան մը ուիքներուն վրա՝ ես կդանեմ որ անոնց այդ ուղղութիւնը յարմարագոյնն էր: Կդանեմ, որ անոնք ջնջելով հին կազմակերպութիւն մը, բնաւ միամտութիւնը պիտի չունենային կարծելու, որ նաեւ կջնջեն զայն բաղկացնող տարրերը, զանգուածը: Շատ հասկանալիօրէն տեսեր են որ հին կազմակերպական մեքենան խորտ տարրայուծելէ յետոյ միայն կրնային նոր գաղափարին մեքենայ մը առաջացնել: Աւելի մատնաւորելու համար, առանց ճիգի կրնանք երեւակայել որ ուեւէ գաղափարական նոր հոսանքի մը սկզբնական շրջանին, եթէ պայմանները աւելի ձեռնտու ըլլային, գտնելով հին կազմակերպութիւն մը արդէն օրհասական եւ դիակնացած վիճակի մէջ, այդ նոր հոսանքի վարիչները դերազանց անմտութիւն պիտի համարէին անոր կեանքը երկարաձգելու ամենափոքր աշխատանքի մը վատնումը: Վայրկեան մը պիտի չմտածէին որ մեռնողին անունը եւ աւանդութիւնները պահպանելով՝ կրնային իրենց գործին յաջողութեան ազդակ մը ձեռք ձգած ըլլալ:

Կարեւոր չէ հոս պատմական օրինակներու մանրամասնութիւնները արձանագրել: Մանաւանդ որ չեմ ուզեր պատմութեան անսխալականութեան հաւատացող մը երեւնալ: Միայն կուզէի վեր առնել այն իրողութիւնը որ արմատական շարժման պատմութիւնը կեղծիքի եւ դարպասանքի գործելակերպը չէ նուիրագործած երբէք, եւ ցոյց տուած է որ յաջողութեան ամենէն ապահով դրականը հակառակ մեթոդն է: Ես առաւելապէս կուզէի հարցին նայիլ առարկայականօրէն եւ առանց աջէն-ձախէն փասաեր բերելու, զիտնալ թէ ի՛նչքան տրամաբանական եւ գործնական է մեր կուսակցական ֆանատիկոսներու «միութենական» մարմաջը:

Ընդունինք պահ մը որ անկարելի կարելի պիտի դառնայ. թէ՝ «միութենական» քաղաքականութիւնով պիտի կարողանանք ընդ միշտ վերջ տալ ուեւէ հին կազմակերպութեան մը գոյութեան (խօսքս հայ կազմակերպութիւններու մասին է): Բայց ամենուս կողմէ ընդունուած անհերքելի իրողութիւն մըն է նաեւ, որ այդ կազմակերպութիւնները առաւել կամ նուազ չափով մահամերձ դրութեան մէջ կգտնուին: Արդ՝ կուզէի զիտնալ թէ ի՛նչ է որ զանոնք այդ դրութեան հասցուցած է: Պատճառը բացորոշ է.— ընդհանուր տնտեսական եւ քաղաքական պայմաններու հոլովոյթը եւ համապատասխան գաղափարական շարժումի մը կազմութիւնը որ բացարձակապէս անջատուած ու բնորոշուած է միւս բոլոր մեռնող եւ վերապրող աշխարհահայեացքներէն, եւ որուն ներկայացուցիչի գերը ստանձներ ենք — իրաւացի կամ ոչ — ամերիկահայ գաղութին մէջ: Զկայ մէկը որ ժխտէ այս յայտնի իրականութիւնը: Ինչ որ կնշանակէ հայ քաղաքական կազմակերպութիւններու ներկայ անյոյս վիճակը իրերու բնական ընթացքէն առաջացած է եւ ոչ թէ մեր parvenu արմատականներու ժպտումի եւ փազաքշանքի ջանքերէն: Ինչո՞ւ ուրեմն թոյլ չտալ որ իրերու այդ ընթացքը իր բնական վախճանին հասնի: Ընել կուզեմ՝ յիշած կազմակերպութիւններուս անհետացումին, որուն երկար սպասելու պէտք պիտի չունենանք, ինչպէս պիտանի: Ինչո՞ւ թաղցնել կամ քօղարկել արդէն ճանչցած գաղափարի գործը եւ կերպարանքը, եւ վատնել կամ յապաղել գործին յաջողութիւնը, որուն կէս ճամբան հասեր էինք: Ինչո՞ւ համար վարանինք տանիքներուն վրայէն յայտարարելու որ մեր ճամբան ինքնուրոյն է եւ բոլորովին տարբեր հանգրուանի մը կգտնի, քան գոյութիւն ունեցող հին կազմակերպութիւնները. թէ՝ անոնք որ կուգան այդ նպատակին հասնիլ, պէտք է լքեն իրենց ձարձերն ու մեռելները եւ առանց ետ նայելու, առանց օրօրումի խառնուին կարաւանին:

Զիջումի եւ համակերպութեան նման քաղաքականութիւն մը չատ հեռեւողականօրէն մեզ պիտի ստիպէր ժխտել ամեն առանձին շարժումի ապրելու իրաւունքը: Եւ տարօրինակ հակասութեամբ մը ինքզինքնիս պիտի գտնենք տակաւին հին քաղաքական եւ նոյն իսկ կրօնական կազմակերպութիւններու ծոցը: Միացեալ Նահանգներու երկու տիրապետող կուսակցութիւններու մէջ ալ կան տարրեր, որոնք այնքան համամտութիւն եւ փարամ ցոյց կուտան արմատական իդէալին, որքան հայ անուագութեան մատնուած կարգ մը կուսակցական զեկավարներ: Արդեօք Ամերիկայի արմատական ուժերը կմտածե՞ն պահ մը երթալ եւ ձուլիլ հին կուսակցութիւններուն մէջ, ուր անհամեմատօրէն աւելի ինչէ եւ թիւ կը գտնեն, մէջն առնելով նոյն իսկ «Ընկերվարական Կուսակցութիւնը». ո՛չ երբէք: Անոնք չատ յստակ կերպով կանեն որ բացարձակ ֆաշիստական եւ կազմակերպական անջատ դիրքով միայն կրնան իրենց դատանքը ճանչցնել եւ բան մը նուաճումներ կատարել մասնաներու լայն խաւերու մէջ: Այլապէս ինքզինքին անդամալուծուած եւ անգործութեան դատապարտուած պիտի գտնէին՝ հին կազմերու ինտրիկային լաբիրինթոսին մէջ: Կարժէ՞ յիշել որ եթէ կան զանազան ուրիշ «վարպետութիւններու» հեռեւողներ, որոնք կձգտին հին կազմերու հետ նոյնանալով՝ գտնուիլ ենթարկել իրենց ծրագիրներուն, անոնք կներկայացնեն պարզ կրօնական ազանդներ, ինչպիսին են պրոհիբիշընիստները եւ խայտարդէպ բէֆորմիստները, որոնք քաղաքական վարպետ ձեռնածուներու թեւին տակ տակաւին կգործածուին իրրեւ մարիոնետներ: Այս պարագան թերեւս ճիշտ ու ճիշտ կրնանք պատշաճեցնել այն հակումին, որ կերեւնայ հայ արմատականներու մէկ նեղ շրջանակին մէջ: Հոգ եւ կոմունիստական ազանդաւորներ կրօնական ջերմեռանդութեամբ վերացած՝ կհաւատան որ «միութենական» վեղարին տակ՝ պիտի ողջ-ողջ կուլ տան հին քայքայուած կուսակցական մեքենաները: Մենք այսպիսի հաւատաւորներու յաջողութիւն կմաղթենք եւ կանցնինք:

Ես կհաւատամ սակայն, որ, ինչպէս Խորհրդ. Ռուս-

սասանի, նմանապէս Խորհրդ. Հայաստանի կոմունիստական շարքերուն մէջ ծիծաղ պիտի առաջացնէր այսօրինակ քաղաքականութեան մը թելադրութիւնն իսկ*)։ Կրնա՞նք ենթադրել որ անոնք վայրկեան մը պիտի մտածէին երթալ եւ միանալ այն կուսակցութեան, որ իր եռեւ երկար տարիներու պատմութիւն մը ունի. որ բաւական խոշոր ազդեցութիւն ներգործած է հայ կեանքի մէջ իր կազմով եւ գործով. որու Կովկասեան Մարմինը, մէկերկու ամիս առաջ դուրս եկաւ իրը ջատագով եւ կողմնակից՝ իշխող Կոմունիստական Կառավարութեան։ Այն կուսակցութեան, որ ամբողջ երեք տարի իր մամխիմում ուժերով մահացու պայքար մղեց Խորհրդային Կարգերու դէմ, մինչեւ որ դիտապատ դեռին ինկաւ։ Ի՞նչ իմաստութիւն պիտի ըլլար այդ անկենդան ուժերու միանալու բաղձանքը։ Մասսան գրաւե՞լը։ Բայց մասսան չմեռնիր, հոն է տակաւին։ Նախկին կազմերու քայքայումով, աւելի պարարտ, աւելի անսահման ասպարէզ բացուեցաւ պրոպագանդի եւ գործունէութեան։ Եւ այս պարարտ լայն հողերով նպաստեց Հայ Կոմունիստական Կուսակցութեան, որ արդէն աշխատաւոր յաջողութիւններով պակուած՝ ազգային հնայի մեծ ոգեւորութեամբ։

Թոյլ տանք որ հին կազմակերպութիւնները իրենք իրենց մէջ հիւծին եւ քայքայուին։ Անոնք այլեւս կորսնցուցած են իրենց raison d'etre–ը։ Արդէն գօրաւոր հատածներ հոս ու հոն սկսած են խորտակումի գործը նաեւ ներսէն։ Վստահ ենք որ այդ ինքնաքանդումի աշխատանքը շուտով պիտի լրացնէ իր դերն ու գեռինը պիտի դանենք յդկուած։ Այն ատեն մեզի կմնայ քանդուած ջնջի տաղձերը նոքին թրծել, շտապել եւ կառուցանել Կոմունիստական Կազմակերպութեան հոյակապ ջնջը։

ՀԱՅ ԲՕԼՇԵՒԻԿԵԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեց՝ ԱՐԱՄ ՇՄԱՒՈՆԵԱՆ

«Մինչ այժմ գոյութիւն ունեցող մարդկային ընկերութեան պատմութիւնը դասակարգային կռիւների պատմութիւնն է», ասում են Գիտական Սոցիալիզմի դոյզ հեղինակները — Կարլ Մարքս եւ Ֆրիդրիխ Էնգելս՝ Կոմունիստ Մանիֆեստի մէջ։ Եւ այս մեծ իրողութիւնը երեւան է գալիս հայ ժողովրդի ճակատագրի մէջ նոյնքան որոշակէս որքան եւ ուրիշ ժողովուրդների պատմութեան մէջ։

Մեր խօսքը առանձնապէս վերաբերում է հայ ժողովրդի մօտիկ անցեալի պատմութեան, որ սկիզբ է առել 19–րդ դարի վերջին կէսին՝ «Հայկական Հարց» կամ «Ազգային ազատագրութիւն» անունով։ Այդ թուականի նախընթաց ժամանակաշրջանների վերաբերող հայ պատմութիւնը հայ պատմաբանների եւ քրիստոնների կողմից հիւսուած լեգենդների. ազգային ու կրօնական աւանդութիւնների մի ժողովածու է՝ ռօմանտիզմի չունչով համակուած, որի մէջ միշտ ազգայնական թթու շովինիզմն է տիրապետողը։ Եւ որպէս այդպիսին, օտար պատմաբանների եւ հեղինակների կողմից չէ ճանաչուած իբրեւ վաւերական պատմութիւն, հետեւաբար չէ կարող նաեւ ընկերային արժէք ներկայացնել։

19րդ դարի սկզբին՝ հեռահէտ ծաւալող եւրոպական իմպերիալիստ պետութիւնները՝ շահերի սուր մրցումից առաջանալիք կոնֆլիկտների համար պատրաստ դանելու, ինչպէս նաեւ իրենց մայր երկրի ու զաղութների աշխարհագրական սահմանները ամրացնելու համար չքնաղ զաղափարը ունեցան «փոքր ազգութիւնների աղատագրութիւն» դրաւիչ պիտակի տակ ստեղծել նորանոր փոքր «պետութիւններ»։ Այսպէս՝ իրար հետեւից սունկի նման բուսան «անկախ» Բելգիան, «անկախ» Յունաստանը, Սերբիան, Ռումանիան, Բուլգարիան. իսկ համաշխարհային պատերազմից յետոյ՝ Լեհաստանը, Չեխո–Սլովակիան, Հունգարիան եւ Անդրկովկասեան երեք հանրապետութիւնները։

Աշխարհակալական ձգտումներից եւ շահերի հակամարտութիւնից առաջացած պատերազմների ժամանակ՝ ագրեսիւ դիրք բռնող իմպերիալիստ պետութեան բանակները նոր հողամասեր գրաւելու կամ թշնամի մեծ պետութեան հողամասը մտնելու համար հարկադրուած պիտի լինէին անցնիլ այդ նորակազմ փոքր պետութեան հողամասով։ Վերջինս էլ ստիպուած պիտի լինէր կամ տեղի տալով իր «չէզոքութիւնը» բեկանել ու այդպիսով միւս իմպերիալիստ պետութեան կամ պետութիւնների հետ պատերազմի բռնուել, եւ կամ ագրեսիւ պետութեան արշաւող կամ նահանջող բանակների ոտնատակ երթալ, եւ կամ ինքնապաշտպանութեան համար զէնքի դիմել։ Բոլոր պարագաներին էլ փոքր պետութիւնը պիտի լինէր ակամայ զոհը պատերազմիկ պետութիւնների հակամարտութիւններին։ Այսպիսի դէպքերում շատ յաճախ պատահում է որ պատերազմական գործողութիւնները կամ արիւնահեղ ճակատամարտները տեղի ունենան նոյն իսկ այդ «չէզոք» փոքր պետութեան սահմանների մէջ. իսկ դրա անխուսափելի հետեւանքը լինում է այն, որ այդ փոքր պետութիւնը, ռազմական գործողութիւնները դադարուց յետոյ գտնում է աւերակների մի կոյտ, առանց հաշուելու բազմաթիւ կեանքերի կորուստը։

Վերջացող համաշխարհային պատերազմը այս իրողութիւնը փաստող ամենապերճախօս օրինակը եղաւ։

Ահա թէ ի՛նչպիսի մի «անկախութիւն» էր, որ եւրոպական նենգ կապիտալիզմը այնքա՛ն «մարդասիրութեամբ» ուզում էր շնորհել ճնշուող փոքր ազգութիւններին։

Բալկանեան փոքր ազգութիւնների «ազատագրութիւնը» դարեւոր սարկութեան շղթաների տակ հեծող եւ ազատութեան ծարաւի հայ ժողովուրդի համար բացեց նոր յոյսերի փայլուն հորիզոններ։ Սոփածի նման՝ նա էլ դիմեց եւրոպական իմպերիալիզմի կողմից նետուած այդ գրաւիչ, բայց թունաւոր խայծին։ Վարդագոյն ապագայի երազներով գինովցած՝ եւ իմպերիալիստ պետութիւնների ցինիկ խոստումներից ու թելադրութիւններից խրախուսուած՝ հայ ժողովուրդը եւս իջաւ պայքարի կրկես՝ «Արեւի տակ իր տեղը» ունենալու, իր «անկախութիւնը» ձեռք բերելու համար։

Այսպէս ծայր աւին ֆեդայական ապօրադիկ շարժումները. կազմուեցին ապստամբական խմբեր, որոնք գնալով սուրացան եւ տեղական հանգամանքից դուրս գալով՝ ստացան ընդհանուր եւ ազգային բնոյթ։ Միաժամանակ հայ ժողովրդի ազգային եւ կրօնական զգացմամբ մարմինների կողմից եւրոպական իմպերիալիստական ոստանների մօտ ուղարկուեցին պատուիրակներ եւ պատուիրակութիւններ։

(*) Այս մասին տես այս թացառիկի վերջին էջերու վրա եղած նիւթերը։ ԽՄԲ.

Կատարուող ազատամարտական յոյցերին յաջորդեցին նոր սարսափներ, նոր կոտորածներ, որոնք իրենց կարգին ինքնաբերաբար հրահրեցին հայ ժողովրդի վրէժխնդրական եւ ազգայնական շովինիզմի զգացումները: Ազատամարտական շարժումները կրկնուեցին աւելի մեծ կատաղութեամբ, որոնց յաջորդեցին համեմատաբար աւելի մեծ կոտորածներ: «Յեղափոխութիւնը» խնդրուեց արեան գետերի մէջ:

Այս անյաջող փորձերից եւ սրածութիւններից յետոյ կոտորակուած հայ ժողովուրդը յուսահատ եւ սրտաբեկ՝ յանձնուեց իր ճակատագրին: Մի որոշ ժամանակի համար դադարեցին ազատամարտական շարժումները. բայց դիւանագիտական ուխտադնացութիւնները տակաւին շարունակւում էին՝ երբեմն դաշանի, երբեմն յայտնի կերպով:

Վրա հասաւ 1914-ի համաշխարհային մեծ պատերազմը: Ազգայնական յեղափոխութեան սառած լաւան նոր ցնցումներ եւ կենդանութեան նոր շարժումներ ցոյց տալ սկսեց: Հայ ժողովուրդը ջանաց այդ պատերազմի մէջ տեսնել իր դարերի երազած «ազատագրութեան» միակ յարմարագոյն առիթը: Նա համակուեց նոր յոյսերով, նոր ոգեւորութեամբ:

Իմպերիալիստական պետութիւնները պատերազմի սկզբնական շրջանին տեղի ունեցող արիւնալի ընդհարումներից յետոյ եկան այն խորը համոզման, որ այդ պատերազմը պիտի լինի երկարատեւ ու ապառիչ. ուստի նրանք կրկին դիմեցին իրենց դիւանագիտական հին խաղերին: Նրանց վարձկան դործակալները ցրուեցան աշխարհի բոլոր մասերի վրա: Դեռ չաղատագրուած փոքր ազգութիւնների ղեկավար մարմինների հետ տեղի ունեցան տեսակցութիւններ, դրանց յաջորդեցին բանկետներ, բաժակաճառներ, հանդիսաւոր եւ զրաւոր խոստումներ՝ փոքր ազգութիւնների վերջնական ազատագրութեան վերաբերմամբ: Բոլոր ճնշուած ազգութիւնների հետ՝ հայ ժողովուրդը եւս շատով մոռցաւ անցեալի սարսափները, եւ այդ փայլուն խոստումներից շլացած՝ նա կրկին իջաւ կռիւ ասպարէզ:

Սկիզբ առին կամաւորական շարժումները ամենուրեք: Հայ բուրժուազիայի ներկայացուցիչները սկսեցին դինուիլ: Եւրոպական իմպերիալիզմը հրճուում էր ամենից աւելի: Նրա շահերի պաշտպանութեան, նրա կաշիի պահպանման համար նոր վարձկան զինուորներ էին հարկաւոր, նոր զոհեր, թնդանօթի նոր միս էր պէտք: Եւ ահա այդ փոքր ազգութիւնները դալիս էին իրենց կամաւորական խումբերով հայթայթելու այդ ամենը:

Աւելի քան չորս երկար տարիներ տեւող համաշխարհային պատերազմը իր հետ թողեց համատարած աւերածութիւն եւ հնձեց աւելի քան 15 միլիոն կեանքեր: Այս սարսափելի զոհաբերութեան գնով ստեղծուեցին նոր «պետութիւններ» — Լեհաստան, Չեխոսլովակիա, Հունգարիա եւ Կովկասեան երեք փոքր հանրապետութիւններ: Հայ ժողովուրդն էլ զոհաւ իր «անկախութիւնը», նա էլ դառաւ պետութիւն — Հայկական Հանրապետութիւն:

Հայ ժողովուրդը իր հետ թողած միլիոնաւոր դիակներից եւ արեան գետերից յետոյ՝ կարծեց որ այլեւս հնչած է նրա անկախութեան ժամը, բացուած է հայ ազատագրութեան նոր արշալոյսը, որ իր դարերի երազը եկած է եւ որի համար նա վճարած է մի այնպիսի սուղ գին, որպիսին գուցէ պատմութեան մէջ ոչ մի ուրիշ ազգ վճարած չէ:

Շատ չանցած՝ հայ ժողովուրդը սկսեց ճաշակել ձեռք բերուած «ազատութեան» ու «անկախութեան» համը: Շուտով երեւան եկան հարեւան պետութիւնների հետ նոր կնճռոտութիւններ, տերրիտորիական եւ ազգային նոր խնդիրներ, որոնք լուծում պիտի գտնէին ուժաղաչի վրա՝ նորանոր արիւնհեղութիւններով: Հայ ժողովուրդը, որ պահ մի կարծեց թէ այլեւս վերջ դտած են իր բոլոր ցաւերն ու դժբախտութիւնները, ինքնիրեն զբաւաւ յուսախաբուած: Այնքան մեծ զոհերի գնով ձեռք բերուած «անկախութեան» եւ նոյն իսկ իր Փիզիքական գոյութեան պահպանման համար նորանոր զոհեր, արեան նոր գետեր էին հարկաւոր: Եւ հայ ժողովուրդը կուրօրէն իր ճակատագրին համակերպողի նման՝ եկաւ կատարելու այդ պահանջը: Սկսեցին միջցեղային եւ սահմանագլխային ընդհարումները, որոնք շարունակուցին երկու ու կէս տարի, իրենց հետեւից բերելով սովի եւ համաճարակի զոյդ սարսափները, եւ որոնք վերջ դտան 1920-ի վերջերը՝ այն տեսնուայ հայ կառավարութեան կողմից Ալեքսանդրապոլի մէջ ստորագրուած ամենախայտառակ դաշնագրով, որը հայ պետութեան եւ ժողովրդի մահավճիռն էր նշանակում: Այդ դաշնագրով ամեն ինչ յանձնուում էր յաղթական Թուրքերին, որոնք դալիս էին ճաշակելու իրենց այդքան էժան յաղթանակի պտուղը:

Հայ ժողովուրդը ապրում էր օրհասական վայրկեաններ: Ծերեր իրենց վերջին ազօթքն էին մրմնջում. չափահասներ իրենց ժամերն էին համրում. կիներ իրենց աչքի առաջ պատկերացնում էին այն սարսափելի ճակատագիրը, որ իրենց վիճակուած էր: Ամենուրեք սուգ ու շիւան կար:

Կրիտիկական այդ վայրկեաններին, սակայն, մի բուռն անձնուէր հայ Բոլշեւիկներ իրենց օտարազգի դաղափարակիցներու աջակցութեամբ, իրենց կեանքի գնով՝ 1920 Դեկտ. 2-ի պատմական օրը հրապարակ դալով պարզեցին Յեղափոխութեան Կարմիր Դրօշակը եւ Հայաստանի մէջ հիմնեցին Խորհրդային վարչաձեւը: Իրենց դաղափարակից եւ սրտակից մեծ եղբօր՝ Յեղափոխական Կարմիր Ռուսաստանի բարոյական ու դինուորական աջակցութեամբ՝ Երեւանի դռները հասնող թիւրքական բանակը յետ մղուեցաւ: Հայ ժողովուրդը իր Կամիլլոսների շնորհիւ դտաւ իր դարերի երազած ազատագրութիւնը: Ծագեց հայ աշխատաւոր ժողովրդի իրական ազատութեան Կարմիր Արեդակը, որ երեք տարիներից ի վեր փայլում է հորիզոնին վերեւ եւ որը երբեք չպիտի մար մտնէ:

Իսպառ վերջ դտան զրացիական կռիւները, հողային վէճերը: Սկսուեց խաղաղութեան, վերաշինական եւ ստեղծագործ աշխատանքի շրջանը: Հայ ժողովուրդը 3 տարի է, որ իր հալալ աշխատանքով վառուած հացն է ուտում:

1920 Դեկտ. 2-ը պիտի լինի հայ աշխատաւորութեան պատմութեան անկիւնադարձի թուականը, նրա նոր դարագլուխը, նրա իրական պատմութեան սկիզբը: Ահա թէ ինչի մէջ է Հայ Բոլշեւիկեան Յեղափոխութեան նշանակութիւնը:

Բայց 1920 Դեկտ. 2-ի Հայ Բոլշեւիկեան Յեղափոխութեան իսկական նշանակութիւնը միայն այն կէտումը չէ, որ նա հայ ժողովրդին իրական ազատութիւն բերեց:

Պատմական այդ ակտը տեղի էր ունենում մի այնպիսի ժամանակ, երբ արդէն երեք տարիներից ի վեր Ռուսաստանում տեղի էր ունեցել Պրոլետարական Մեծ Յեղափոխութիւնը եւ այնտեղ հաստատուած էր Բոլշեւիկեան Իշխանութիւն: Ընկերային այդ Յեղափոխութիւնը, այն էլ Ռուսաստանի նման ինդուստրիապէս յետամնաց

մի երկրում, իր գոյատեւութեամբ եւ երեք տարեան կեանքով ընդհանուր աշխարհի բուրժուա եւ ընկերվարական սոցիալոգներին դրաւ այն մեծ իրողութեան առջեւ, որ Ընկերային Յեղափոխութիւնը, Պրոլետարական Դիկտատուրան եւ Սոցիալիստական ու նրան յաջորդող Կոմունիստական Իրաւակարգը այլեւս հեռաւոր եւ մշուշապատ ապագայի մէջ իրականանալի հեռանկարներ կամ ուտոպիաներ չեն (ականջը խօսի մեր «ընկերվարական բայց ոչ Բոլշեւիկ» Դաշնակներին), այլ դրանք խիստ մօտիկ ապագայի հնարաւորութիւններ են: Այս մեծ իրողութիւնը արձագանգ դտաւ բոլոր քաղաքակրթուած երկիրների բանուորական շարքերի մէջ: Ու այսօր մենք տեսնում ենք թէ ինչպիսի հսկայ քայլերով առաջ է գնում դասակարդային կռիւը եւ արմատական շարժումը:

Հայաստանի սովիետականացումը իր անմիջական անդրադարձումն ունեցաւ նաեւ Վրաստանի ժողովրդի վրա: Ստեղծուած նոր դրութեան հանդէպ դիրքերի նոր ճշդումների հրամայականութիւնը եւ Հայաստանի այս նախաձեռնացը հարկադրեց նրան՝ հետեւիլ Ադրբէյջանի եւ Հայաստանի օրինակին:

Նկատի ունենալով որ Խորհրդային Ռուսաստանի օրինակին հետեւող մի նոր պետութիւն Համաշխարհային Ընկերային Յեղափոխութեան շուտափոյթ իրականացման համար մի խիստ կարեւոր ապդակ է, Խորհրդային Հայաստանը ինք առանձինն եւ ապա անդրկովկասեան միւս երկու պետութիւնների հետ Խորհրդային վարչաձեւի որդեդրումով դալիս է Ընկերային Յեղափոխութեան տրագացման եւ Կոմունիստական Իրաւակարգի իրականանալիութիւնը չեշտելու տեսակէտից լինելու մի մեծ փակտոր:

Եւ Հայ Բոլշեւիկեան Յեղափոխութեան պատմական նշանակութիւնը թերեւս այս երկրորդ եւ կարեւորագոյն կէտի մէջն է առաւելապէս:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳՐՈՂԸ

(Ամերիկեան գրականութենէ)

Գրեց՝ **Michael Gold**

Կլէնդէյլ՝ Նիւ Եորկէն մատչելի հեռաւորութեամբ մաքուր եւ բարեձեւ արուարձան մըն էր. վայր մը հանդարտ եւ պատկառելի տուներու, որոնց տէրերը բարեկեցիկ եկեղեցիներ էին, որոնք ամեն իրիկուն մթնշաղին տուն կուգային, եւ որոնք որպէս մարտիկներ մեծ քաղաքի մարտաղաշտէն կվերադառնային դէպի սէր եւ անդորրութիւն:

Փոքրիկ աւանը բարեշէն, անոյշ եւ գոհունակ երեւոյթ մը կրէր: Ծառերը ժամերգուներու նման վեհ եւ հոգ կերպով կերիդէին անաղարտ փողոցները: Ամրակուռ տուներու առջեւ մարդասանները կվէտվէտէին դիրուկ անասնիկի մը կուշտերուն նման, եւ դիւղակին վերեւ երանասնիկի մը կուշտերուն նման, եւ դիւղակին վերեւ երկինքը եւ ասպիները, ծառերու մէջէն իրենց սոսկական չափաձեւուած նմոյշներ կերեւնային: Ըսես մի զուցէ մէկը ցնցէր, այդ վայրի եւ դաժան անհունութեան բացարձակ մերկութենէն:

Կլէնդէյլի մէջ ամեն ինչ քնքոյշ կանոնաւորութեամբ կընթանար: Յերեկին տեղի կունենար թէյարբունք, զբոսնումներ, բամբասանք, կապերտի ճոպկումներ եւ կինեռու ու մանուկներու առանին հնչիւնը. դիշերը՝ մաքրասէր, չափահաս եւ երջանիկ զոյգեր ման կուղային թեւթեւի, մինչ կրպակներու ցուցափեղկերը կփայլփլէին ջերմ եւ ոսկեդնիկ կերպով եւ օդը կպարուրէր պարկեշտ բուրմունքներով: Կլէնդէյլի մէջ ամեն մէկը բաւականաչափ դրամ կվաստակէր. ամէնքն ալ զուակներ ունէին. սիրտ ունէին ու հաճոյալի պչրանք, եւ գրեթէ ամենքն ալ սուրբի պէս ինքնագոհ էին եւ տարակուսանքէ զերծ նմանապէս:

Միակ բացառութիւնը, Կլէնդէյլի տնական քաղցր ներդաշնակութեան ճղճիմ թելը, արուարձանի տեղական թերթին երիտասարդ լրագրողն էր: Երիտասարդ մըն էր ան, քսան չորսի վրա, վատ, ժժգոյն, լուսէր, կարծրապինդ շրթունքներով, դորշ եւ աղօտ աչքերով որ օրուայ եօթը ժամը կանցնէր ընկերային զրուաղներ եւ դիւղական ասուլիսներ ժողվելով, իր գործատէրին — Պրն. Սէմուալդին — համար, որը գիրուկ, կայտառ եւ միջնատարիք մարդ մըն էր, եւ որու համար ապրուստի հարցը լուծուած էր ընդմիշտ, ու Կլէնդէյլէն կախորժէր, որովհետեւ հոն բանուկ կարան մը ունէր եւ վոքրիկ թերթ մը միանդամայն:

Երիտասարդ լրագրողը տարօրինակ եւ ապերջանիկ դաղափարներու տէր էր: Օրուայ միջոցին՝ ան իր գործը կկատարէր լաւ եւ մեքենականօրէն. բայց իրիկնամուտին՝ կյանձնէր իր բանդաղուչանքին, որ կկոդկոճէր դինք մինչեւ յաջորդ առաւօտ, իր պօրտինկ հաուզի անսեթեւեթ սենեակին մէջ: Մեծ քաղաքին պատահական մէկ արտադրութիւնն էր ան, որ քշուած էր դէպի լրագրական ասպարէզը, ի խնդիր այդ բանդաղուչանքին, — թուղթի վրա ասնել պատկերը այս անոպայ եւ զարմանալի աշխարհին, որուն մէջ ինք ծնած էր: Եկեղեցիները իրենց ոսկեդնիկ եւ գոհունակ կեանքով կվիրաւորէին դինք: Անոնք ամենքն ալ յաջողութեան հով մը կկրէին, մինչ ինք ձախողանք մըն էր: Անոնք ուզած էին եւ կրցած էին դրամ շինել, բայց ինք՝ որ ուզած էր աշխարհը թուղթի վրա ներկայացնել, ձախողած էր: Ան փորձած էր բանաստեղծութիւն, նորավէպ, թատերդութիւն եւ բանասիրութիւն, բայց շարունակ պատուած էր դանոնք, ձախողանքի հիւանդոտ դիտակցութեամբ մը:

«Այս մարդիկ բթամիտ եւ տեսլազուրկ են», կմտածէր եկեղեցիներու մասին, բայց անոնք իրապէս աշխարհը նուաճած են: Ես պարտուածներէն մէկն եմ: Պէտք է դրելը թողում, ինձի համար չէ ան: Պէտք է ձգեմ դայն ինձմէ աւելի լաւերուն: Ես երբէք բան մը պիտի չկրնամ ըլլալ. ո՛չ իսկ համեստ լրագրող մը: Ա՛յդ իսկ կատեմ: Անդին, այդ մարդիկ կեանքը բանի մը վերածած են: Աշխարհը իրենցն է — կարծես, իրենց համար ստեղծուած — եւ իրենք՝ անոր համար: Ես ո՛չ մէկ բանի կյարմարիմ: Բնութիւնը մտադրած էր անոնց յաջողութիւնը. բայց ինքս անոր չատ մը վրիպումներէն մէկն եմ: Որովհետեւ, ինչո՞ւ իմինիս նման բաղձանքներ տուէին մէկու մը՝ առանց դանոնք իրագործելու կարողութեան: Անշուշտ առանց դանոնք իրագործելու կարողութեան: Անշուշտ նոր մէկ սխալն է այս: Հմարէ թէ ան ստեղծած ըլլար բան մը, որ կերակուրի կարիքը ունենար, բայց դայն ճարելու միջոցէն զուրկ ըլլար: Ես բնութեան սայթաքումներէն մէկն եմ, տինոզորի նման»:

Այսպէս կիմաստասիրէր եւ կշանար մոռնալ դրելը. բայց բաղձանքը նորէն եւ նորէն կրոնէր դինք, եւ դարձեալ կմտանէր նոյն յոյսերուն եւ նոյն յաջորդական յուսախարութիւններուն: Յերեկուայ դձուձ մաշուքներէն հիւանդացած՝ դիշերը կդտնէր ինքզինք տեսիլքներու եւ տենչանքներու դէմ յանդիման. սենեակի ճրագալոյսին տակ կարդնէր հայրմաշ, ապա անկողին կիյնար դառնագոյն սրտով մը: Իր գրութիւնները միջակ էին, անկենդան

եւ անհաղորդաս՝ իր փափաքներուն։ Անոնց ամենն ալ կը-պատուէր եւ յաջորդ առաւօտ կմիսցնէր ինքզինք դարձեալ օրուայ անմիտ թափառումներուն մէջ։

Երիտասարդ զրոյը քիչ բարեկամներ ունէր գիւղին մէջ, եւ հաղուագէպօրէն քաղաք կիջնէր։ Արուարձանին մէջ անցուցած տարուան մը ժամանակամիջոցին՝ հսկայ մինակութիւն մը պատեց զինք։ Դիտելով շուրջի բարեբաստիկ եւ խաղաղ կեանքը, ծեծեց եւ ծեծեց իր մտքին մէջ տկարին եւ անեղանին հարցը, եւ եկաւ այն սոսկալի եւ ցաւոտ հաւատքին թէ՝ շատ հաւանաբար աւելի լաւ պիտի ըլլար որ ինք մեռնէր եւ թողնէր աշխարհը։

Ան՝ այս կարծիքին յանդեցաւ անկախօրէն, եւ չգիտէր որ իրմէ շատ տարիներ առաջ Նիցչէ անուանով մեծ իմաստասէր մը նոյն դաղափարը քարոզած էր։ Ահա թէ ինչ ձեւով երիտասարդ լրագրողը ծանօթութիւն ստացաւ Նիցչէի մասին վերջապէս։

Նոյեմբերի պայծառ օր մըն էր։ Ինք նստած էր սենեակին մէջ, թայփրայթրրին քով եւ գրի կանէր թէ ի՛նչպէս գիւղի ձեռներէց թագաւորները փոդոցները ծեփել կուտային։ Գրասենեակին պատուհանին առջեւ արեւնի նման կարմիր ծաղ մը կատանէր աշնան հովին դէմ, եւ տակի կարաճին եւ կազօլինի թանձր հոտը կլեցնէր լրագրոյի ոունդերը։ Հեռաձայնի զանգը հնչեց եւ պատասխանեց։

«Հալօ՛», բամբ ձայն մը ըսաւ թելին վրա։ Ճա՞ն է այս։

«Ո՛չ, Պրն. Սէմուալդը դուրսն է», լրագրողը պատասխանեց։ «Այս Քրօմանն է՝ լրագրողը»։

«Լա՜ւ», չարունակեց ձայնը։ «յսէ՛ Քրօման, Այս՝ ոստիկանապետն է։ Սթրէյթվիլի մօտ, անտառին մէջ գոյդ մը դիակներ գտնուած են։ գաւառի դիաքննիչը (coroner) հոն է հիմա։ Եկուր եւ Բէքրտին համար խմացիր»։

Լրագրողը թայփրայթրրը մէկ կողմ հրեց, գլխարկը դրաւ եւ սենեակէն դուրս դնաց դէպի Սթրէյթվիլ։ Մօտաւորապէս մէկ մղոն հեռու կիյնար եւ ճամբան կանցնէր գիւղին բարգաւաճ ծառերով եւ հանդուստաւէտ տուներով պատած փոդոցներէն, անկէ արտերն ու բացատանները, եւ ապա այն կեղտոտ ու խարխուլ բնակարաններէն, ուր համայնքին խառնարդի բանուորները կապրէին։

Կբալէր ճամբէ մը, որ մեռնող Նոյեմբերի դաշտագործներու կողքին կերկարէր, մինչ աշնան թախծոտ խոհեր կպարուրէին զինք։ Հովը թարմ էր եւ բուռն եւ անոր ուժգնութիւնը առաւելապէս կախրեցնէր զինք։ Երկրին վրան, երկինքը կենդանիօրէն կապոյտ եւ սպիտակ էր, ջինջ եւ հոծ ամպերով պեղուն։

Ճամբուն մէկ դարձուածին վրա ուր պղնձագոյն ծառերու զրոհ մը կհակէր կարծես կլանելու համար զայն, լրագրողը յամենցող կարքեր տեսաւ, եւ նաեւ մարդերու մութ եւ շարժական կերպարանքները։ Հասկցաւ որ հոն մահերը տեղի ունեցած էին, եւ քիչ մը շտապեց։

Մարմինները երկնցած էին ճամբէն քիչ մը անդին, ծառերով շրջապատուած կանանչուտի մը վրա։ Դեռատի մարդու մը եւ դեռատի կնկան մը մարմիններն էին անոնք ապքատ հագուստներով։ Լրագրողին հասնելու պահին՝ դէր, կարմրավիզ մարդ մը տէրպի գլխարկով եւ բերանը սիկար մը՝ կծուէր անոնց վրա։ Գաւառի դիաքննիչն էր ան, որ ապա ծանրութեամբ ինքզինք չակեց եւ նայեցաւ շուրջի ապշած եւ հետաքրքիր հանդիսատեսներու օդակին։

Տեսնե՛նք ո՞ւր են լրագրողները», հարցուց փքալով, մինչ իր փոքրիկ, հատու, կապոյտ աչքերով կհետեւէր անոնց դէմքերուն։

Քրօման եւ երկու ուրիշներ Նիւ Եօրկէն, ծեր ալիւեր մարդ մը եւ քովնան աւանէն լայներիզ ակնոցով երիտասարդ մը առաջ անցան։

«Շատ ապէկ, ապա՛ք, գիւղնիչը ըսաւ հաճոյակատար կերպով, «հոս եկէք եւ ամեն բան ձեզի պատմեմ»։

Մէկ կողմ առաջնորդեց զանոնք, եւ ճամբուն վրա ցանկապատին կռթնելով եւ սիկարը խորունկէն քաշելով՝ անոնց ցուցուց տարճանակ մը եւ արիւնաթաթախ յուշատեղ մը։

«Անձնասպանութեան յայտնի դէպք մըն է», իրաւարանեց ան, տարճանակը վեր առնելով։ «Անմիջապէս որ տեսայ, հասկցայ։ Եւ հոս այս տեսարակին մէջ աւելի ապացոյցներ կան։ Կարծեմ այս երախաները փախուկ էին, որովհետեւ տեսէք ինչ կպրեն։ իմ խելքիս շատ չիպար, եւ տակը-վրան չեմ հասկնար»։

Անոնց երկարեց տեսարակը, որուն վրա կկարդացուէր հետեւեալը — «Մենք զօրաւոր կամ մեծ չենք կրցած ըլլալ։ Մենք միայն մեծին ձգտած ենք։ մենք սոսկ այն էինք, ինչ որ Նիցչէ բսած էր թէ ենք — տենչանքի սլաքներ դէպի Գերմարդը։ Աշխարհը կթողունք՝. Գերմարդին տեղ տալու համար»։

Լայներիզ ակնոցով լրագրողը ժպտեցաւ այս արձանագրելու պահուն։ Մեղմօրէն դպաւ իր փոքր եւ չէկ պէխերուն ոսկրուն ծայրերը։

«Կարծեմ ատկէ զատ ուրիշ բան մըն ալ կայ», ըսաւ աչքի յատուկ քթթիւնով մը, «սանկ ծննդավարութեան (Birth control) ուրիշ անյայտ փո՞րձ մը, հը՞, գիւղնիչ»։

Գիւղնիչը սիրալիր ժպտեցաւ։ «Լա՛ւ, ապաք, այդ մասին բան մը չեմ կրնար ըսել։ կհաշուեմ որ քաղաքէն հոս երկէկ դիշեր եկած եւ կեցած ըլլալու են ամբողջ դիշերը։ Այդ գործը առաւօտ դէմ տեսած ըլլալու են, որովհետեւ երբ ուսի մը գործի երթալու պահուն գտաւ զանոնք, մարմինները դեռ տաք էին։ Եթէ կուզէք, անոնց հագուստները եւ անուններնը հոս են։ Ուրիշ բան մը եւս կրնայի՞ ձեզ ըսել»։

Լրագրողները գրի առին իրողութիւնները, եւ երբ Քրօման յուշատեղը կթղթատէր, աչքին զարկաւ կարդ մը օտար եւ տարօրինակ գրութիւններ անկանոն տողաշարքերով։

«Բայց այս ոուսերէնի կնմանի», ըսաւ, դայն միւսներուն ցոյց տալով։

«Եա՛, կարծեմ ոուսերէն է», իր դունջը քերելով գիւղնիչը համաձայնեցաւ։ «Սկիզբէն տեսակ մը հանելուկ թուեցաւ ինծի, եւ չկրցայ դիտնալ թէ ինչ լեզուով էր։ բայց երբ ես, ոուսերէն է»։

«Բանաստեղծակա՞ն ձեւով,» կանչեց լայներիզ ակնոցով լրագրողը զարթնութեամբ։ «Բանաստեղծութի՞ւն նաեւ։ երա՛ւ որ այս մարդկային հետաքրքրաշարժ պատմութիւն մըն է»։

Բանաստեղծութի՞ւն, եա՛, գիւղնիչը համակերպեցաւ ժպտելով։ Պահ մը լուռ կեցաւ։ գիտեց անոնց գրիլը, ապա իր գրպանէն երեք սիկար կորզեց եւ երկնցուց լրագրողներուն։

«Ծխեցէ՛ք, ապաք», բսաւ իր ուսած եւ կարմիր դէմքին վրա լրջութիւն եւ հանդարտութիւն մը ձեւացնելով։ Գլխարկը եւս հրեց ու անձկագին ակնարկ մը սեւեռեց անոնց վրա։ Իւրաքանչիւրին ձեռքը այցաքարտ մը դնելով բսաւ։ «Լսեցէ՛ք ապաք, յաջորդ ամսուն վերընտրութեան պիտի ներկայանամ, չէ՞ք մոռնար, չէ՞։ Լաւ գիւղնիչ մըն եմ եղած, եթէ պէտք է որ ես ինքս ըսեմ այդ։ Եւ

երբէք բարեկամ մը անտես ըրած չեմ։ Դուք վիսէք այդ, տղա՛ք»։

«Անչա՛ւշ, անչա՛ւշ», միւս երկուքը պատասխանեցին, մինչ Քրօման կեցած քարտը կկարդար։ Քարտը Դեմօկրատներու խորհրդանիշը կպարունակէր՝ այս արձանագրութեամբ.— «Փիթըր Ճ. Մէկնըլթի, Գաւառի դիւանիչ, 1914–1916, լաւագոյն դիւաններիչը որ Ուեսթչեսթր երբէք ունեցած ըլլայ»։

Քրօման եւ դնաց ինքնասպան դիակները տեսնելու։ Անոնք խեղճ, վախա բաներ մըն էին, ցցուն եւ իմացական դէմքերով եւ իրենց մեռելատիպ ճակատներուն վրա սեւ մազերով։ Տղան, որովհետեւ ան երիտասարդ լրագրողի նման տղայ մըն էր սոսկ, կուշին վրա պատկած էր վերջին բուռն դրկանքով մը հողը սեղմած։ Աղջկան սպիտակ դէմքը ուղղակի երկնակամարին կդառնար, եւ մէկ ձեռքով խաչաձեւած իր կուրծքը, վախա եւ երկար ձեռք մը, սովամահ ճնճղուկի մը մատիլին նման։ Երկուքն ալ հնոտի սեւերով հագուած էին, անոնց կուշը զոյացած էր դուլ կարմիր արեան աւազան մը։

Դիակներուն շուրջ բազմութիւնը կրաղկանար այս կամ այն կերպ գործածաբերէ, որոնք իրենց կառքերով անցնելու ատեն հանդիպած էին, եւ կամ գիւղին մէջէն լուրը առած։ Անոնց ամենն ալ ոտրկ դէմքերով, մաքրազգեստ մարդիկներ էին, ճերմակ օձիկներով եւ իրենց ստամոքսին վրա խոշոր ոսկի շղթաներ ձգած, ամենքն ալ կամաց ձայնով կխօսէին եւ անձնասպանութեան վրա տեսութիւններ կփոխանակէին։ Երիտասարդ լրագրողը հայեացք մը ուղղեց անոնց Նոյեմբերի օդէն չոսպագոյն լայն եւ դատարկ դէմքերուն եւ իր դժբախտ կեանքին մեխամաղձոտ խոհանքներով ողողուեցաւ։ Խորհրդածեց և՛ դիւանիչին և՛ յուշատետրի մէջի Նիցչեական տարօրինակ նախադասութիւններուն վրա։

Տենչանքի սլաքնե՞ր։ Պժգանքի և՞ հերոսութեան կոհակ մը անցաւ իր վրայէն, երբ այդ արտաքնոցի տխմար խուժանին կնայէր։ Ինքն ալ տենչանքի սլաք մըն էր, բայց անոնք՝ ոչինչ։ Ինք պիտի չուզէր մեռնիլ սակայն, այդ երկու խորտղոց զատկներուն նման։ Ինք պիտի չբթոցուր աշխարհը այդ յղփացած կովերուն, ապուշներուն եւ խոզերուն ձեռքը։ Նոյնն է եթէ մէկը ինքզինք կըսպանէ եւ կամ կմաքառի դառնօրէն։

Այդ կեղտոտ խոզերը արդեօք կընայի՞ն բմբռնել այն անձնասպանութեան վսեմ, ահարկու եւ պանծալի պատճառները։ Թէպէտ մէկն ըլլայ տկար եւ ստիպուած ըլլայ ապրիլ այնպէս, ինչպէս այդ երկուքը ապրած էին։ Այո՛, պէտք է կուրել ասոնց դէմ. թքնել վրանին եւ ասել զանոնք մինչեւ դառնապին վախճանը։

ԻՄ ԵՕԹ ԲԱՂՁԱՆՔՆԵՐԸ

Tien Tao Liu

(Թարգմանութիւն)

1. Ո՛վ աշխարհ,
Քեզմէ ես միայն
Մարդկայնութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ մարդկայնութիւն,
Ո՛վ աշխարհ։

2. Ո՛վ ժամանակ,
Քեզմէ ես միայն
Յաւերժութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ յաւերժութիւն,
Ո՛վ ժամանակ։

3. Ո՛վ կեանք,
Քեզմէ ես միայն
Հաւասարութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ հաւասարութիւն,
Ո՛վ կեանք։

4. Ո՛վ սէր,
Քեզմէ ես միայն
Անեզրութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ անեզրութիւն,
Ո՛վ սէր։

5. Ո՛վ խնդութիւն,
Քեզմէ ես միայն
Անչափութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ անչափութիւն,
Ո՛վ խնդութիւն։

6. Ո՛վ մահ,
Քեզմէ ես միայն
Հանգստութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ հանգստութիւն,
Ո՛վ մահ։

7. Ո՛վ հոգի,
Քեզմէ ես միայն
Անմահութիւն եմ ուզում.
Ո՛վ անմահութիւն,
Ո՛վ հոգի։

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ

Գրեց՝ ՆՇԵԿՈՒՆԻ

Անհարկի չպիտի լինի նախապէս յայտնել որ՝ մենք ներկայ յօդուածով նպատակ չունինք կատարել լիակատար ուսումնասիրութիւն մը՝ հիմնուած մանրակրկիտ գիտնական վերլուծումի մը, պատմական իրողութիւններու եւ վիճակագրական փաստերու վրա. այլ կուզենք ընդհանուր գծերով պատկերացնել Միացեալ Նահանգներու մեր հայ զաղութի ընկերային կեանքի ամենէական հարցի՝ դասակարգային պայքարի հանդէպ ցոյց տուած անտարբերութեան կէտերը, իմաստը։

Որեւէ ընկերային երեւոյթ կարելի է ճշգրտօրէն ճանչնալ ու բնորոշել յատկապէս այն ատեն լ հարկէ, երբ կընենք ու կվերլուծենք ընկերային այն պայմանները եւ հասարակութեան տնտեսական կազմը, որու մէջ ան ծնած ու աճած է։

Հասարակութեան տնտեսական կազմը՝ որպէս գոյութեան հիմնակէտ, անկասկած մշտական ձեւափոխման մէջ է։ Իւրաքանչիւր պատմաշրջանի մէջ պիտի տեսնենք հասարակութեան տնտեսական կազմը իր ինքնայատուկ արտայայտութեամբ, որ կդիպաշրջի արտադրութեան եղանակներու փոփոխման ու զարգացման համեմատ։ Հասարակութիւնը իր գոյութեան հոլովոյթի՝ իր տնտեսական կազմի առաջդիմութեան համապատասխան կերպ-

պով կառաջացնէ եւ քաղաքական–վարչական կազմ ու հիմնարկութիւններ՝ իրրեւ հասարակութեան գործօն տարրեր։ Այդ նոյն կազմն է որ կարտայայտնէ, կորոշէ ու կլրացնէ մարդուն գիտակցութիւնը մեծագոյն չափերով։

Մեր այստեղի հայ գաղութը այս երեւոյթին անզգալի կերպով ենթարկուելէ աւելի՝ ինքզինք նախնական ու նահապետական իր բնագաւառի տնտեսութենէն փոխադրուած կգտնէ յանկարծակի հսկայական կերպով ձեւափոխուած ու զարգացած տնտեսական միջավայրի մը մէջ։

Այստեղ ապրող մեր հայ գաղութը, — գէթ իր այս երկրի մէջ հաստատուած ժամանակաշրջանին, — անխուսափելիօրէն ու կատարելապէս կկազմէ ամերիկեան աշխատաւորութեան մէկ անբաժան մասը, որը անպայման ունի իր ուրոյն ընկերային հարցերը լուծելու։

Այս երկրի տնտեսական կառուցուածքի՝ ճարտարարուեստական, երկրագործական եւ հայրենագործութեան միջոցներու ամենազարգացած ու կատարելագործուած կեանքի մէջ, ուր դրամատէր ու բուրժուա դասակարգերը տիրած են ընկերային հարստութեան եւ կանքին, մեր հայ գաղութը, կամ աւելի ճիշդ՝ անոր 95 տոկոսը բաղկացած ըլլալով աշխատաւորներէ, կկազմէ այս երկրի բանուոր դասակարգի – պրոլետարիատի — մէկ մասը։

Բայց ի՞նչ ըրած է ան եւ ի՞նչ կընէ իր դասակարգային ինքնուրոյն շահերը պաշտպանելու, իր դաստիարակութեան, դասակարգային գիտակցութեան եւ իրեն սահմանուած պատմական դերը կատարելու տեսակէտէն։ Այս է իր գոյութեան հետ շաղկապուած ամենակենսական հարցերէն մին։

Մեր հայ քաղաքական կուսակցութիւնները լիովին ենթակայ են ներկայ դրամատիրական, բուրժուական քաղաքա–տնտեսական աշխարհահայեացքի տիրապետութեան. իրենց մամուլով, խօսքով ու գործունէութեամբ երկար տարիներ շարունակ հանդիսացած են ու դեռ կըհանդիսանան ընկերային տիրող տարրի ձգտումներուն ու բաղձանքներուն արտայայտիչը, որ հակառակ է գործաւորական դասակարգային շահին ու աշխարհահայեացքին։

Մեր հայ պահպանողական, ազգայնամիտ ու մանրբուրժուական կուսակցութիւններու քաղաքա–տնտեսական դաւանանքի էութիւնը, անոնց գործունէութեան ոգին եղած է հիմնել հայկական ազգային անկախութիւն մը՝ հայրենիքի կամ Թրքահայաստանի մէկ որոշ հողամասին վրա եւ դրամատիրական կարգերու եւ դէութեան համապատասխան քաղաքական վարչութիւն մը։

Ցիշեալ կուսակցութեանց բաղկացուցիչ տարրը, հեռաւորդներու մեծամասնութիւնը, սակայն, մեր ամերիկահայ ճարտարարուեստական գործաւոր դասակարգն է։ Եւ մեր պահպանողական, ազգայնամիտ եւ մանրբուրժուական կուսակցութիւնները յաջողած են այդ գործաւոր դասակարգի մեծամասնութեան միտքը, հոգին եւ ըմբռնողութիւնը մոլորցնել հեռաւոր հայրենիքի «անկախութեան» սին եւ փայլուն յոյսերով։

Ամերիկահայ աշխատաւորութիւնը ամբոխավարական պրոպագանդի ազդեցութեան տակ երկար ժամանակ դարձած է ինքն իր մասին, իր ֆիզիքական գոյութեան մասին այս միջավայրի մէջ հարկ եղած չափով խորհիլ։

Մինչդեռ իր ծննդավայրի դասակարգային բաժանումն ու ներհակութիւնը միայն սպմնային բնոյթ ունէր, այս երկրի մէջ այդ ներհակութիւնը զարգացած է հսկայական չափերով եւ կարտայայտուի կազմակերպուած կառոյցի պայքարով։

Ամերիկահայ մամուլը, ընդհանրապէս լինելով ընկերային այս իրադարձութիւններու հանդէպ անտարբեր ու հակառակ, մեր հայ գաղութի բանուոր դասակարգի մեծագոյն մասը պահած է տգէտ ու անտարբեր։ Եւ մինչդեռ ամերիկեան բանուորութիւնը իր բաղկացուցիչ բազմազան ազգութիւններով կազմակերպուած է եւ մըշտապէս կկազմակերպուի արհեստակցական միութիւններու մէջ, կպայքարի գէթ իր ընկերային ու տնտեսական վիճակի բարելաւման համար եւ յանձին արմատական տարրերու՝ կպատրաստուի իր վերջնական կուին՝ ջախջախելու համար ստրկութեան շղթաները, քանդելու կապիտալիստական կարգերն ու անոնց պաշտպան քաղաքական կազմը՝ կառավարութիւնը, մեր այստեղի հայ բանուոր դասակարգը իր հսկայ մեծամասնութեամբ զբաղուած կմնայ դիւաւորապէս Թրքահայաստանի հարցով, ողբերով, այնտեղ ապրող ու չապրող հայութեան ցաւով. անոր գոյութեան հարցն ու կռիւը, ինչ կարգերու տակ ալ ըլլայ, ան կարծես միշտ նկատած է իր այստեղի իսկ գոյութեան հարցը։

Զուտ բանուորական կազմակերպութեան եւ դասակարգային պայքարի արտայայտումի՝ գործադուլներու հանդէպ անոր ցոյց տուած անտարբեր ու անգիտակից վերաբերումը լաւագոյն օրինակն է ասոր։ Պէտք է գիտնալ, սակայն, որ ուղղակի կամ անուղղակի այս պայքարի ազդեցութենէն խուսափիլ անհնար է։ Գործադուլը իրրեւ բանուորի գոյութեան կուի միջոց, երբ կայտաբարի ուեւէ ճարտարարուեստական հիմնարկութեան մէջ, պէտք է որ ամերիկահայ բանուորներու աջակցութիւնն ունենայ։ Ընդհակառակը՝ մենք կտեսնենք որ ամերիկահայ բանուորներու մեծամասնութիւնը ընդհանրապէս կամ անտեղեակ է, կամ երբէք չհետաքրքրուիր եւ կամ երբեմն ալ, ցաւալի է յայտնել, վնասակար ու թշնամական դիրքի մէջ կգտնուի։

Երբ, օրինակ՝ Նիւ Ինդլէնդի մէջ ամիսներ առաջ հիւսուածագործութեան բանուորները երկարատեւ գործադուլի մէջ էին, օրավարձի նուազման ստրկացնող դրութեան դէմ կռիւ կմղէին, եւ մեր հայ բանուորներու մէջ հիւսուածագործութեան ճարտարարուեստի մէջ (ըլլայ այդ բամբակեղէնի, բրդեղէնի, մետաքսեղէնի եւայլն), բ ա ւ ա կ ա ն թուով աշխատողներ կային, արդեօք անոնց քանի՞ տոկոսը խորապէս ըմբռնեց թէ այդ պայքարը իր իսկ գոյութեան պայքարն է, եւ այդ հիման վրա ի՞նչ գործնական, բարոյական ու նիւթական աջակցութիւն ցոյց տուաւ։

Այստեղի հայ գործաւորները աւելի շահագրգռութիւն ցոյց կուտան Եւրոպայի «Ազգային Պատերազմութեան» կատարած խարուսիկ եւ վնասակար գործունէութեան հանդէպ, անոր ի նպաստ կճառեն ու կաջակցին։ Մինչդեռ իրենց իսկ վիճակակիցներու, իրենց իսկ դասակարգի մղած անհաւասար կուին հանդէպ կայտնաբերեն մեծ անտարբերութիւն։

Տիրող կապիտալիստ դասակարգը ամեն միջոցով անընդհատ պայքար կմղէ այժմ՝ արտադրող տարրի՝ բանուոր դասակարգի եւ անոր կազմակերպութեան դէմ։ Արհեստակցական միութիւնները կազմալուծել, չճանչնալ ուեւէ գործաւորական միութիւն, եւ հաստատել ոչ–կազմակերպուած՝ բաց գործարաններ, որքան հնարաւոր է. այս է ներկայ կուի նշանարանը եւ գործարանատէրերու պահանջը, որպէսզի այդպիսով հնարաւորութիւն ունենան հեշտութեամբ ստրկացնող օրավարձով աշխատցնելու գործաւորները եւ շահ կուտակելու նորանոր տնտեսական տիրապետութեան համար։

Իր երակին մէջ կարմիր արիւնը հոսող դիտակից աշխատաւորութիւնը սակայն, աւելի եռանդուն ու ոգելից, տիտանական ջանքերով պայքար կմղէ ոչ թէ միայն պահելու իր կազմակերպութիւնը այլ եւ աւելի ու աւելի զօրացնելու նոր մեթոդներով, նոր գործելակերպով՝ համայնական ուժով եւ «Մէկ Մեծ Միութիւն» առաջացնելու ուղութեամբ:

Դասակարգային դիտակցութիւն ունեցող գործաւորի մը համար չկայ վհատութիւն. ան կմխանայ իր ինքնայատուկ կազմակերպութեան եւ կպայքարի անընդհատ ոչ թէ միայն անմիջական պահանջի՝ այլ եւ վերջնական նպատակի եւ ապատագրութեան համար:

Մեր գործաւորութեան անցիտակից մասը Բերլինի մէջ «ազգային» հերոսական գործ կատարող թրքասպանի մը համար ամիսներով կոգեւորի, մամուլով, ճարտասանութեամբ, նիւթական հերոսական օգնութեամբ. իսկ դատապարտելի անտարբերութիւն ու տգիտութիւն ցոյց կուտայ ընդհանրապէս այստեղի իր իսկական կեանքի, Ֆիզիքական գոյութեան հետ չաղկապած ընկերային հարցի ու դասակարգային պայքարի հանդէպ:

Ոչ մէկ հայ կազմակերպութիւն կամ կուսակցութիւն գոյութիւն չէ ունեցած ամերիկահայ կեանքի մէջ՝ 30 տարիներու ընթացքին, (եթէ հաշուի չառնենք վերջին երեք–չորս տարին), որ մօտէն շօշափած, խորին եւ լայն ուսումնասիրութեան նիւթ դարձուցած լինէր իր ապրած ընկերային կանոնը, դասակարգային պայքարի պայմաններու դիտակցութեան արտայայտութեան գործնական փաստ մը հայթայթէր այստեղի հայ աշխատաւորութեան իրականութեան մէջ:

Մինչդեռ չորս հայ քաղաքական կուսակցութիւնները՝ Ռամկավար, Վերակազմեալ (այժմ Ռամկավար–Ազատական), Ս. Դ. Հնչակեան եւ Դաշնակցական, բոլորովին նոյնացան իրականապէս Կիլիկիայի կոմաւորական շարժման գործունէութեան մէջ, Դաշնակից պետութեանց հայկական անկախութեան ու Ազգային Օճախի մը խոստման վրա, այդպիսով յայտնաբերելով իրենց ընկերային եւ քաղաքական տգիտութիւնը: Ամերիկահայ բանուորութեան սուարաղոյն մասն ալ գործնականօրէն ցոյց տուաւ նիւթական եւ բարոյական աջակցութիւն ու զոհողութիւն, այդպիսով դոհ գնալով խարուսիկ երեւոյթներու:

Դիտակից աշխատաւորութիւնը պարտի՞ միթէ հրացանը ուսը առած կռիւ ու պատերազմի դաշտ երթալ, ուր չկայ ընկերային պայքար կամ յեղափոխական կռիւ: Ան կարող է միայն յանուն այդ դասակարգային պայքարին անձնազոհիլ, եւ միայն տնտեսական կեանքի անմիջական բարեւաւման ու վերջնական յաղթանակի համար ան կրնայ զրկանքի ու զոհաբերութեան ենթարկիլ:

Երբ ամերիկեան ճարտարաւեստի դանազան ճիւղերը՝ երկաթուղիները, ածխահանքերը եւայլն, գործաղուլներու ընդարձակածաւալ փոթորիկով կարկտեցին, ամերիկեան բանուոր դասակարգը քաջարի պայքար կմղէ օրավարձի նուազման, ժամերու երկարաձգման եւ կազմակերպութեան քայքայման ու ջլատման սարկական գրութեան դէմ, մեր այստեղի հայ մամուլը, չնչին բացառութեամբ, այս եւ ասոր նման շարժումներու խմաստը երբէք խորապէս չմբռնող, իրողութիւնը խեղդող, իրար հակասող, երկդիմի ու մեծապէս ուղղութենէ դուրս մտքի արտայայտութեամբ ու արձանագրութեամբ կընուազանէ իր ընթերցողները:

Ռամկավարականները եւ կղերա–յեսուղիմականները այս մասին եթէ երբէք արտայայտուին, ունին տալու միայն հլուսկատար բարոյական քարոզներ, հնազանդութեան պատգէներ, «ժողովուրդի շահը ու հանգստութիւնը գերագոյն հեղինակութիւնն է, որուն առջեւ պէտք է խոնարհի գործաւոր դասակարգը», այս է անոնց դասախարաբանութեան էութիւնը:

Մինչդեռ ածուխի եւ փոխադրութեան միջոցներու գործաւորները, ճարտարարուեստական ուրիշ ճիւղերու եւ հաստատութիւններու գործաւորներու հետ կկազմեն ոչ թէ միայն ամենաղերակշիռ տարրը, այլ եւ արտադրող, շինիչ, օգտակար ու ամենակենսունակ դասակարգը հասարակութեան եւ այն «ժողովուրդին», որու շահերու անունով շարունակ ճառելու սովորութիւնն ունին այդ տարրերը:

Ինչո՞ւ արդեօք այս «ժողովուրդը» կցնցի, կյուղի, կդադրի բարգաւաճելէ եւ իր գոյութեան հիմքն իսկ վտանգի կենթարկի, երբ գործաւորը սուէ պատճառով կդադրի աշխատելէ ու արտադրելէ: Ուրկէ՞ ուրեմն կախուած է այդ «ժողովուրդի» շահն ու գոյութիւնը: Պէտք է լաւ դիտել ու ըմբռնել, որ գործադուլի իսկական պատճառները գործաւորները չեն, այլ այն դժնդակ պայմանները, որոնց մէջ կապրին անոնք:

Մենք չենք ուզեր աւելի երկարել այս կէտը, մեր հայ մամուլի եւ կուսակցութեանց դերը վերլուծել. այս մասը կարելի է առանձին յօդուածի նիւթ ընել: Մենք բնաւ չենք պահանջեր ու սպասեր որ բուրժուա–յեսուղիմական եւ կեղծ–ընկերվարական թերթերը ներկայացնեն հասարակութեան ամենաօգտակար տարրի՝ գործաւորի ձայնը, հոգին, եւ պաշտպանեն անոր շահը, առողջութիւնը, կեանքը, երջանկութեան պայմանները մտածման ու հոգածութեան նիւթ դարձնեն, ինչպէս, օրինակ «Բանուոր»–ը կկատարէ երբեւ օրգան զուտ բանուորական դիտակից սկզբունքով եւ յստակ ու որոշ ուղղութեամբ: Երբէ՛ք. մենք կուզենք միայն արձանագրել այն դժբախտ իրողութիւնը, որ բուրժուական մամուլի ընթերցողները, անոնց կուսակցութիւնը կազմող մեծամասնութիւնը, քաջալերողն ու օժանդակողը, անոնց գոյութեան պահպանիչը դարձեալ այստեղի մեր հայ խաւած, խաւարած ու անդիտակից բանուորութիւնն է:

Գործադուլներու պարագային, երբ գործադուլը կերկարի, բնականաբար գործատէրները իրենց պայքարը շարունակելու համար պէտք կզգան արտաքին նիւթական օգնութեան, եւ ինչպէս սովորութիւն է, կկատարեն հանգանակութիւններ: Ամերիկեան ուրիշ գործաւորական միութիւններ անխափ կերպով հաղարաւոր դոլարներու նէրներով եղբայրական օգնութեան կհասնին, ոչ թէ զուտ մարդասիրական զղացումներէ առաջնորդուած, այլ դասակարգային պայքարի դիտակցութեամբ:

Այս տողերը գրողը քանի՛ անգամներ մասնակցած է Ուեստ Վիրջինիայի հանքածուխի գործաւորներուն, Նիւ Ինգլէնդի հիւսուածազործութեան եւ ուրիշ շատ մը նոյնատեսակ ժողովներու եւ հանդանակութիւններու, ուր գրիչ անդամներ միայն հանդիսած է հայ անհատ գործաւորներու, որոնք պատկանած են կազմակերպուած գործարանի բանուորութեան: Ամերիկահայ գործաւորութիւնը ընդհանրապէս օտար ու հեռու է այս շարժումներէն ու անոնց արժէքը ըմբռնելէ:

Այսպէս, մեր ամերիկահայ զաղութի մեծագոյն մասը, հակառակ որ վերածուած է կատարելապէս ճարտարարուեստական աշխատաւորութեան եւ շաղկապուած՝ տեղիս տնտեսական կեանքի հետ, շաղկիր դասակարգային դիտակցութեամբ. իր մտածելակերպով, հոգեկեանքի դիտակցութեամբ, ընկերական–քաղաքական աշխարհահայեացքով ու ձգտումներով բուրժուական կամ մանր բուր-

ժուական է. այսինքն՝ բոլորովին հակոտնեայ՝ իր դասակարգային շահերուն ու կոչումին:

Քաղաքական կեանքի մէջ հայ գործաւոր քաղաքացիներ քաղաքացիական ինքնայատուկ ըմբռնում չունին. յաճախ ընտրութիւններու կամանակին՝ իրենց դէմ պայքարող բուրժուական կուսակցութեան թեկնածուին տալով իրենց քուէն:

Տիրող գրամատէր դասակարգը ոսկայն, խիստ աւելի խորը ըմբռնած է ասոր արժէքն ու իմաստը: Ան գիտէ, որ իր անտեսական տիրապետութեան պահպանումն ու անտեսական պայքարի յաջողութիւնը մեծագոյն չափով կախած է պետական–քաղաքական կեանքի տիրապետութենէն: Մարմնացնելով այդ սկզբունքը, ան կջլատէ, կհալածէ եւ կկազմալուծէ տրամադրելի ամէն միջոցներով գործաւոր դասակարգի կազմակերպութիւնը, անոր առաջնեցոց չարժումը, յետ կմղէ անոր պահանջները յանուն «սեփականութեան սրբազան իրաւունքներու»:

Բաւական է գիտել ու քննել ամերիկեան կառավարութեան դիրքը՝ դասակարգային պայքարի ժամանակ՝ գործաւորի ու կապիտալիստի միջեւ, այնտեղ մշտապէս կենդանի օրինակներ ու թարմ վաստեր գտնելու համար:

Իսկ գործաւո՞ր... պիտի դիտակցի՞ օր մը՝ բուրժուաներու չափ:

Ամերիկահայ աշխատաւորութեան հակասական կողմերը մէջտեղ բերելու պարագային՝ պէտք չէ նկատողութենէ վրիպեցնել անոր չրջապատի աննպաստ պայմանները, որոնք պատճառ դարձած են անոր դասակարգային տգիտութեան:

Ինչպէս տեսանք, մեր կուսակցութիւնները իրենց մամուլով ոչ թէ միայն չեն եղած աշխատաւորի՝ դասակարգային առանձնայատուկ շահերը ներկայացնող, դասաւորակող, ինքնազործունէութեան մղող, այլ եւ մեծագոյն չափով խոչընդոտ հանդիսացած են անոր զարգացման ու դաստիարակութեան: Իրենց էութեամբ, աշխարհահայեացքով ու գործունէութեամբ զուտ ազգային կազմակերպութիւններ էին, բաղկացած ընկերային ամէն տարրերէ, նպատակ ունենալով հիմնելու հայկական անկախութիւն մը՝ Թուրքիոյ մէջ:

Ամերիկահայ մամուլը ազգային ընդհանուր, այլազան հարցերու եւ զլխիչ զգացումներու արձագանգը դառնալով՝ չէ եղած ամերիկահայ աշխատաւորութեան շահերու եւ իրական ձգտումներու արտայայտիչը: Ան ազգային քաղաքական դեղեցիկ ու գրաւիչ նախապաշարումներով սնուցած է իր ընթերցողները:

Դաշնակցութեան նման կուսակցութիւն մը, որ ժամանակին համեմատ, պարբերաբար, թուղթի վրա ինքզինք ընկերվարական կամ ընկերվարութեան համակիր յորջորջած է աւելի այդ ուղղութեան հետամտող կարգ մը աշխատաւորներ իր կողմը շահելու նպատակով, իրականութեան մէջ, արդէն շատ անգամներ ապացուցած է, որ ինք ոչ միայն չափազանց հեռու է եղած ընկերվարութենէ, այլ եւ կուրօրէն պայքար մղած է հայ կեանքի մէջ երեւցած զուտ ընկերվարական կազմակերպութեան ու չարժման դէմ:

Դաշնակցական «ընկերվարական» համարուող անգամներու համար իսկ, այդ եղած է աւելի օդին մէջ կախուած դեղեցիկ, հմայիչ պատկեր մը, որուն կարելի է հպիլ միայն հեռադիտակով:

Մենք այստեղ այս տողերու մէջ նպատակ չունինք վերլուծել անոր ահագին հակասութիւնները, որ զոյութիւն ունեցած են եւ ունին իր գործունէութեան, դաստիարակութեան եւ ընկերվարութեան միջեւ. միայն կուզենք նշել այն, որ ան մեծագոյն խոչընդոտը դարձած է մեր աշխատաւորութեան դասակարգային գիտակցութեան:

Դաշնակցական վարիչներու, անոնց զեկավարներու արարքները դիտցին ու քննողին համար պարզ է թէ՝ իրենց խայտաբղէտ գոյներով ոչ միայն երբէք չեն ծառայած հայ աշխատաւորութեան զուտ շահերուն, այլ գործնականին մէջ յաճախ դաւադրողի դեր կկատարեն:

Ռուսաստանի Մեծ Յեղափոխութեան, Խորհրդային Կարգերու, Աշխատաւորական Գերիշխանութեան հաստատման դէմ ինչպէս նաեւ մեր Բանւորա–Գիւղացիական Հանրապետութեան դէմ մղած միակողմանի ու մոլեգին պայքարը, ժողովրդասպան արարքները լուսաղոյն ու թարմ ապացոյցներն են այդ իրողութիւնը փաստող:

Եւ այսօր կոյր ու խաբուած աշխատաւորները սկսած են տակաւ զգալ այդ ու գիտակցութեան գալ:

Ռուսական Յեղափոխութիւնը ընդհանուր աշխատաւորութեան ազատագրման, միջազգային Ընկերային Յեղափոխութեան պատմական սկզբնաւորութիւնն է, որ քանդելով ներկայ տիրող կարգերը, գինք կաշկանդող շղթաները, գիտի հաստատէ աշխատանքի տիրապետութիւնը, բանւորական իշխանութիւն ամէն տեղ: Ոչ մէկ գիտակից բանւոր, արմատական թէ «ընկերվարական», անունի տակ, չէ կարող ամենաջերմ զգացումով ու կրքով չողջունել անոր վերջնական յաղթանակը եւ չփարիլ անոր:

Դասակարգային գիտակցութեան գէնքերով զինուած՝ ամերիկահայ աշխատաւորը պէտք է բուռն կերպով մասնակցի այս երկրի գործաւորական, յեղափոխական շարժումներուն եւ միաժամանակ իր նիւթական, բարոյական, իմացական օգնութիւնը ցոյց տայ Յեղափոխական Ռուսաստանին եւ Հայաստանին: Գործաւորի չահը կպահանջէ մէկը այնչափ որչափ միւսը: Այդ երկու կարգի գործունէութեանց մէջ երեւան կուգայ ամերիկահայ աշխատաւորի դասակարգային գիտակցութեան մակարդակը, որ շատ ցած է եղեր մինչեւ այժմ եւ պէտք չկայ որ այսուհետեւ ալ ցած մնայ:

Ֆր. Էնգելս
(Պատանի Ժամանակ)

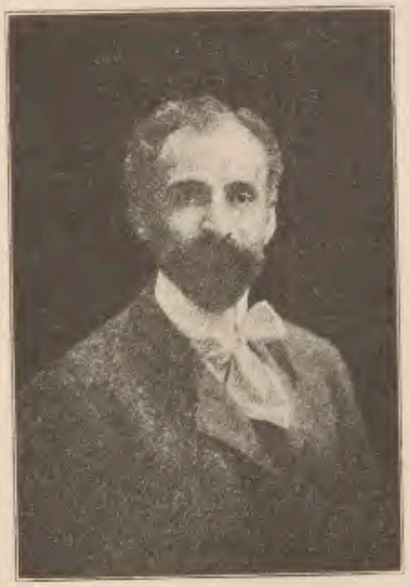

Յովհաննէս Թումանեան

Լօսու Մեծ Երգիչը

«Նա իր մեծ տաղանդով ծառայեց աշխատաւոր գիւղին եւ հարազատօրէն տաւ կուսական-նահապետական կեանքի պատկերը: Սա է, որ Թումանեանին դարձնում է մինչայժմեայ հայ գրականութեան խոշորագոյն դէմքը» . ԱԼԵՔ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ:

ԱՆՈՒՇԻ*) ԱԼԲՕՄԻՑ

(Յովհ. Թումանեանի անտիպ աշխատութիւններէն, զոր մեր տրամադրութեան տակ դրած է մեր ժողովրդական մեծ երգչի որդին ընկ. Համլիկ Թումանեան. Ծ. Խ.)

Կանցնին օրերն, Անուշ ջան,
Կանցնի քո հերն, Անուշ ջան,
Ու կը տանի իրեն հետ
Իր ցաւն ու սէրն, Անուշ ջան:

Ցաւը անտակ ծովի պէս,
Սէրը՝ անյագ սովի պէս,
Ծովի միջին ու սովից
Անքախտ Սայաթ-Նովի պէս:

1917 թ. Նոյեմբեր 7

* * *

(Քառեակներէն)

Զուր եմ փախչում, ինձ խաբում,
Հազար կապ է ինձ կապում,
Ամենքի հետ ապրում եմ,
Ամենքի հետ տառապում:

1917 թ. Նոյեմբեր 12

(*) *Թումանեանի աղջիկը: Ծ. Խ.*

ԱՐՁԱԿ ՊՕԷՄՆԵՐ

Գրեց՝ ՍԱՆՍԻՎԱՍ

I

«Արեւի Հէքեաթ»ն հոգուս մէջ, աշխարհի չորս ճամբաներով անցայ: Անցայ ու տեսայ մարդկութիւնը: Եւ իւրաքանչիւր քայլիս, անվերջ ու անտակ ճամբաների վրա, մարդու տանջանքը, մարդուց ստացուած, հոգուս խորքում անարտասուք լաց եղայ:

«Արեւի Հէքեաթ»ն հոգուս մէջ, աշխարհի չորս ճամբաներով ես անցայ:

II

Ցեխոտ փողոցում վեր ընկած հարբած բանւորը քաշքշելով հազիւ վեր կացաւ:

Դղակը գլխին մի կերպ շտկեց եւ երերուելով սկսեց իր ճանապարհը շարունակել:

Ցանկարծ յիշեց, որ իր յետեւի գրպանում պահած մի փոքր շիշ խմիչք եւս ունէր:

Կոթնեց այգու ցանկապատին, ու խուռն բազմութեան առջեւ նա էլ խմեց մինչեւ շշի յատակը:

Այգու մէջտեղը, կրօնական մի աղանդի հաւատացեալ, ճառ էր խօսում: Հարբած բանւորը կանգնեց այդտեղ: Ճառախօսը ունկնդիրների բազմութեամբ ոգեւորուած, քափ ու քրտինքի մէջ կորած հարց էր տալիս իրան՝

— Եւ ի՞նչ է ճշմարտութիւնը...

Մի քանի անգամ նա կրկնեց այս հարցը այս ու այն կողմ դառնալով:

Ահագին բազմութիւնն սպասում էր ճարտար քարոզչի պատասխանին:

Եւ նա պատասխանեց.—

— Ճշմարտութիւնը, Աստուծոյ յաւիտենական սկզբունքն է:

Հարբածը ձայնի ամբողջ ուժեղութեամբ հարց տուեց՝

— Իսկ ո՞րն է Աստուծոյ յաւիտենական սկզբունքը, պարոն...

Ճառախօսը պապանձուեց, նա չէր սպասում այդ հարցին:

— Դուք չգիտէք: Պապանձուեցէ՛ք ուրեմն...

Ապա կծու հեգնանքը դէմքին, մատն ուղղեց անորոշութեան ու ասաց.

— Գնացէ՛ք գործարան, անիծած ատախօս, եւ այնտեղ պիտի իմանաք իսկական յաւիտենական սկզբունքները:

Հասարակական այգու միւս ծայրում երկու ոստիկաններ հարբածին արդէն բռնել էին...

III

Տարիները կենդանիներ հիւսեցին իմ նակտին, իսկ մարդու բաղդը՝ ցաւ իմ հոգուս:

Ես տեսայ մարդկանց բազմութիւն քրտինքով ու արցունքով:

Ու նրանք, ոստիկանի կողմից բռնուած մարդկանց պէս, երբ իրանց մօտեցայ իմ հեռանալը խնդրեցին:

Հացի հոգսից յոգնած էին նրանք ու ոչ մի նոր խօսք չէին ուզում լսել:

Նրանք մոռացումն էին ուզում:

Ես նրանց հոգուն փոքրիկ էի տալիս: Ու այսօր դեռ հոգիս որբ երեխայ մեծ քաղաքի մայթերի վրա մենակութիւնից է լալիս:

Ընկեր Լենին եւ Իր Կինը

«Մարքս եւ Լենին, — ասնիք մեր երկու բարձրագոյն առաջնորդներն են ընկերային հետազօտութեան շրջանին մէջ: Երիտասարդ սերունդին համար դէպի Մարքսը տանող ճամբան Լենինի միջոցով կերթայ: Ուղղակի երկաթագծուող ճամբան աստիճանաբար կդժուարանայ, որովհետեւ շատ երկար է այն ժամանակաշրջանը, որ նոր սերունդը կբաժնէ Գիտական Սօցիալիզմի հիմնադիրներու՝ Մարքսի եւ Էնգելսի հանճարէն:

Լենինիզմը ամենաբարձր մարմնացումը եւ խտացումն է Մարքսիզմի՝ յեղափոխութեան անմիջական գործողութեան համար, այնպիսի դարաշրջանի մը մէջ, երբ բուրժուական հասարակութիւնը իր իմպերիալիստական մահուան հոգեվարքը կապրի: Լենինի *Ինստիտուտը* Մոսկուայի մէջ պէտք է դարձնել յեղափոխական ռազմաւիտութեան բարձրագոյն նեմարան մը: Մեր Կոմունիստ Կուսակցութիւնը լեցուած է Լենինի կարող հոգիով: Անոր յեղափոխական հանճարը մեզի հետ է: Մեր յեղափոխական թռիքերը կշնչեն մթնոլորտը այն լաւագոյն եւ բարձր վարդապետութեան, որ մարդկային մտքի միինչայժմեայ զարգացումը ստեղծեր է: Այս պարագան է, որ մեզի այնքա՛ն խոր կերպով կհամոզէ թէ վաղը մեզի կպատկանի»:

Լ. ՏՐՕՑԿԻ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԲՆԱԶԴ ԵՒ ՄՏԱՅԻՆ ԾՈՒԼՈՒԹԻՒՆ*)

Գրեց՝ ՍՕՑԵԱՆ

Այսուեղ, սիրելի՛ Սուրէն, ես պիտի մատնանշեմ մի ուրիշ կարեւոր երեւոյթ եւս, որ նոյնպէս նպաստել է կրօնական զգացման առաջանալուն, պահպանումին եւ զօրացմանը:

Այդ երեւոյթը բնամարդու ունեցած մտային քացարձակ ծուլութիւնն է, նրա մտքի կրաւորականութիւնը, մեղկութիւնը:

Նախնական մարդը զարմանում է յաչս բնութեան երեւոյթների եւ պատահարների, որովհետեւ նա տգէտ է: Նա երկիւղ է կրում, սարսափում է բնութեան եւ կենդանական աշխարհի հանդէպ, որովհետեւ թոյլ է, անկարող: Նա պաշտամունքի առարկայ է դարձնում բնութեան եւ կենդանական ոյժն, որովհետեւ մէկն է եւ միւսը միաժամանակ,— տգէտ եւ թոյլ:

Նրա զարմանքն, որ յաճախ ապշեցումի է հասնում, եւ թուլութիւնն, որ ա՛յ հազուադիւտ դէպքերում բացարձակ անկարողութիւն, անճարակութիւն է նշանակում, մեռցնում է նրա մէջ ինքնավստահութեան ոեւէ մի նշոյլ, զոցում նրա առջեւ հարցասիրութեան, պրպտումի բոլոր դռները:

Արդէն հոգեկան իր ամբողջ կազմութեամբ, իր միջավայրի ամբողջ ազդեցութեամբ դատապարտուած լինելով մտային նւազագոյն մի աշխատանքի, նա, նախնական մարդն, ենթարկւում է այդպիսով մտային կատարեալ ծուլութեան, իներտութեան:

Եւ ահա՛, մտային ծուլութիւնը հանդիսանում է, իմ կարծիքով, այն խոշոր աղբակներից մէկն, որոնք որոշակի նշանակութիւն են ունեցել կրօնների սկզբնաւորման պահպանման գործում:

Պրիմիտիւ, կիսավայրենի դրութեան մէջ ապրող մարդը շատ քիչ է սիրում, կամ բոլորովին չէ սիրում «ինչո՞ւ», «ի՞նչպէս» հարցերը: Ճիշտ է, երեխայի պէս նա էլ հետաքրքրւող է· բայց որովհետեւ չկայ մէկն, որ կարողանար նրա նախնական հարցասիրութեանը գոհացում տալ, եւ իր ամբողջ էութիւնն էլ կլանուած է ֆիզիքական եւ բնախօսական պահանջներով, նա դժուարութեամբ է կանգ առնում այդ հարցերի վրա:

Ներկայիս գոյութիւն ունեցող շատ ժողովուրդների կեանքն եւ հոգեբանութիւնն ուսումնասիրելով, նրանց մտածելակերպերը վերլուծելով եւ սովորութիւնները ճանաչելով, մի շարք գիտնականներ ու ճանապարհորդներ հաստատում են իմ մատնանշած այդ իրողութիւնը: Դրանք յաճախակի յայտարարում են, որ վայրենի կամ կիսավայրենի վիճակում գտնւող մարդն անմիջապէս յոգնածութիւն եւ տհաճութիւն է զգում, երբ նրան հարց է տրւում թէ ինչո՞ւ այս ինչ բանն այսպէս է· եւ կամ ի՞նչ կարծիք ունի նա ամենօրեայ այնպիսի երեւոյթների մասին, որպիսին արեգակի ծագումն եւ անհետանալն է· անձրեւն է կամ ամպր, լուսինը եւ արեգակը:

«Մտածելը շատ տժգանելի աշխատանք է վայրենի մարդու համար. երբ պրիմիտիւ մարդուն մտածողութիւն պահանջող մի հարց էք տալիս, նա շուտով տրանջում է, որ յոգնած է եւ գլուխը ցաւում է», — ասում է մի յայտնի ճանապարհորդ:

«Վայրենին չի ուզում իր ուղեղը ծանրացնել նուրբ զատորոշումներով», — վկայում է ականաւոր աղգագրագէտ Բաստիան:

Մտային կրաւորականութեան այդ վիճակը զարմանալի չի լինիլ մեզ համար, եթէ մենք նկատի ունենանք շատ բնաժողովրդների հոգեկան զարգացման մակարդակը: Այդ տեսակէտից հետաքրքրական է մի ուրիշ գրողի վկայութիւնը՝ աբիփօնների վերաբերմամբ: Չնայած որ այդ բնացեղը նախնական կուլտուրայի ձեւերով աւելի առաջացած է քան բուշմէնները, սակայն երեքից աւելի թիւ որոշ գաղափարը չունին տակաւին: Աբիփօնները չորսը

(*) Այս գրուքիւնը հատուած մըն է ընկ· Սօցեանի «Անհաւատի Նամակներ» անտիպ, խոշոր աշխատութենէն, Խ· մէջ եւ այսօր էլ ամենախոշոր դերն են ստանձնած՝ նրանց

արտայայտում են «երեք եւ մէկ»-ով. հինգը՝ մէկ ձեռի մատներով:

Կան ուրիշ բնաժողովուրդներ, որոնք 20 թիւը արտայայտում են մարդու ձեռների եւ ոտների վրա եղած 20 մատներով. իսկ երբ հաշիւը 20 թիւից անցնում է, վերցնում են մի բուռ աւազ՝ յաջորդ թիւը մատնանշելու համար:

Եթէ նախնական մարդն ունէ մի երեւոյթի բացատրութիւն է փորձում, ապա որոնում է բացատրութիւններից ամենադիւրինն, որ մտքի քիչ աշխատանք, կամ համարեա ոչէ մի աշխատանք չի պահանջում: Աւելի ճիշտ՝ նա չորոնելով ոչէ մի բացատրութիւն, տալիս է ամենամօտիկ, ամենադիւրին պատասխանը:

Անյայտ, անբացատրելի ուժերի միջոցով եղած «բացատրութիւնն» ամենադիւրինն է նրա համար. այդ «բացատրութիւնը» վերցնում է նրանից մտային աշխատանքի հարկադրութիւնն. եւ նա դիմում է առաւելապէս դրա օգնութեան՝ երեւոյթները բացատրելու համար. կամ աւելի արդարացի կերպով ասած՝ նա դիմում է դրան, երեւոյթների բացատրութիւնից խուսափելու համար:

* * *

Արդէն որոշ չափով եւ որոշ մտքով հաւատալը ծուլանալ է նշանակում: Դիւրահաւատ մարդը միշտ սիրահար է մտքի ծուլութեան. եւ հենց մտքի ծուլութիւնն է, որ մարդուն դիւրահաւատ է դարձնում: Այդ իսկ պատճառով ոչի՛նչ աւելի բնական է, քան այն, որ բնամարդը մտային իր ծուլութեան մէջ հաւատալիքներ որոնէր, որոնք բացարձակ ժխտումն են մտքի եւ կամքի տոկունութեան. ոչի՛նչ աւելի հասկանալի, քան որ նա մտային իր «ծուլութեան հաճոյքը» վայելելու համար, – անչուշտ, ո՛չ դիտակցօրէն – ստեղծէր երեւակայական ուժեր եւ նրանց հաւատար:

Պատճառները պակասում էին բնամարդուն. եւ նախնական հաւատալիքների առարկաները դալիս էին նրան «պատճառներ» մատակարարելու:

Ֆրանսիական ականաւոր դիտնականներից մէկը ընդամենը 15 տարի առաջ յայտնում էր այդ միտքը հետեւեալ նշանակալից խօսքերով.— «Աստուած մեզ համար մըշտապէս նպաստաւոր մի ելք է եղել այն բոլոր պարագաներում, երբ մենք չենք կարողացել ոչէ բան բացատրել»:

Այդպէս են այսօրուայ քաղաքակրթուած մարդիկ, ո՞ւր մնաց թէ քարանձաւային կիսակապիկները:

Իսկապէս եթէ մենք նկատի ունենանք նախնական մարդու հոգեկան վիճակը, եթէ մենք աչքի առջեւ քաշենք այն սահմանափակութիւնը, որ ներկայացնում է նրա մտային աշխարհը, եթէ մենք չանդիտանանք նրա դիտական հասկացողութիւնների եւ ճանաչողութեան կատարեալ բորկութիւնը, այն ժամանակ մենք ո՛չ միայն հիմք չպիտի ունենանք զարմանալու, որ բնամարդը կրօն է ստեղծել, աստուածներ կամ ֆետիշներ է հնարել եւ նրանց հաւատացել, երկրպագել. այլ ընդհակառակը պիտի զարմանայինք, եթէ դրանք չստեղծուէին, չհնարուէին նրա կողմից: Եթէ այսօր ինձ համար զարմանալի է, երբ դիտական ճանաչողութեան հասած մարդիկ տակաւին կրօնապաշտ են մնում, ապա նոյնքան եւս զարմանալի պիտի լինէր, եթէ դիտական ճանաչողութիւնից կատարելապէս զուրկ պրիմիտիւ մարդն առանց կրօնի մնար:

Յայտնի կրօնապատմաբան Մայներս մօտ մի դար առաջ իր «Կրօնների Պատմութիւնը» նշանակալից գրքում խօսելով ֆետիշիզմի մասին, նկատում էր թէ՝ ֆետիշիզմը մի անհերքելի ապացոյց է, որ իրական ճանաչողութեան պակասն է իսկական եւ միակ պատճառը եղել բազմաստուածութեան. «Անկիրթ վայրենու համար ասում է այդ հեղինակը, ամեն ինչ աստուած է, կամ կարող է աստուած լինել»:

Բոլոր բնաժողովուրդներն եւ դոյութիւն ունեցող բնամարդիկ անխտիր ամենադիւրահաւատ վերաբերումն են ցոյց տալիս շատ քիչ հաւատալի եւ բացարձակօրէն անհաւատալի երեւոյթների հանդէպ:

Նանսէն, Մաքս Միւլէր եւ ուրիշ շատ ճանապարհորդներ ու զրողներ քանիցս մատնանշել են այդ ընդհանուր իրողութիւնը:

«Պատահական եւ առանց հիմքի չէ, ասում է Մոնտէն իրաւամբ, որ մենք յիմարութեանն ու ապիտութեանը վերագրում ենք դիւրաւ հաւատալու եւ համոզելու ընդունակութիւն»:

* * *

Իմ դիտողութիւններից դու տեսնում ես, սիրելի՛ Սուրէն, որ միանգամայն սխալւում են այն կրօնափիլիսոփաները, որոնք պնդում են, թէ մարդ ի բնէ կրօնական բնակղ, կրօնական զգացում է ունեցել. որ այդ զգացումը բնամարդն իր հետ պատրաստի աշխարհ է բերել էն սկզբից:

Նոյնքան եւս միակողմանի եւ անճիշտ են, իմ կարծիքով, ուրիշ կարգի մտածողների յայտարարութիւնները, թէ մարդ ի բնէ որոնող, փնտրող միտք է ունեցել:

Բնամարդն ոչ մէկն է եղել, ոչ էլ միւսը:

Ինչ որ բնորոշ է նրա համար, մեզ այստեղ շահագրգռող հարցի տեսակէտից, այն անմերժելի իրողութիւնն է, որ նա տգէտ է, անօգնական, երկիւղով լեցուն, զարմացկոտ եւ մտային ծուլութեան տէր:

Այս յատկութիւնները սկզբից եւ եթ զարգացել են նրա մէջ, պատճառ դարձել նրա հաւատալիքներին: Մարդ սկզբից եւ եթ ո՛չ կրօնական եւ ոչ էլ հակակրօնական տրամադրութիւն կարող էր ունենալ: Ճիշտ այնպէս, ինչպէս այսօրուայ նորածինն ոչ մէկը ունի եւ ո՛չ էլ միւսը:

Ի՞նչ բան է իսկապէս այսօր կրօնական այդ «ընազդը», «զգացումն», եթէ ոչ նախապաշարումների, ինքնաներշնչման, ինքնախաբէութեան, մոլորութիւնների եւ այդ բոլորով պայմանաւորուած մի միջավայրի հետեւանք:

Դրէք 20-րդ դարու երեխային դրսի բոլոր ազդեցութիւններից ապահովուած մի միջավայրում. նրան կամաց-կամաց ընտելացրէք բներեւոյթների գաղտնիքներին. բացատրեցէ՛ք նրան սրտոն եւ կայծակն, երկրաշարժն եւ հեղեղը, արեգակի ծագումն եւ լուսնի ու աստղերի շրջանառութիւնը: Հասկացրէ՛ք նրան բուսական աշխարհի կազմաւորումն եւ մարդկային օրգանիզմի զարգացումը: Երկրաբանական եւ տիեզերագիտական լայն ծանօթութիւններ տուէք նրան: Թողէ՛ք որ նա ոչէ մի բան չիմանայ կրօնի մասին, չտեսնէ ոչէ մի աղօթարան, չլսէ ոչէ աղօթք:

Երբ այդպէս զարգացող մի երեխայ չափահաս դառնայ, նա նոյնքան հասկացողութիւն կունենայ «կրօնական զգացումի», «կրօնական բնազդի» մասին, որքան Պոլինեզիայի բնակիչն այսօր Կանտի փիլիսոփայութիւնից ունի, կամ Շեքսպիրի սոնետներից:

Իսկ ինչ որ ճիշտ է 20-րդ դարու երեխայի վերաբերմամբ՝ այդ տեսակէտից, ճիշտ է նաեւ բնամարդ-երեխայի նկատմամբ:

Բնածին խուլերի եւ համրների վրա եղած փորձերն էլ միեւնոյն արդիւնքն են տուել: Ֆիզիքական այդ պակասութիւնների տակ անձնաւորութիւնները կատարելապէս կարուած լինելով դրսի աշխարհի ազդեցութիւններից,

կրօնապաշտների վարդապետութեան համեմատ պիտի կա-
ղանային իրենց մէջ «ընածին» կերպով գոյութիւն ու-
նեցող «կրօնական բնազդը» յայտնաբերել:

Սակայն փորձերը ցոյց են տալիս, որ այդպիսիները
առհասարակ մեծ դժուարութեամբ են ըմբռնում այն մթա-
քերը, որոնք սուրբ կերպ կապուած են մարդկանց «ընածին»
«կրօնական հասկացողութիւնների» կամ տրամադրու-
թիւնների հետ:

Կեանքն է, նրա զարգացման օրէնքները, նրա առա-
ջադրած պէս-պէս կարիքներն եւ պահանջները, որ մար-
դուն ստիպել են հետզհետէ, հազարաւոր, տասնեակ հա-
զարաւոր տարիների ընթացքում, իր մտքը կենտրոնա-
ցնելու այս կամ այն երեւոյթի վրա, նրան այս կամ այն
բացատրութիւնը տալու եւ կամ որոշ բացատրութիւննե-
րից խուսափելու:

* * *

Այսօր մենք նորագոյն բանուորական շարժման մէջ եւս
կարող ենք տեսնել թէ ինչպէս կրօնական «բնազդը», կրօ-
նական նախապաշարումները կարող են յաղթահարուել
կեանքի պահանջների եւ ճանաչողութեան միջոցով:

Նախապաշարումներից եւ արտաքին ազդեցութիւն-
ներից ազատ կերպով զարգացող մանուկի օրինակը ներ-
կայիս սոսկ տրամաբանական մի կարելիութիւն է, բայց
կրօնական «բնազդից» եւ դերբնական ուժերի հաւատա-
լիքներից ազատագրուած պրոլետարիատի գոյութիւնը մի
փաստ է, որ չեն կարող մերժել ամենամոլի հաւատացող-
ներն անգամ:

Ի՞նչն է, հարցնենք մենք մի բոպէ, որ նորագոյն
պրոլետարիատին անկրօն, անհաւատ, հակակրօն է դար-
ձնում — Գիտութիւնն, աննախապաշար գիտութիւնը, —
պիտի պատասխանեմ ես: Այդպէս պիտի պատասխանեմ
ես, եթէ անգամ լաւ գիտեմ, որ ինչպուրդի բանուորը
բարձր գպրոցի, համալսարանի երես չէ տեսնում: Զէ՛,
այդպէս պիտի պատասխանեմ հենց այն պատճառով, որ
նա ներկայիս բուրժուական գպրոցի, համալսարանի չէմ-
քը չէ կոխում:

Նրա ստացած գիտութիւնը անմիջական է եւ փորձ-
նական: Ընկերային հակասութիւնների, դասակարգային
պայքարի գպրոցը նրան տալիս է այնպիսի հաստատուն
եւ ճշմարիտ գիտելիքներ, որպիսին բուրժուական համա-
լսարանը երբէ՛ք չպիտի կարողանար տալ նրան:

Նորագոյն պրոլետարիատը շատ լաւ կերպով կարո-
ղանում է տեսնել, թէ ինչպէս այսօրուայ հասարակու-
թեան մէջ վաղուայ յեղափոխութիւնը պատրաստւում է:
Նա տեսնում թէ ինչպէս անտեսական ուժերի զարգացումն
եւ աշխատաւոր դասակարգերի կազմակերպութիւնը մօ-
տեցնում են նրան վերջի հաշուեյարդարի օրին, — ընկե-
րային Վերջին Դատաստանին: Եւ որքան աւելի գի-
տակցաբար որքան աւելի փորձնականօրէն նա նայում է
այդ ընկերային Վերջին Դատաստանին, այնքան աւելի նա
հեռանում է առաւածաշնչային վերջին դատաստանից:
Որքան աւելի նա հաւատում է ընկերային կուին, այն-
քան աւելի պակաս է հաւատում «երկնային խաղաղու-
թեան»:

Մանկի «յեղափոխութիւնների» զարթուղուների
միջոցով նա տեսնում է, որ պրոլետարիատը յաղթանա-
կում է, երբ նա կազմակերպուած եւ անհաշտ կռիւ է մղ-
ում տիրապետող դասակարգերի դէմ: Շուկայի պայ-
մանները, երբ իրենց երկաթի տրամաբանութեամբ պիտի
ճնշէին նրա միտքն եւ ստիպէին, որ նա ինչ որ դերբնա-
կան ուժերի ազդեցութիւնն տեսնէր այնտեղ, նրա վրա
սեւէ մի ազդեցութիւն չեն գործում: Նա գիտէ թէ ինչ-
պէս են առաջանում շուկային պայմանները: Նա լաւ
հասկանում է, որ երբ բանուորական ուժերի մեծ պահանջ
կայ շուկայում եւ դրա դիմաց բանուորական ձեռքերի քիչ
առաջարկ, բանուորական օրավարձը բարձրանում է: Նա
լաւ հասկանում է, որ երբ հակառակ յարաբերութիւնը
գոյութիւն ունի, օրավարձերն իջնում են:

Երբ բանուորը դասակարգը թշնամութեան, տագնապի
մէջ է ապրում, այդ դասակարգին պատկանող գիտակից
բանուորին յայտնի է, որ դա տիրող կապիտալիստական
արտադրելակերպի եւ բաշխման հետեւանք է եւ ոչ թէ
ինչ որ դերբնական ուժերի կամեցողութեան:

Այդպիսով բանուորը միշտ աւելի եւ աւելի որոշ կեր-
պով գիտում է դէպի այն ճամբան, որ նրան դէպի փրկու-
թիւն է առաջնորդում: Նա փրկչի այլեւս պէտք չի ըզ-
գում. նա գիտակցում է, որ իր փրկիչը միայն ինքը կա-
րող է լինել: Նա համոզւում է, որ հասարակութեան մէջ
եղած ուժերի զարգացումը տանում է դէպի այդ փրկու-
թիւնը: Խաչելութեան պէտք չէ զգում նա: Յարութիւն
եւ Յայտնութիւն իրենց նշանակութիւնը կորցնում են նրա
համար: Նա իր աչքերը յառում է աշխատանքի այն Գող-
գոթային, որով անցել է քրտինք թափող մարդկութիւնը
եւ որ բնորոշւում է իր իսկ ապրած պայմաններով: Բայց
նա լսելիացն, կրօնական սարկամաութեամբ այլեւս չի
ուզում տանել իր խաչը մինչեւ լեռան կատարը:

Հասարակութիւնից, անտեսութիւնից, դասակարգա-
յին հակամարտութիւններից, պետութիւնից դուրս նա չի
ուզում ընդունել ուրիշ ուժերի գոյութիւն, որոնք իբր թէ
պատասխանատու են իր ճակատագրի համար: Նա գի-
տէ, որ դրա՛նք են միայն, որ իր դժբախտութեան կամ
բախտաւորութեան հիմքերն են կազմում. գիտէ, որ
դրա՛նց փոփոխութեամբ միայն կարող է իր վիճակը փոխ-
ուել: Եւ նա զատնում է անհաւատ. նա զատնում է ան-
աստուած. նա չի հաւատում երկնքին, այլ ուզում է երջանկանալ եւ երջանկացնել այս երկրի վրա:

Պրոլետարիատի այդ անհաւատութիւնը, կրօնական
«բնազդի» այդ մահացումը նրա մօտ տարիներ առաջ արձանագրել է Գենեբալ Բուտը՝ «Փրկութեան Բանակի«
հոչակաւոր թէ տիրահոչակ հիմնադիրը: Նա մի անգամ
պատմում է, որ իր զինուորները պատելով Լոնդոնի բանուորական թաղերը «չէջան առ չէջան, փողոց առ փողոց,
եւ մի քանի տեղեր նոյն իսկ տուն առ տուն, հանդիպած
են մառոանների մէջ կատարեալ անառարերութեան՝ դէպի
կրօնը եւ կրօնական ծէսերը: Բանուոր ազգաբնակչութիւնը, շարունակում է իր խօսքը Գենեբալ Բուտս, նայում է եկեղեցուն որպէս մի վայրի, որ պատկանում է ունեւոր դասակարգին»:

Գիտական Սոցիալիզմը այսօր պրոլետարիատին հասկացնում է, որ մարդկային թշնամութիւնը մարդկային
ծագում ունի եւ ոչ աստուածային. որ դա դասակարգային տիրապետութեամբ է առաջացել եւ դասակարգերի
խորտակմամբ էլ պիտի վերջանայ:

Այսպէս է: Տնտեսական եւ ընկերային երեւոյթների
դիտութիւնը այսօրուայ բանուորին անհաւատ եւ հակակրօն է դարձնում. ինչպէս որ այդ երեւոյթների անգիտութիւնը նրա նախորդներին սնոտիապաշտ եւ սարկամիտ է
դարձրել:

Բնական երեւոյթների հասկացողութիւնը այսօրուայ
մանուկի մէջ մեռցնում է եւ կամ թոյլ չի տալիս որ կրօնական «բնազդները» առաջանան: Այդ երեւոյթների վերաբերմամբ ունեցած տգիտութիւնը նախամարդուն ստիպել է եւ այսօրուայ բնամարդուն ստիպում է մտացածին
ուժեր հնարել, երկրպագել, եւ հպատակուել նրանց:

Բնամարդը մտային ծուլութեան շրջանումն էր ապ-

ում. եւ այդ պատճառով սնոտիապաշտ էր ու հաւատացող:

Բանաբերդ գարու քաղաքային բանւորը դուրս է եկած մատչին ծուլութեան շրջանից. նա զննող հայեացքով է դիտում իր շրջապատն եւ իրապաշտական բացատրութիւն որոնում՝ իր վիճակի ու իր շրջապատի մասին:

Այդ պատճառով էլ նա ո՛չ սնոտիապաշտ է, ո՛չ էլ հաւատացող:

ԻՆՉՈ՞Ւ ԵՆ ՈՒՇԱՆՈՒՄ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԻՔՆԵՐԸ

Գրեց՝ Ռ. ԹԷՐԼԷՄԷԶԵԱՆ

Ամեն մի յեղափոխութեան ժամանակ, երբ անխուսափելիօրէն, դէպքերի եւ իրերի բնական դասաւորմամբ տեղի են ունենում անկարգութիւններ, կռիւներ եւ երբ Յեղափոխութիւնը փրկելու համար որոշ խոստութիւններ են գործադրւում, հակայեղափոխական տարրերը, հին կարգերի վիժած մնացորդները աշխատում են օգտագործել այս հանգամանքը՝ ի նպաստ իրենց դիրքին եւ իշխանութեանը:

Նրանք, նոր կարգերի, նոր վարդապետութիւնների երդւեալ եւ սիեբիմ թշնամիները, Յեղափոխութեան սահմանների մէջ դաղանի, Յեղափոխութեան սահմաններից դուրս՝ բացորոշ պայքար են մղում աշխատաւորական կառավարութեանը դէմ, ի հարկէ միջոցների մէջ խորութիւն չդնելով:

Հին օրերից սկսեալ մինչեւ այսօր պատմութեանը մէջ հակառակ ապացոյց չկայ: Հինը միշտ նորի հետ պայքարի մէջ է: Սին փառքերի, հին կարգերի պատճառով յաճախ ժողովրդական ամբողջ հաւաածներ անհետանում են թատերաբեմից:

1917 թւի Ռուսաստանի Կոմունիստական Յեղափոխութիւնը առիթ տուաւ որ մի անգամ էլ իմպերիալիստները, բուրժուական կարգերի պաշտպանները կռիւ մղեն Բանաւորական Իշխանութեանը դէմ: Նոյնը պատահեցաւ նաեւ մեր երկրի սահմաններում:

Ի՞նչ են գրում, ի՞նչ են խօսում հակայեղափոխական տարրերը: Ժողովրդական մասսաները իրենց կողմը գրաւելու համար նրանք գրում են. «Յեղափոխականները, կարմիրները եկան, բայց ո՞ւր է հացը. չէ՞ որ նրանք խոստացել էին երկիրը բարելաւել, չէ՞ որ եկւորները սովից պիտի փրկէին երկիրը, ո՞ւր է բարիքը, ինչո՞ւ է ուշանում»:

Բայց որքա՞ն իրաւունք ունին նրանք. Յեղափոխութեան բարիքները խոկոյն, մէկ-երկու տարեայ ընթացքում կարո՞ղ են ամբողջութեամբ երեւան գալ:

Պատմական խոշոր փաստ է եւ ճշմարտութիւն, որ սեւեցէք հին կարգ տապալելու եւ նոր պետական շէնք կառուցանելու համար, — լինի դա բուրժուական թէ աշխատաւորական նոր կարգ, — անհրաժեշտ է որոշ ժամանակ: Հակայեղափոխական տարրերի համար էլ սա բացարձակ ճշմարտութիւն է, բայց նրանք միշտ լոյսը թաթախում են ցեխի մէջ եւ գործում են պատմութեան հակառակ:

Յեղափոխութեան բարիքը մի չաբաթեայ, մի տարեայ ընթացքում չի ստեղծւում: Պետական հսկայ շէնքեր են տապալւում եւ նրանց աւերակների վրա հիմնւում է մի նոր հասարակարգ, բոլորովին տարբեր ելակէտերով եւ նպատակներով: Հնի եւ նորի մէջ հսկայ անդունդ կայ: Իսկ այդ անդունդը լցնելու համար, չէ՞ տեւնք նորից, հարկաւոր է ժամանակ: Ո՞վ կլինէր այնքան յանդգնութեան տէր, որ ասէր թէ այս ամենը մի քանի օրւայ խնդիր է:

Յեղափոխութեան առաջին տարիներում, ուր որ էլ յեղափոխութիւն է ծագել, ժողովուրդը տառապել է, դատապարտւել է անօթութեան, բայց վերջ ի վերջոյ Յեղափոխութիւնը յաղթանակել է եւ բարիքները երեւացել են: Մի բան եւս նկատի պիտի ունենալ. այն, որ ոչ-յեղափոխական երկրներում աշխատաւորական դասերը արդէն մեռնում են քաղցած, դրկւած են ամեն հաճոյքից, ո՛չ մէկ սեփականութեան տէր չեն:

Ֆրանսիական Յեղափոխութիւնն էլ ծանր օրեր ապրեց, բայց դա պատմութեան, աւելի շատ Յեղափոխութեան բնական պահանջն էր:

Համաշխարհային Յեղափոխութեան մեծ առաքեալը — Լենին — դրում է հետեւեալը.

«Կոմունիստական կարգերին կարելի չէ արագընթաց գնացքներով հասնել: Մենք ոտքը դրել ենք սանդուխի առաջին աստիճանին միայն: Մեր սերունդը չափազանց դժբախտ սերունդ է, նա լաւ օրեր չպիտի տեսնի: Այժմեան սերունդը հսկայական աշխատանք պիտի թափի, որ եկւոր սերունդը ապրի գեղեցիկ օրեր»:

Մեծ տեսարանի եւ հանճարեղ քաղաքագէտի խօսքերը պարունակում են պատմական լայն ճշմարտութիւն:

Այդ մեծ մարդը ամեն տեղ, ամեն ժողովի ժամանակ, իր գրած բոլոր գրքերում խոստովանում է որ որոշ սխալներ գործւել են: Եւ ո՛չ մէկ յեղափոխական, ո՛չ մէկ իրական Կոմունիստ հակառակը պիտի ասէր:

Եթէ դեռ Յեղափոխութեան մեծ հայրենիքում թերութիւններ, պակասութիւններ կան եւ բարիքը շատ խնդիրներում ուշանում է, դա որոշ ժամանակւայ խնդիր է միայն: Դա չի նշանակում որ բարիքը գալիք չունի: Աշխատանքը, յարատեւ ստեղծագործ աշխատանքը կպայ, կլրացնի այդ թերութիւնները:

Այս տեսակէտը ապացուցանելու համար հարկաւոր ենք համարում մի փոքրիկ օրինակ բերել:

Եթէ համեմատութեան դնենք Ռուսաստանը Կոմունիստական առաջին տարիներում եւ նրանից վեց տարի յետոյ, պիտի տեսնենք, որ այնտեղ հսկայական փոփոխութիւններ են կատարւել դէպի լաւը: Խնդրին նայենք անտեսական տեսակէտից:

Գիւղացիութիւնը կարողացաւ վերջին երկու տարիների ընթացքում դաշտային լաւ աշխատանքներ կատարել: Բացի Վոլգայի շրջանը, ուր երաշտ պատահեցաւ անցեալ տարի, մնացեալ վայրերում փառաւոր հունձք եղաւ:

Հաստի կոնֆերանսում Լիթվինովը յայտարարեց որ Ռուսաստանը ցորենի պէտք չունի: Այնուհետեւ հացի արտադրութիւնը Ռուսաստանի մէջ աւելի լաւ վիճակ է ներկայացրել:

Գիւղատնտեսական խնդիրն է: Եթէ ժողովուրդը հաց ունի, նա կոմունիստական կարգերը կընդունի կարճ ժամանակւայ ընթացքում:

Հեռուն չդնանք: Ռուսաստանի նոյն երեւոյթը չանդրադարձա՞ւ նաեւ մեր երկրի վրա:

Քաղաքացիական անիմաստ եւ նենդամիտ կռիւները, սարքւած հակայեղափոխականների կողմից՝ դաւադրական ամենազզւելի ձեւի տակ, մեր երկիրը կատարեալ անապատի վերածեցին: Երեք տարի է, որ աշխատաւոր տարրերը փչրել են բուրժուական անարդ շղթաները եւ վայելում են իրենց աշխատանքի հալալ արդիւնքը: Հայ

Կոմունիստ ղեկավարները անվիճելիօրէն աւելի մաքուր, աւելի անկեղծ եւ հայ ժողովուրդը աւելի լաւ ճանաչող մարդիկ դուրս եկան, քան թէ նրանք, որոնք տարիներ շարունակ մուրացկանի պաշտօն կատարեցին եւ եւրոպական իմպերիալիզմի լաքէները եղան:

Առաջին տարին գիւղացիութիւնը հնարաւորութիւն չունեցաւ դաշտային աշխատանքով զբաղուելու. բայց անցեալ եւ այս տարւայ հունձը աննախընթաց է՝ վերջին 8—9 տարւայ ժամանակամիջոցում:

Մինակ տնտեսական դեռնի վրա չէ, որ առաջադիմութիւն կատարուել է: Որոշ բարիք այս ուղղութեամբ կայ: Բայց հակա-յեղափոխականները սա համարում են ոչ բարիք: Բարիքը նրանց համար այն ժամանակ միայն գոյութիւն ունի, երբ իրենք կողոպտում են, կեղեքում եւ արիւնոտ բարձերի վրա իրենց գլուխը հանգստացնում:

Այն օրուանից, երբ Կոմունիզմը ներս մտաւ Ռուսաստան եւ Անդրկովկասեան երկիրները, այդ օրուանից դեղարեւսը, գրականութիւնը դարձան աշխատաւորութեանը մատչելի: Մինչեւ Յեղափոխութեան ծագումը նա հնարաւորութիւն չունէր թատրոն այցելելու, նւագ սովորելու, կրթութիւն ստանալու եւայլն:

Ի՞նչ ենք տեսնում ուրեմն. այն՝ որ բարիքը գալիս է կամաց-կամաց, դանդաղ, բայց ամուր քայլերով, անխուսափելի կերպով: Յեղափոխութեան ճանապարհ հարթելը հեշտ չէ, ինչպէս հեշտ է երկիրը քանդելը ու կողոպտելը:

Նրանք, որոնք ցանկանում են իսկոյն երջանիկ օրեր տեսնել, նրանք անընդունակ են Յեղափոխութեան ջահակիրը դառնալու:

Հակակարմիր տարրերը ուրիշ մի շատ կարեւոր կէտի վրա եւս կանգ են առնում: «Չէ՞ որ յեղափոխականները հակառակ են բռնութիւնների. հապա ինչո՞ւ իրենց խոսումը չեն իրագործում»:

Մենք այստեղ կրկնում ենք, որ այո՛, Կոմունիզմը հակառակ է ամեն մի բռնութեան. բայց երբ Յեղափոխութեան սահմաններում տեղի են ունենում անարխիստական շարժումներ, երբ հակայեղափոխականները դըրսից են շարժում, ամեն բաշիբոզուկութիւններ անում, այն ժամանակ աշխատաւորները իրենք իրենց մուրճը բարձրացնում են:

«Մշտական բռնութիւններին վերջ տալու համար հարկաւոր են ժամանակաւոր բռնութիւններ»:

Յեղափոխութեան առաջին տարիներում կլինին շատ թերի կողմեր, նոյն իսկ կողոպուտ, թալան, արիւնհեղութիւն: Բայց երբ վերջնականապէս կփշրուին հին կարգերի վերջին մնացորդները, այն ժամանակ ահա՛ կվերանան նաեւ բռնութիւնները: Երբ հակայեղափոխական շարժումը կզգաստանայ, երբ դաւադիրները կտեսնեն, որ այլեւս անմտութիւն է դաւադրութիւններ սարքելը, երբ կարելիութիւն կտեսնուի որ ժողովուրդը խաղաղ, արտադրական աշխատանքին նուիրուի, այն ժամանակ կըթուլանան նաեւ Յեղափոխութեան խստութիւնները: Այն ժամանակ աւելի եւ աւելի որոշ կերպով երեւան կգան նաեւ Յեղափոխութեան բարիքները:

Խորհրդային Հայաստանի մէջ եւս այս ճշմարտութիւնը ակնյայտնի կերպով երեւացել է երեք տարիների ընթացքում: Յեղափոխութեան բարիքները միշտ աւելի եւ աւելի պարզորոշ կերպով երեւան են գալիս այնտեղ:

Ապրի՛ Յեղափոխութիւնը եւ Հայաստանը՝ որ Յեղափոխական է:

Ֆր. Էնգելս (Երիտասարդ ժամանակ)

ԳԵՂԱՐԻԵՍՏԱԿԱՆ «ՏԱԹԵՒԸ» ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Գրեց՝ ԱՇԽԱՄԵԱՆ

Լեռնահայաստանի տիրահոչակ արկածախնդրութենէն ետք Տաթեւ անունը հոմանիշ դարձած է՝ հակաժողովրդական դաւադրութեան, փախստական ոդիի, յանձնապաստան եռապաշտութեան եւ նման որակումներու:

Մօտ երկու ու կէս տարի առաջ զինուորական եւ քաղաքական «Տաթեւը» պատմական անխուսափելիութեամբ ջախջախուեցաւ եւ արդահատելի վախճանի մը յանդեցաւ երկրի մէջ: Բայց երկու տարիէ ի վեր ուրիշ կարգի «Տաթեւ» մը սկիզբ առած է արտասահմանի՝ եւ մասնաւորապէս Ամերիկայի մէջ, որու վրա լուրջ ուշադրութիւն դարձնել կարժէ ներկայիս:

Եթէ քաղաքական «Տաթեւը» մաւդերիստներու եւ քաղաքական դաւադիրներու փախստոցն էր մէկ-երկու տարի առաջ, ապա դեղարւեստական «Տաթեւը»՝ Ամերիկահայ միջավայրը, փախստական հայ դեղարւեստագէտներու փախստատեղին ու ապրելավայրն է դարձած՝ երկու տարիէ ի վեր:

Եթէ քաղաքական Տաթեւականները դաւադրութիւններու օրերուն՝ կրարձրանային Սիւնեաց լեռները՝ հայ գիւղացիներու եւ բանուորներու դէմ դաւադրութիւններ նիւթելու համար, ապա դեղարւեստական Տաթեւականները այսօր, Ամերիկայի մէջ, լռելեայն, թերեւս եւ յաճախ անդիտակցօրէն, անուղղակի՝ վնաս կհասցնեն հայ աշխատաւորութեան, ժողովրդական դեղարւեստին եւ նոյն իսկ իրենց:

Կուգան անոնք — մեր դեղարւեստագէտ Տաթեւականները — իրարու ետեւէ, կարծէք իրարու նախանձելով, գիրար գերազանցելու մարմաջէն տարուած: Կուգան խումբերով, կուգան անհատապէս եւ տակաւին վերջակէտ ալ չէ դրուած:

Խմբավար Պրն. Ռ. Տիգրանեանը աւանգարդը քաշողներէն էր: Ան, եթէ մեր լսածին նայելու ըլլանք, երկու տարի առաջ եկած էր ամերիկահայ դեղարւեստական ճակատի վրա հայ երաժշտութեան եւ երգեցողութեան հա-

մաբ յաղթանակներ տանելու, Ռոմանոս Մելիքեանի արտադրութիւնները ժողովրդականացնելու, զանոնք հրատարակելու եւ երկրի մեր երաժշտական հաստատութիւններուն ու դեղարուեստագէտներուն նիւթական օժանդակութիւն հասցնելու նպատակաւ։ Կմնայ իմանալ թէ այդ գեղեցիկ խոստումներէն ո՞ր մէկը իրականացած է ցարդ։

Դերասան Զարիֆեան Պրն. Տիգրանեանի ճամբայէն քալեց. ան ալ, — եւ քիչ յետոյ նաեւ իր կինը — եկաւ՝ «Ամերիկահայ բեմը բարձր մակարդակի վրա դնելու» գեղեցիկ բաղձանքներով։

Խմբավար Մեհրաբեան չուզեց իր պաշտօնակից Տիգրանեանը միայնակ թողուլ այս օտար երկրին մէջ. քիչ վերջը ան ալ վրա հասաւ իր տաղանդաւոր տիկնոջ հետ միասին։

Նկարիչ Ֆէթվաճեան, հարկաւ չէր կրնար հրապարակը միայնակ ձգել խմբավարներուն եւ դերասաններուն։ Զայնին եւ խաղին պիտի միացէր նաեւ գոյնը՝ հայկական դեղարուեստը կատարեալ ամբողջութեամբ ցուցադրելու եւ ամերիկահայերու ճաշակը բաղմակողմանի կերպով նրբացնելու համար։ Ան ալ իր պարտքը կատարեց եւ եկաւ Բոլսոյ երկիրը։

Կար, սակայն նկարիչ Թէրլէմէկեան, կային Տիկին եւ Պարոն Սուրբեաններ, արձանագործ Գիւրջեան, դաշնակահար Օհանեան, դերասան Անդրանիկ եւ այլն. ասոնք բոլորն ալ իրարու հաւէր, ուղղակի տաթեւական եռանդով մը ջուրերու ճամբան կտրեցին եւ հասան մեր Ընկել Սէմի «երջանիկ» Տօլարոտանը։

Իսկ ամենէն վերջ... նաեւ դերասան Աբէլեան՝ իր ընտանիքով, երբ անկէ քիչ առաջ, երաժշտագէտ Սիւնին մէկ–երկու տարի Պոլիս ապասելէ եւ քիչիկ մը ճանճրանալէ եաք «տոխլաած» էր 11 «պօղազներով» Ամերիկայի ճամբան բռնել։

Ինչո՞ւ կուգան մեր այս արուեստագէտները. անոնք Ամերիկայի մէջ ի՞նչ կրսնցուցած են. ի՞նչ կորսնեն հոս։ Հարցուցէք տոնցմէ ոեւէ մէկուն, եւ ամէնքէն ալ պատասխան պիտի ստանաք, որ եկած են ամերիկահայ հայրենակիցներու դեղարուեստական ճաշակը նրբացնելու, կրթելու, մշակելու։

Այդպէ՞ս է, սակայն։ Կեղծիք մը չէ՞ այդ. թէ՞ ինքնախաբէութիւն է միայն. թէ՞ սոսկ միամտութիւն։

Դեղարուեստական ճաշակ կրթե՞լ կնչանակէ, երբ անուանի դերասան մը, որ ամերիկահայ բեմը բարձր մակարդակի մը վրա դնելու բաղձաքով վառուած է, Շեյքսպիրի խաղերէն եաք այդ բեմի տախտակները կբակէ եւ ինքզինք կյանձնէ «Հարէմի Գաղտնիքներուն», կարծէք ամենուն ալ ուշարի դաղտնիքները պարզելու յատուկ նպատակաւ։

Ճաշակ նրբացնե՞լ կնչանակէ, երբ երեսուն–հինգ տարեայ հայ բեմի վաստակաւոր մը առաւօտէն մինչեւ իրիկուն ստիպուած կըլլայ հաշիւներու մէջ իյնալ, տեսնելու համար թէ ի՞նչպէս կարելի է 20 հոգի աւելի բերել թատրոն, մէկ–երկու տասնեակ ուշարի աւելի մուտք ունենալու համար։

«Դեղարուեստական ճաշակի», «բարձրացման», «մակարդակի» եւ նման գեղեցիկ բաներու մասին խօսք կբռնո՞ց ըլլայ, երբ երաժիշտը տոմսակավաճառ կդառնայ, դերասանը՝ պիզնէսմէն, երգիչը կամ նուագողը՝ «օյինպազ». երբ ամենքն ալ ստիպուած կըլլան կարը մը հացի համար իրենց գլուխը տանջելու եւ աւելի շատ կմտածեն «ուրիշներէն աւելի» հասարակութիւն ունենալ թատրոնին մէջ, քան ուրիշներէն աւելի լաւ, բարձր գեղարուեստական արժէք ներկայացնող խաղ մը առաջադրել։

Մօտ 40 տարի է որ ամերիկահայ դաղութը գոյութիւն ունի։ Այդ 40 տարեայ ընթացքին եղած են ժամանակներ, երբ մեր դաղութի եւ երկրի միջեւ տասն անդամ աւելի սերտ յարաբերութիւն գոյութիւն ունեցած է քան հիմա։ Ինչո՞ւ այն ժամանակ մեր ամեն կարգի դեղարուեստագէտներէն մէկուն մտքէն անդամ չէր անցնէր՝ ոտտում մը ընել դէպի Ամերիկա եւ խեղճ ամերիկահայերու «գեղարուեստական ճաշակը նրբացնել»։

Պատճառը պարզ է։ Թրքական եւ ռուսական վալիւտան այն ժամանակ եթէ ամերիկեանէն բարձր չէր, անկէ ցած ալ չէր։ Այսօր ամերիկեան վալիւտան դերիշխող վիճակ մը կներկայացնէ։

Այն ժամանակ կար բուրժուական Ռուսաստան եւ բուրժուական Հայաստան. այսօր կայ հակաբուրժուական, պրոլետարական, դիւղացիական, ընկերվարական Հայաստան եւ Ռուսաստան։ Կալուածատէրերու, կապիտալիստներու, չինովնիկներու եւ սեւաղեսաններու պատկանած Ռուսաստանը այսօր կպատկանի բուն իսկ աշխատաւոր ժողովուրդին։ Եւ այն դեղարուեստագէտները, որոնք կալուածատէրերը, դրամատէրերը, չինովնիկները որոնած են շարունակ թատրոնական եւ համերգային դահլիճներու մէջ, անդամ մը արտասահման իյնալէ վերջ այլեւս դէպի երկիր չեն նայիր, այլ դէպի Ամերիկա։ Իսկ անոնք, որ ժողովուրդ որոնած են իրենց դահլիճներուն մէջ, որ կապուած են եղեր ժողովուրդին հետ այնպիսի նուրբ թելերով, որ եւ ոչ մէկ միջոցով կրնային կտրուիլ, մնացեր են ժողովուրդին քով եւ կաշխատին անոր համար։

Մեր դեղարուեստական «Տաթեւին» վերաբերմամբ այլ կերպ բացատրութիւն կեղծիք մը պիտի ըլլար. սին չքմեղանք եւ փարիսեցիութիւն։ Մեր դեղարուեստագէտները ուղղակի լքեր են երկրի դեղարուեստական ճակատը եւ փախեր են. ուրիշ ոչինչ։

Կեղծիք է նաեւ «Ամերիկայի մէջ հայ դեղարուեստը օտարներու ներկայացնելու» փաստաբանութիւնը։ Եկող դեղարուեստագէտներէն համարեա ո՛չ ոք այդ ուղղութեամբ բան ըրած է։ Թերեւս մէկի բացառութեամբ՝ մը–նացածները ամերիկեան հասարակութեան չեն երեւցած։ Եւ եթէ այդպէս ալ եղած չըլլար, միթէ՞ ոեւէ քննադատութեան կդիմանար այդ փաստաբանութիւնը։ Միթէ՞ ոեւէ արդարացում ունի այդ։ Ի՞նչ արժէք պիտի ներկայացնէր հայ դեղարուեստը ամերիկացիներուն ցուցադրելը։ Նախ Ամերիկան երկիր մըն է, որ ոեւէ մէկ ուրիշ երկրէ պակաս դեղարուեստական գնահատութիւն ունի։ Յետոյ՝ միթէ՞ հայ դեղարուեստը ամերիկեան հասարակութեան ցուցադրելը աւելի արժէք պիտի ներկայացնէր քան հայ ժողովուրդին ներկայացնելը՝ բուն իսկ երկրին մէջ։ Չէ՞ որ «հայ դեղարուեստը ամերիկեան հասարակութեան ցուցադրելու» վարդապետութեամբ առաջնորդուողները ազգային սնապարծներն են։ Ինչո՞ւ չգնալ նախ «ազգը» չբարձրացնել դեղարուեստական տեսակէտէ։ Ինչո՞ւ «նախ մենք եւ յետոյ օտարները» իմաստութեան կողմնակիցները հոս կմոռնան իրենց այդ իմաստութիւնը եւ կուզեն պատեհութիւնը նախ օտարին տալ։

Աւելորդ է, սակայն, այս ուղղութեամբ հարցաքննութիւնը շարունակել։

Ամենուն յայտնի է, յայտնի է նաեւ իրենց՝ Ամերիկա ժամանող հայ դեղարուեստագէտներուն, որ զիրենք Բոլսոյսի աշխարհը բերողը կանաչ տոլարներու հմայքը եղած է. զուտ դեղարուեստականը երկրորդական եւ տասներորդական տեղ բռնած է անոնց ճամբորդական շարժառիթներուն մէջ։

Եւ այդ ալ կարելի դարձած է որովհետեւ գեղարուեստի մասին իրենց ունեցած ըմբռնողութիւնը խորահաս եւ հաստատուն չէ եղած. որովհետեւ գեղարուեստական ապրումները անոնց մէջ այնքան ինքնաբուղխ եւ ինքնաբաւարար չեն մը չեն ունեցած, որ կարենային յաղթահարել մնացած բոլոր դժուարութիւնները եւ զիրենք պահել իրենց ժողովուրդին քով:

Ուրեմն գեղարուեստի իրական, հարազատ դեմքը նոյն ինքն ժողովուրդն է: Առանց այդ հարազատ դեմքին, գեղարուեստը կրնայ ստանալ գեղեցիկ պուլբիկի մը կերպարանքը, կրնայ դառնալ էկզոտիկ բոյս մը, բայց չը-կրնար ունենալ կենդանի հրապոյր եւ տաքութիւն:

Ամեն գեղարուեստագէտ որոշ շրջապատի, որոշ միջավայրի, ժողովրդական որոշ զանգուածի մէջ զտնուող տաքութեամբ, զրգռումներով, ապրումներով կմեծնայ եւ կզարգանայ: Ամեն իրական գեղարուեստագէտ տասնեակ նուրբ թելերով կկապուի իր կենդանի միջավայրին հետ: Որպէսզի գեղաւեստագէտի զարգացման, հետեւողական առաջդիմութեան ճամբաները չդոցուին, եւ ան դէպի ներքեւ չդլորի, անհրաժեշտ է որ ան կենդանի երակներով կապուած մնայ իր տոհմիկ ժողովուրդ–միջավայրի հետ:

Այդ տեսակէտէ մեզ համար ծիծաղելի պիտի ըլլար ստիպել հայ արուեստագէտ մը, որ հայ է միայն անունով, բայց ծնած մեծցած, զարգացած եւ գեղարուեստական դրդումներ ստացած է օտար միջավայրի մէջ, թողուլ այդ միջավայրը եւ երթալ աշխատիլ Հայաստանի մէջ: Այդ պիտի նշանակէր գեղարուեստագէտը մեռցնել կիսով չափ, եթէ ոչ աւելի: Գեղարուեստական արտադրութեան տեսակէտէ այդ պիտի ըլլար կորուստ մը եւ ոչ հարստացում:

Բայց նոյնքան ալ անհասկանալի պիտի համարել, երբ կկարծուի թէ բուն երկրի ժողովուրդին մէջ եւ անոր հետ զարգացած գեղարուեստագէտը կրնայ գեղարուեստօրէն աւելի արժէք ներկայացնել՝ օտար կամ դաղութային միջավայր մը փոխադրուելով:

Գեղարուեստագէտի մը համար այդ ինքնասպանութիւն է, իսկ ժողովուրդին համար՝ անօրինակ կորուստ մը:

Մեր գեղարուեստագէտները, որոնք այնքա՜ն կմտահոգուին ամերիկահայ ժողովուրդի գեղարուեստական ճաշակի նրբացման խնդիրներով, թող քիչ մըն ալ մտահոգուին այն մասին որ իրենց ճաշակները չրթանան:

Ամերիկահայ գեղարուեստական աշխարհին մէջ տեղի ունեցող երեւոյթները ամեն կերպով կարդարացնեն մեր այս մտահոգութիւնը:

Թող մեր ըսածները չմեկնաբանուին այնպէս՝ որպէս թէ մենք բացարձակօրէն դէմ ենք այն բանին, որ մեր հայ գեղարուեստագէտները երբեմն–երբեմն ժամանակաւոր այցելութիւններ կուտան դաղութներուն: Ամենեւի՛ն: Այդ անհրաժեշտ է գեղարուեստագէտին համար. այդ լաւ է նաեւ դաղութին համար: Բայց հարցն այն է, որ մեր գեղարուեստագէտներու այցելութիւնը վերջերս առած է ուղղակի մասսայական դաղթի բնոյթ. եւ որ եկողները չեն ուզեր ուժերու սուէ կերպ համախմբում, համադրութիւն առաջացնել՝ գեղարուեստական լաւագոյն արդիւնքի հասնելու համար, որ միաժամանակ նաեւ նիւթական լաւագոյն արդիւնք պիտի նշանակէր:

Եթէ մեզի եկող մեր գեղարուեստագէտները արժանիքի եւ տաղանդի դուրկ մարդիկ ըլլային, մենք աւելորդ պիտի համարէինք շատ խօսքեր վատնել այս մասին: Բայց եկողներու մէջ են, ինչպէս յիշատակեցինք, Աբէլեան եւ Զարիֆեան, որոնք տասմամեայ թատերական տաղանդներ են՝ առաջին կարգի. Թէրլէմէզեան եւ Ֆէլթվաճեան, որոնք ճիրքով նկարիչներ են, եւ եթէ իրենց արտադրութիւններու սիւժէներուն մէջ աւելի ընտրական ըլլային, իրենց արտադրութիւնները ալ աւելի արժէք պիտի ներկայացնէին. Սիւնի՝ որ արժանիքներով օժտուած երաժշտագէտ է. Տիկին Սուրաբեան, որ ունի ձայն, ըմբռնողութիւն, զգացում եւ խաղ. Պրն. Սուրաբեան, որ լաւագոյն կօմիկ մը դառնալու շատ մը յարմարութիւններ կներկայացնէ. Գիւրջեան, որ տաղանդի տէր արձանագործ է: Ինչո՞ւ այս գեղարուեստագէտները այսօր Հայաստանի մէջ չըլլային: Ե՞րբ, ո՞ր երկրի մէջ գեղարուեստը ազատօրէն զարգանալու աւելի պատեհութիւններ է ունեցեր, քան ներկայ Խորհրդային երկիրներու եւ մասնաւորապէս Հայաստանի մէջ: Հայ միջավայրը գեղարուեստագէտներ ապրեցնելու եւ դնահատելու ե՞րբ աւելի կարելիութիւններ է ուներ քան Խորհրդային Հայաստանը:

Մեր գեղարուեստագէտները կվախնա՞ն, որ իրենց տաղանդը սմռուլ կմնայ նոր, թարմ, կարմիր միջավայրին մէջ: Կվախնա՞ն որ ժողովուրդը տարբեր հոգի եւ տրամադրութիւն ստացած է, եւ ուրեմն՝ իրենք չեն կրնար անոր գեղարուեստական պահանջները բաւարարել: Այս մտավախութիւնները իրական գեղարուեստագէտներու մտավախութիւններ չեն: Այդպիսիները իրենց ստեղծագործական կորովով միշտ կարող կըլլան ականջ դնելով ժողովրդական սրտի թրթռումներուն, նոր ճամբաներ մշակել, նոր ձեւեր ստեղծագործել, նոր պարունակութիւններ դտնել: Ընդհակառակը, իրական գեղարուեստագէտներու համար մեր կեանքը այսօր իր նորութեան հանդամանքով աւելի զրաւչութիւն, աւելի ճոխականութիւն պիտի ներկայանէր: Գեղարուեստական անաղարտ շապիկ ունեցող անձերու համար նոյն իսկ երկրորդական նշանակութիւն պիտի ունենար քաղաքական վարչաձեւը ինքնին, եւ աւելի մեծ նշանակութիւն՝ տեսնել հին ժողովուրդը նոր վարչաձեւի տակ: Ի՜նչ նոր մտորումներու, ապրումներու, ի՜նչ նոր յղացումներու, հակադրութիւններու նիւթ չէր կրնար տալ այն հսկայ փոփոխութիւնը, որ կատարուեցաւ մեր երկրին մէջ՝ վերջին երեք տարիներու ընթացքին:

Վերածնող ժողովուրդի մը հետ ապրիլ, գեղարուեստագէտի համար պիտի նշանակէր գեղարուեստօրէն վերածնիլ: Մեր գեղարուեստագէտները, որոնք այսօր Ամերիկա ժողովուած են, զրկած են ինքզինքին այդ մեծ կարելիութենէն եւ գեղարուեստական տեսակէտէ կնեարքնանան, եթէ իրենց այցելութիւնը երկարատեւ ըլլայ:

Երեւանի ճամբան այսօր միակ ճամբան է մնացեր հայ գեղարուեստագէտին համար, ինչպէս այդ ճամբան միակն էր քաղաքական տաթեւականներու համար՝ երեք տարի առաջ:

Քաղաքական «Տաթեւը» խորտակուեցաւ Երեւանի ուժերով, ուր իրական ժողովուրդը կտիրէր: Գեղարուեստական «Տաթեւը» թո՛ղ խորտակուի իրենք՝ հայ գեղարուեստագէտները, եթէ իրական հայ ժողովուրդին հետ տակաւին կապած են սեւ կապերով:

Այդ կըլլար պատասխանը՝ մեր գեղարուեստագէտներուն համար. կըլլար օգտակար՝ նաեւ մեր ժողովուրդին համար:

ԼԷՕ ԿՐԱՆՕՖ
11 տարեկան «Ապագայ Տրօցկին»

ԼԷՕ ԿՐԱՆՕՖ

Բուրժուա–կապիտալիստական Ամերիկայի համար խիստ յատկանշական երեւոյթ մըն է այս 11 տարեկան կոմունիստ տղայի դէպքը. յատկանշական՝ թէ՛ այն հանգամանքով, որ այս անչափահասը ինքզինք ամբողջովին նուիրած է կոմունիզմի գործին, եւ թէ անով, որ Նիւ Եօրքի ոստիկանատունը այս մանուկի գոյութիւնը խիստ վտանգաւոր դտնելով կապիտալիզմի սրբազան կարգերու համար՝ դայն ձերբակալած է եւ կկարծէ վախցնել դայն այդ ձերբակալութեամբ:

Կրանօֆ Մոսկուա չէ եղած, բայց դտնուած է բոլշեւիկեան ամենէն մեծ դպրոցին՝ կապիտալիստական հակասութիւններով լեցուն Ամերիկեան Տօլարապետութեան մէջ: Իրապէս Կրանօֆներ շատ դիւրին կերպով կրնան դարգանալ հոն, ուր ընկերային հակասութիւնները իրենց սոսկալի արտայայտութիւններով այնպէս մը կապաւորեն մանկական հոդիներու վրա, որ անոնք իրենց գոյութենէն դժգոհ զդալով՝ անխարդախ բնազդով մը եւ բուռն եռանդով մը կնուիրուին այդ հակասութիւնները վերացնելու մեծ գործին: Պէտք է միայն որ հոդեկան զրդռդներ ունենան, ինչպէս եղած է Կրանօֆի մայրը: Այդպէս ալ յայտարարեց այս զարմանալի տղան, երբ մէկ–երկու շաբաթ առաջ ձերբակալուեցաւ Նիւ Եօրքի «ամենատես» ոստիկաններու կողմէ, որոնք ամենափոքր կոմունիստական հիւլէն անդամ տեսնելու ընդունակութիւնն ունին, բայց երբէք չեն կրնար տեսնել մեծագոյն աւազակութիւնները որոնք տեղի կունենան իրենց աչքին առջեւ:

«Ես իմ բոլոր ուժերը պիտի տամ՝ տապալելու համար կապիտալիստական կարգերը, որոնք աշխարհի բոլոր անարդարութիւններու պատճառ եղած են». ահա՛, այս լեզուով խօսեցաւ 11 տարեկան «ապագայ Տրօցկին», երբ հարցաքննումի մը ենթարկուեցաւ: «Լէօն», այսպէս յայտարարեց Նիւ Եօրկի կապիտալիստ, ազդեցիկ թերթերէն մին, «կոմունիստ մըն է, իր դլխի մազերէն սկսած մինչեւ իր ոտքի մատները, — կոմունիստ մը՝ ո՛չ միայն թէօրիայով, այլ եւ գործնականօրէն»: Արդէն անդամ մը այցելելով Պենսիլվանիոյ ածխահանքերը, ան գործնականօրէն տեսեր էր թէ ինչպէս այս «ազատ» եւ «երջանիկ» երկրին մէջ անչափահասները կշահագործուին եւ կանջուին՝ իրենց օրական չոր հացը ձեռք բերելու համար: Բուրժուական շահագործման անարդ կարգերու թողած ճնշիչ տպաւորութեան տակ ան որոշած է ոչ միայն ինքզինքը նուիրելու այդ կարգերու տապալման գործին, այլ եւ իր հասակակիցները կազմակերպելու եւ այդ ուղղութեամբ գործի մղելու: Դատնալով Երիտասարդ Բանուորներու Լիկի ազամ, Լէօն կազմակերպած է այդ Լիկի Հարլէմի մասնաճիւղը, անյոգնօրէն կլանելով ձեռքը ինկած կոմունիստական գրականութիւնը եւ տարածելով իր «դասակիցներուն» մէջ:

Թէ ո՛րքան խոր արմատներ ձգած են Լէօի մէջ կոմունիստական գաղափարի հիմնական սկզբունքները, ատոր համար մեր փոքրիկ Տրօցկին փառաւոր օրինակ մը տուեր է իր ուսուցչին՝ պատմութեան դասի ժամանակ: Երբ հարց եղած է ամերիկեան սահմանադրութեան եւ արդարութեան մասին, մեր պատանի կոմունիստը դժգոհութեամբ ու վճռական շեշտով մը նեղած է ուսուցչի երեսին թէ՝ «Ինչո՞ւ համար պէտք է խօսիլ արդարութեան մասին, երբ մանուկները կշարունակեն դործել Պենսիլվանիոյ ածխահանքերուն մէջ»: «Ազատ խօսքը», ըսած է Լէօն ուրիշ անդամ մը, «եւ ազատ ժողովը այս երկրին մէջ դոյութիւն ունի միայն այնպիսի արարածներու համար, որոնք ես բուրժուա անուանով կկոչեմ»: Լէօի համար բոլոր բուրժուաները «պարազիտներ» են: «Հայրենասիրութեան» համար շատ ալ դեղեցիկ խօսքեր չունի մեր փոքրիկ կոմունիստը. «պէտք է վերջ տալ այդ յիմարութեան», յայտարարած է ան բուրժուա թերթի մը թղթակցին: «Երբէ՛ք բերանս չեմ առներ ամերիկեան ազդային երգը», յայտարարած է ուրիշ անդամ մը: Երբ իրեն հարցուցի եղաւ թէ «Ինչո՞ւ չես երթար Ռուսստան, որուն այնքան հիացած ես», Լէօ պատասխանած է նոյն թղթակցին թէ՝ «Ռուսիոյ մէջ ինծի այնքան պէտք չունին. ես աւելի դործ ունիմ կատարելիք հոս քան Ռուսիոյ մէջ, որովհետեւ պայմանները հոս շատ աւելի վատ են քան հոն»:

Ամերիկայի կառավարութեան կողմէ կոմունիստներու բանտարկութեան մասին խօսելով՝ Լէօ դառնացած շեշտով մը ըսած է. «Անոնք կուզեն կոմունիստները կախել, բայց չուտով իրենք պիտի կախուին»: «Բայց չէ՞ք կարծեր որ նոյնքան վատ է, երբ կոմունիստները բուրժուաները կկախեն», հարցուցած է թղթակիցը եւ ստացած է հետեւեալ պատասխանը.— «Բուրժուաները արժանի են ատոր»:

«Սահմանադրութիւնը կլսէ թէ», շարունակած է Լէօ, «բոլոր մարդիկ հաւասար են». բայց ներկայ սիստեմի տակ բոլոր մարդիկ հաւասար չեն: Եւ սակայն, ատոնք պէտք է լինին հաւասար: Ի՞նչ տարբերութիւն ունի եթէ մէկը սեւ է, դեղին է կամ սպիտակ. բոլորի արիւնն ալ միեւնոյն գոյնը ունի. նոյն իսկ կենդանիներու արիւնը միեւնոյն գոյնը ունի»:

«Ոմանք կկարծեն թէ մենք եղբայրական սիրոյ հակառակ կքարոզենք: Բոլորովին սխալ է. երբէք նշանակութիւն չունի թէ ես հրեայ եմ, կամ քրիստոնեայ, կամ սեւ կամ դեղին. ես մարդ եմ,— ահա գլխաւորը: Ես չեմ հաւատար թէ Քրիստոս Աստուած էր. բայց ան ճիշդ գաղափար ունեցած է այն մասին թէ՝ մարդիկ ի՛նչպէս պիտի ըլլան իրարու հանդէպ. եթէ ամեն ոք հեսեւի անոր քարոզածներուն, այլեւս կապիտալիստ բռնապետութիւն գո-

յութիւն չունենար: Բռնութեան պէտք չկայ, բայց երբ յեղափոխութիւնը կուգայ, ան անհրաժեշտ կդառնայ»:

Լէօն «կարմիր գործերը» կշարունակուին քննութեան նիւթ դառնալ «Մանուկներու Դատարանի» կողմէ: Ուրիշ անդամներ չափահաս կոմունիստներ չափահաս դատաւորներու առջեւ դալով՝ կրցեր են քանի մը տասնեակ նոր կոմունիստներ վասակիլ: Կասկած չունինք թէ փոքրիկ Լէօն դատավարութիւնն ալ կոմունիստական նոր հաւատաւորներ պիտի ստեղծէ փոքրիկ դատաւորներէն, որոնց հոգիին մէջ նոյնքան դիւրին կերպով կրնան արձանագրուիլ արդարութեան այն հնչիւնները, որոնք Լէօն դարձուցած են կոմունիստական շարժման մէկ դինուորը:

Ընկ· Ալեֆ· Մեասնիկեան

«Նա եղած է մշտապէս անկեղծ, անսեթեւեթ խօսքի, անկաշառ գրչի, ստեղծագործ աշխատանքի, հեռատես քաղաքականութեան, անսասան համոզումի եւ կամքի մարդը: Իր այդ յատկութիւններու պատճառաւ՝ նա հիացմունք առաջացուցեր է իր զաղափարակիցներու մօտ եւ մշտապէս յարգուեր է հակառակորդներու կողմէ»:

ԳԻՏ-ԴԱՍ ՀՐԱՏ· ԸՆԿ·

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեց՝ Ալ· ՄԱՐՏՈՒՆԻ

«Մարտակոչ»-ի Հոկտեմբեր 21 թուէն արտատպելով ընկ· Ալ· Մարտունիի (Ալեֆս· Մեասնիկեան) այս ուշագրաւ յօդուածը, չենք կրնար ուրախութեամբ չարձանագրել այն իրողութիւնը, որ ընկեր Մարտունիի տեսակէտները եղած «միութեան», Հնչակեան Կուսակցութեան եւ ուրիշ խնդիրներու վերաբերմամբ, միանգամայն կհամապատասխանեն այն դիրքին, որ ներկայիս բռնած ունի *Հայ Բանուորական Կուսակցութիւնը*: Ինչպէս արդէն ընթերցողները կտեսնեն ուրիշ գրութիւններէ եւս, թէ Կոմինտերնը եւ թէ Հայ Կոմունիստական Կուսակցութեան բարձրագոյն գործադիր մարմինը նոյնպէս այդ ուղղութեամբ արտայայտուած են:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Նորեկս Ամերիկայէն եկաւ մեր ընկերներէն մէկը՝ ամերիկահայ բանուոր, որը հաղորդեց Ամերիկայի Հայ Բանուորական Կուսակցութեան եւ Ս· Դ· Հնչակեանների ձուլման լուրը: Միաժամանակ ստացուեց եւ նոր կազմակերպութեան՝ «Ամերիկայի Բանուորական Կուսակցութեան Հայկական Ֆեդերացիայի — Ս· Դ· Հնչակեան Կուսակցութեան» օրգանի — «Երիտասարդ Հայաստան» — թիւ 1-ը: Անսպասելի եւ վերին աստիճանի զբաղեցուցիչ նորութիւն, ուստի ստիպուած ենք այդ մասին մի քանի խօսք ասելու:

Արդ, Ամերիկայի Հայ Բանուորական Կուսակցութիւնը վերանում է· *նա մտնում է Բանուորական-Հնչակեան կոչուած* ամալգամայի *մէջ: Փակւում է մեր ամերիկեան խլղաթ «Բանուոր» թերթը, իսկ զառամեալ «Երիտասարդ Հայաստան»-ը կլանելով նրան, շարունակում է իր գոյութիւնը: Թերթի գլխին գրուած է հրատարակութեան Ի· տարին — 1903—1923: Սկզբում զետեղուած են 20 կէտից բաղկացած թեզիսներ նոր կազմակերպութեան ուղղութեան եւ անելիքների մասին: Ընդհանուր առմամբ թէզիսները հետեւողական են: Սակայն թերթում կայ եւ մի յօդուած «Միութեան Առիթով»՝ Վարդան Տիրատ ստորագրութեամբ, որը տիպիքական տիրացուական թխուածք է: «Տեսնել այն չունչը, որ կխրախուսէ երկրագունտին կենարարական կրակը, տեսնել այն մարդկային հոգին, որ հրաչքով կմանէ մոքին խորը ու մարմնոյն ոսկորը, դուրս բերելու կեանքը մեռնող ցաւն ու երկունքը» եւայլն, եւայլն, երկար ու ձիգ· մի խօսքով՝ հեղինակն ուզում է յիշեցնել «Պրոլետարներ բոլոր երկրների միացէ՛ք» լոզունգը· դա է այդ հոգին: Շեշտում ենք, թերթը աւելի վատ է խմբագրուում, քան «Բանուոր»-ը:*

Ինչո՞ւմն է բանը: Ի՞նչ արժէք ունի այդ պատմական փաստը:

Սրան կպատասխանենք հարցով՝ ինչո՞ւ համար մեր կուսակցութիւնը ձուլուում է եւ հալուում Հնչակեանների բանակում· ինչո՞ւ դերակշռութիւնը մնում է վերջիններիս· ի՞նչ է նշանակում «Բանուորական Կուսակցութեան Հայկական Ֆեդերացիա — Ս· Դ· Հնչակեան Կուսակցութիւն»: Պէտք է ուղղակի ասել՝ այստեղ մոք չկայ, բացի նրանից, որ մենք կորցնում ենք մեր կուսակցութիւնը, մեր օրգանը: Ինչո՞ւ, ինչի՞ համար, ո՞վ է այդպէս որոշել:

Մենք գտնում ենք, որ այդ երկար անունը ոչինչ չի ասում: Ամերիկայում կայ մի Կոմունիստական Կուսակցութիւն — Բանուորական Կուսակցութիւնը (Workers Party)*: Ահա նա է ամերիկահայ բանուորութեան դեկավարը՝ նրա հայկական հատուածը: Այդ տեսակէտից ոչ մի քննադատութեան չի դիմանում «Սոցիալ-դեմօկրատ» կամ «Հնչակեան» անունը: Դա խեղաթիւրում է: Դա միանգամայն անթոյլատրելի է* (*):

(*) Պէտք է յայտնել որ Հայ Բանուորական Կուսակցութեան նորընտիր Կեդրոնական Գործադիր Մարմինը նկատի ունենալով շարքերի միահամուռ տրամադրութիւնները եւ այն խայտառակութիւնները, որ կգործուին «Ս· Դ· Հնչակեան Ֆեդերացիայի» անուան տակ, որոշած է շարունակել Հայ Բանուորական Կուսակցութիւնը եւ «ԲԱՆԻՈՐ»-ը: Այս բացառիկ թուէն իսկ «ԲԱՆԻՈՐ»-է հրատարակութիւնը կվերսկսի: ԽՄԲ·

Ընկ. Ա. Բէգզադեան

Որ խորհ. Հայաստանի կոդմէ Ձենովայի Կոնֆերանսին պատիրակ նշանակուած էր։ Ներկայիս կարեւոր պաշտօնով կգտնուի Բերլին։

Ընկ. Կասեան

Խորհ. Հայաստանի առաջին նախագահը, որ պատրաստուած գիտական ոյժ մըն է եւ ներկայիս «ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ» կարեւոր հանդէսի խմբագրական կազմի մէջ է։

ԵԹԷ Հնչակեաններն ուզում են մտնել մեր կուսակցութեան մէջ, ապա դա պէտք է արւի այն ձեւով, ինչպէս Կոմինտերնը արդէն որոշել է հայաստանեան, կովկասեան, ռուսաստանեան Հնչակեանների վերաբերմամբ. առանց մի պայմանի, ըստ իրենց անհատական արժէքի, Հնչակեան կուսակցութեան հետեւողները մեր կուսակցութեան կանոնագրութեան հիման վրա ընդունւում են որպէս անդամներ Կոմունիստական Կուսակցութեան։ Այդպէս է օրէնքը։ Այդպէս պէտք է լինի նաեւ Ամերիկայում։ Մենք գիտենք, որ Հնչակեանների մօտ կան բանտրներ. ահա, որոնք են որ մկրտւելու են կոմունիստականօրէն։ Մեզ մասսաներն են պէտք եւ ոչ թէ նրանց ղեկավարները»։ Իսկ «Սոցիալ Դեմօկրատ Հնչակեան» անունը արժէքաւոր ու անհրաժեշտ է այդ «ղեկավարներին» եւ ոչ թէ մասսաներին, որոնք կոմունիստականացել են արդէն։

Այս տեսակէտից մեզ ամենեւին չի զբաղեցնում եւ չի հրապուրում այնպիսի մի ֆիրմա, ինչպիսին «Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութիւն» է։ Այդպէս ուրեմն։ Բանտրները մտնում են իրենց կուսակցութեան մէջ՝ դա Կոմունիստական Կուսակցութիւնն է. Սոցիալ Դեմոկրատական վիժուածքն ու Հնչակեան անհեթեթութիւնը կապ չունեն Կոմունիզմի հետ. վերջինս մասսաների ունեցուածքն է, իսկ սնանկ սոցիալ-դեմօկրատիզմը չի կարող նշանարան ծառայել այն կուսակցութեան, որի նպատակն է Կոմունիզմը, ուսմունքը՝ Յեղափոխական Մարքսիզմը, իսկ գործը՝ մարտական քայլերը։

Արդ, հրաժարւենք սոցիալ-դեմօկրատիզմից ու հընչակեանութիւնից։ Կեցցէ՛ Ամերիկայի Բանւորական Կուսակցութեան Հայկական Ֆեդերացիան, կեցցէ՛ նրա օրգան «Բանւոր»-ը։ Մենք համոզուած ենք, որ «Ս. Դ. Հընչակեան» մականունը, որպէս թիւրիմացութիւն, մի չատ ժամանակաւոր թիւրիմացութիւն կլինի, կանցնի ու կըգնա։ Այս անդամ չկանգնելով Հնչակեանների վրա, բաւականանանք այս մի քանի տողերովը եւ կրկին ու կրկին յայտնենք մեր բաղձանքը — թող լինի Ամերիկայի Բանւորական Կուսակցութեան Հայկական Ֆեդերացիա։

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ընկեր Մեսոնիկեան Ամերիկահայ Աշխատաւորութեան ուղղած իր դիմումին) մէջ խօսելով Խորհրդային Հայաստանի բրած ճիգերուն եւ առաջացուցած արդիւնքներուն մասին, իրաւամբ կայտարարէ թէ՝ «Ներկայումս Հայաստանը ապրում է կամ սկսում է իր Նոր Ոսկեդարը»։*

Այս խօսքերը իրենց ամբողջ արժէքով եւ ճշմարտութեամբ կարձագանգեն մեր մտքերուն մէջ, երբ մենք կընայինք տպագրական գործի այն սքանչելի արտադրութիւններուն, որոնք «Պետական Հրատարակութիւն» կամ կրճաւուած՝ «Պետհրատ» անունին տակ լոյս տեսած են կարճ ժամանակաւոր մը մէջ։

Այս ի՞նչ զմայլելի գործ է. իրօք որ մեր մեղաւոր ընկերները տնտեսական, ֆիզիքական եւ ուրիշ չա՞տ մը հոգերու տակ կրցեր են երեւան բերել՝ ընդամենը երկու ու կէս տարւայ ընթացքին։ Ինչպէ՞ս կրցեր են մեր ընկերները այդչափ ժամանակ գտնել այդ բոլորը արտադրելու համար։ Եւ որքա՞ն նուրբ, բաղմակողմանի ընտրութիւն, եւ ինչպիսի՞ խնամք ու զուրգուրանք՝ ամբողջ գործին մէջ։

Հեղ մը նայեցէ՛ք Պետհրատի այս հրատարակութիւններու ցանկին։ Հոն կգտնէք պատմութեան, ընկերաբանութեան, դաստիարակութեան, առողջապահութեան, մաթեմաթիկայի շրջանէն ինքնուրոյն եւ թարգմանական գրուածքներ. կգտնէք բանաստեղծական երկեր, անուանի հեղինակներու երկերու ժողովածուներ, գրական-գիտական եւ քաղաքական ընոյթ ունեցող մեծահատոր հանդէսներ, պատանեկան գրականութիւն, բաղմազան դասագրքեր՝ գպրոցական գործածութեան համար, եւայլն, եւայլն։ Բոլորն ալ խնամքով պատրաստուած, բոլորն ալ Նոր Շունչով ոգեորուած, Նոր Ոգին մարմնացնող։

Անկարելի է Պետհրատի բոլոր հրատարակութիւններուն անդրադառնալ հոս եւ ամենուն համար արժանաւոր գնահատականներ տալ։ Կուզենք միայն Պետհրատի հրատարակչական գործի բնոյթը եւ արժէքը բնորոշող քանի մը արտադրութիւնները մատնանշել, յատուկ դրախօսականները թողլով «Բանւոր»-ի յաջորդ բացառիկներուն։

Սկսելով ժողովածուներէն, չէ կարելի առանձին հաճոյքով չյիշատակել մեր վաղամեռիկ Վահան Տէրեանի «Երկերի ժողովածու»-ն, որ ընկեր Պ. Մակինցեանի հըմուռ եւ գուրգուրալի խմբագրութեամբ սկսած է լոյս տեսնել Պոլսոյ մէջ՝ երեք հատորով։ Մեր ձեռքը անցած են միայն երկրորդ եւ երրորդ հատորները, որոնք ճաշակով, գեղեցիկ թղթի վրա տպագրուած եւ խնամուած դասաւորութեամբ կներկայացնեն մեզ Տէրեանը իր թախծոտ երգերով, իր երաժշտական նրբիզ հնչիւններով, իր խոր քնարերգութեամբ, արշալոյսի ձգտող իր հոգիի ամբողջ թավով։ Ախո՜ս որ տպագրական որոշ վրիպակներ նոս սպրդած են որոնք կհաւատանք որ յաջորդ տպագրութեան կվերացուին։

Առաջին հատորին մէջ պիտի ըլլայ ընկեր Մակինցեանի քննա-կենսագրական գրութիւնը, որուն կսպասենք անհամբեր։

Մեծ շահագրգռութեամբ կսպասենք նաեւ Լօռիի ան-

(*) «Գաղութահայ Աշխատաւորութեան», Ալ Մարտունի. 1923 թ. «Գիտղաս»-ի հրատարակութիւն. գին՝ 15 սենտ։

Ընկ. Սուրխաթեան

Գրական–գեղարուեստական շրջանի մէջ իր ունեցած հրատարակութիւններուն համար *Հայ Լուսաւորչաբարեկ* անունը ստացած է։ Վերջերս հրատարակած է «Գրական Դոհարներ» սքանչելի գործ Ա. հատորը։

Ընկ. Ա. Մռաւեան

Խորհ. Հայաստանի կարողագոյն գործիչներէն է, որու բաղաքական յօդուածները մեծ հանոյքով կկարդացուին Խորհրդային թերթերու մէջ։

մահ երգչի՝ Յովհաննէս Թումանեանի «Երկերի ժողովածու»–*ին, որ արդէն լոյս տեսած ըլլալու է, ինչպէս նաեւ կովկասեան եւ մասնաւորապէս հայ պրոլետարիատի առաջնորդ՝* Ստեփան Շահումեանի «Երկերի ժողովածու»–*ին, որ իր մէջ պիտի ամփոփէ անոր տպուած եւ անտիպ աշխատութիւնները՝ քաղաքական եւ ընկերաբանական խնդիրներու վերաբերմամբ։*

Ալէքսանդր Ռուբէնի (*Ալէքս. Ծատուրեանի*) «Երկերի ժողովածու»–*ն նոյնքան շահագրգռութիւն կներկայացնէ, որը լոյս պիտի տեսնէ ընկ.* Ալէքս. Մեասնիկեանի *խմբագրութեամբ։*

Ժողովածուներու շարքին մէջ ուրոյն շեշտով մը պիտի ընդգծել Սուրխաթեանի «Գրական Դոհարներ» *քրանասիան աշխատանք պարունակող գործը, որու առաջին հատորը լոյս տեսած է, մօտ 750 էջերէ բաղկացած։ Ինչպէս արդէն խմբագրող ընկ.* Սուրխաթեան *յառաջաբանին մէջ կրսէ, ինք նպատակ ունեցած է տալ բովանդակութեամբ հարուստ ժողովածու մը՝ հատորի մը մէջ զետեղելով գրական–գեղարուեստական խոշոր նիւթ՝ առանձին ընտրութեամբ։ Նիւթը դասաւորուած է ըստ գրական տեսակներուն կամ ձեւերուն, «որպէսզի գրական տեսութեան անցնելիս՝ կարելի լինի օգտագործել այն իբրեւ օժանդակ ձեռնարկ»։ Սակայն հատորը իր մէջ կամփոփէ հարուստ նմոյշներ՝ գիւղացիական եւ քաղաքային գրականութենէ ու գրամայէ։ Լաւագոյն հատուածները կը–զտնէք հոն գրական գլխաւոր ուղղութիւններէ՝ դասական, կեցց–դասական, romantik, իրապաշտական եւ խորհրդապաշտական։ Հայկ Դիւցազն, Էնէական, Աբու Լալա Մահարի, Համլէտ, Պէպօ, Անուշ եւ այլն, դասեւորած են որպէս օրինակներ։ Նիւթերու ընտրութեան մէջ առաջնորդուելով անոնց գեղարուեստական եւ ընկերային արժէքներով, հեղինակը խուսափեր է շովինիզմի տարրերով տոգորուած նիւթերէն, սակայն շատ մեծ յանդգնութեամբ տեղ տուած է բազմաթիւ հեղինակներու։ Ս. Գիւլզատեան, Գ. Մելոյեան, Սատաթեան, Ա. Խաչատրեան, Յ. Յովհաննէսեան, Ջիւանի, Հ. Ղ. Ալիշան, Դ. Վարուժան, Գրիգոր Աղթամարցի, Մկրտիչ Նաղաշ, Սրմբատ Շահազիզ, Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան, Շանթ, Զարենց, Տէրեան, Եւայլն, եւ այլն, մէկէ աւելի գրութիւններով երեւան կուգան հատորին մէջ։ Ամեն հեղինակի մասին խմբագրողը կուտայ սեղմ, բնորոշիչ քննա–կենսագրական փոքրիկ յօդուած մը, որու մէջ կգտանան հեղինակի առաւել եւ պակասաւոր կողմերը, անոր պատմական եւ ընկերային արժէքը, միջավայրի փոխազդեցութիւնները, գրական–գեղարուեստական նշանակութիւնը։ Այս եւ ուրիշ շարք մը առաւելութիւններով, որոնք թուելը անկարելի է հոս, «Գրական Դոհարները» կդառնայ սեղանի գարդ մը, որուն պէտքը պիտի զգայ թէ՛ դպրոցականը, թէ՛ ուսուցիչը, թէ՛ գրական քննադատը եւ թէ արտասանողը։*

Ընկ. Սուրխաթեան, *որ Խորհրդային Հայաստանի մէջ առանձին տեղ մը կգրաւէ որպէս մեր եւ օտար գրականութեան լաւ ծանօթ անձնաւորութիւն,* Գրական Դոհարներ–*ով անդնահատելի գործ մը կատարած է մեզ համար։ Անդուսպ բաղձանքով կնայինք Երկրորդ Հատորի լոյս ընծայման։*

Արիթէն օգտուելով՝ կուզենք ընթերցողներու ուշադրութիւնը հրաւիրել ընկ. Սուրխաթեանի *մէկ ուրիշ նշանակալից գործին, որ կկրէ «Հին Յունական Գրականութիւնը» վերնագիրը. կարող եւ նրբամիտ կերպով ընկ.* Սուրխաթեան *կվերլուծէ այդ դրքին մէջ Յունական հին գրականութեան ստեղծագործութիւնները, կապելով այդ ստեղծագործութիւնները իրենց միջավայրի պատմական ժամանակներու ընդհանուր պահանջներուն հետ եւ լուսաբանելով գրական այդ արտադրութիւններու տարբերական ու ենթակայական կողմերը։*

Բաղաքական գրականութեան *շարքի մէջ աչքառու տեղ կգրաւէն՝* Մակինցեանի *հարազատ եւ սիրուն թարգմանութիւնը* «Կոմունիստական Մանիֆեստ»–*ի, եւ* Ստեփան Շահումեանի *թարգմանութիւնը՝ Մարքսի* «Վարձու Աշխատանք եւ Կապիտալ»–*ի, տպա* Ալ. Մեասնիկեանի «Մեր Բաղաքականութիւնը եւ Հերթական Խնդիրները», Լենինի՝ «Պարէնհարկի Մասին», Ա. Մռաւեանի՝ «Սոցիալիստ–Յեղափոխականները Անդրկովկասում»։

Շատ սիրուն գործ է Կավալենկոյի «Բաղաքական Գրագիտութիւնը»*), որու մէջ խիստ մատչելի եւ ժողովրդական ձեւով հեղինակը կվերլուծէ եւ կներկայացնէ տնտեսագիտութեան եւ ընկերաբանութեան շատ մը խճողած ու չվերթ գաղափարները Մարքսեան պատմահայեցողութեան լոյսով պարզաբանելով զանոնք։ «Կապիտալիզմ», «Դասակարգային Կռիւ», «Կոմունիզմ», «Առաջին Ինտերնացիոնալ», «Ռուսատանի Յեղափոխութիւնը», «Պրոլետարական Դիկտատուրա», «Պետութիւն», «Երրորդ Ինտերնացիոնալ», «Խորհրդային Իշխանութիւն», — ահա մէկ քանին այն կարեւոր երեւոյթներէն, որոնք իրենց բիւրեղեայ լուսաբանութիւնը կգտնեն Կավալենկոյի գրքին մէջ։ Կարճ ժամանակեայ ընթացքին Ռուսիոյ մէջ այս գրքի քանի մը տպագրութիւններու արժանանալը ինքնին արդէն լաւագոյն տպացոյցն է անոր արժէքաւորութեան։*

Պատմագիտական Գրականութենէն *առանձին ուշադրութեան արժանի է ընկ.* Աշոտ Յովհաննիսեանի «Հայ–Ռուսական Օրիենտացիայի Ծագման Խնդիրը», *որու մէջ պատմական իրապաշտ մեթոդի մը կիրարկումով հեղինակը վերլուծութեան կենթարկէ շարք մը «պատմական» տասպելներ, եւ նոր, մինչ այդ չգործածուած վաւերաղրերու օգտաշահումով միանգամայն տարբեր եզրակա-*

(*) Ջեռքի տակ ունինք «*Մարտակոչ*–»ի հրատարակութիւնը, Թարգմ. Խ. Ե. Ս.

Զալս կողմը՝ Ընկ. ՍԻՄՕՆԻԿ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ, որ Կովկասեան Խորհ. Հանրապետութիւններու Արտաքին Առեւտուրի ներկայացուցիչն է Բերլինի մէջ: Իր իմաստալից եւ լուրջ յօդուածներով քաջ ծանօթ է նաեւ ամերիկահայերուն:

Աջ կողմը՝ Ընկ. Ա. ԵՐԶՆԿԵԱՆ, որ կարող կերպով վարած է եւ կվարէ Հայաստանի Երկրագործական Կոմիսարութիւնը:

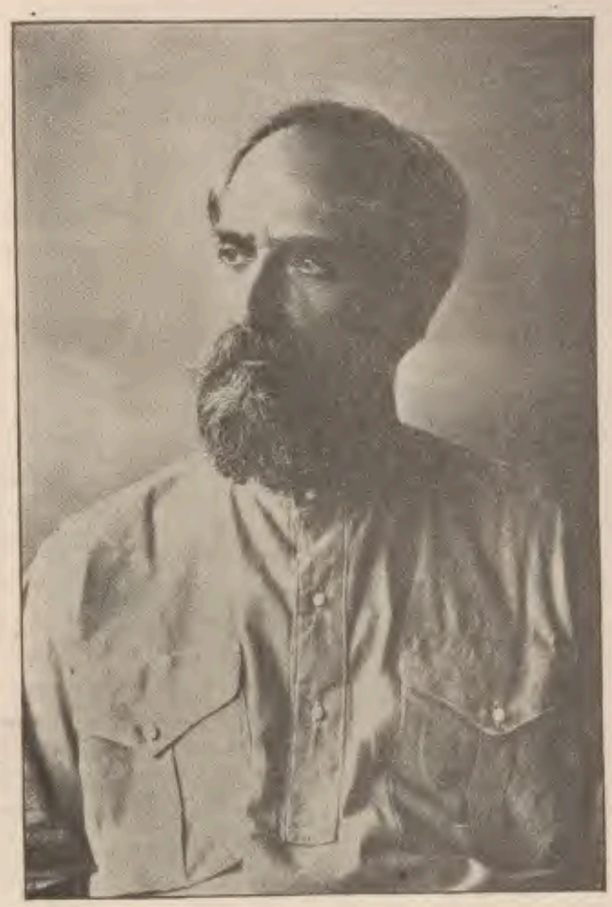

Ընկ. Ֆ. Մախարաձէ

Խորհ. Վրաստանի նախկին վարչապետը: Բոլշեւիկեան համբաւաւոր առաջնորդներէն է:

յութիւններու կյանքի, քան մինչայժմեայ «տոհմային պատմագիտութիւնը»:

Ցիշատակութեան արժանի է նաեւ Դ. Անանունի «Ռուսահայերի Հասարակական Զարգացումը» աշխատութեան երկրորդ Հատորը, որ «Գիտական Ինստիտուտի» հրատարակութիւն է, — հակառակ անոր, որ մենք չենք բաժներ այն բոլոր տեսակէտները որոնք կկարդացուին այդ գրքի մէջ՝ հեղինակին կողմէ:

«Պարբերական Հրատարակութիւններ»էն կբաւէ յիշել միայն «Նորք»–ը, որու մինչեւ այժմ լոյս տեսած երեք գրքերը ձեռքի տակ ունենալով՝ վստահաբար կրնանք ըսել որ եղակի գրքեր մը կկրաւէ հայ պարբերականներու մէջ, իր լրջութեամբ, բազմակողմանիութեամբ, հարբստութեամբ եւ նիւթերու մշակութեան եղանակով: Երրորդ գիրքը, որ կընդգրկէ Ապրիլէն մինչեւ Սեպտեմբեր կիսամեակը, ի միջի այլոց կպարունակէ Յովհ. Թումանեանի «Անրուն Կրկուն», որ, ինչպէս խմբագրութիւնը ցիչտ կերպով կնկատէ, «ժամանակակից յեղափոխութեան անդրադարձող սատիրա է՝ սոցիալական խոր իմաստով»: Այս հիանալի գործը Թումանեանի ձեռագրէն տպուած է անփոփոխ կերպով եւ, գժբախտաբար անաւարտ է:

Արժէքաւոր են Դերենիկ Դեմիրճեանի «Քաջ Նազար»ը, հրատարակ՝ 5 պատկերով. Շիրվանզադէի «Հայր Անոփրիոսի Վիշտը», Ստ. Զորեանի «Մեծատունը»:

Ուշագրաւ են՝ ընկ. Կասեանի «Ռուսական Ինքնակալութեան Քաղաքականութիւնն Անդրկովկասում», Աշոտ Յովհաննիսեանի «Դաշնակցութեան Իդէոլոգիայի Ընդարձիկ Կուրսը», Ա. Մռաւեանի «Պատմութեան Աւանգարդում»–ը, Ալ. Մարտունիի՝ «Յովհ. Թումանեանի Ստեղծագործութեան Սոցիալական Արժէքը», Ստ. Լիսեցեանի «Հայկ. Տպագիր Տառաձեւերի Բարեփոխութեան Հիմնական Սկզբունքները», ինչպէս եւ Մ. Աբեղեանի «Տաղաչափութեան Զարգացումը՝ Զարենցի եւ Ուրիշների Բանաստեղծութիւնների մէջ» կկարդացուին մեծ հետաքրքրութեամբ:

Կբաւէ սակայն: Մեր նպատակը չէր տալ «Պետհրատ»–ի հրատարակութիւններու լրիւ ընդգրկումը եւ ամբողջական պատկերը: Մատնանշելով յատկանշական որոշ արտադրութիւնները, մենք կամեցանք ընդհանուր գաղափար մը կազմել տալ այն հսկայ եւ չինիչ աշխատանքի վերաբերմամբ, որ տպագրական խօսքի միջոցաւ առաջ կտանին մեր ընկերները երկրի մէջ՝ ուղղակի հերոսական ճիգերով եւ աննման ինքնամոռացութեամբ:

Այս կատարած աշխատանքին չափ, թերեւս անկէ աւելի գնահատելի է մեզ համար այն համեստութիւնը եւ գործելու տենչը, որ երեւան կբերէ Պետհրատի խմբագրութիւնը, յայտարարելով թէ՝ «Պետհրատը գիտակցում է, որ արուածը չափազանց քիչ է բաւարարելու համար մեր երիտասարդ Բանւորա–Գիւղացիական Հանրապետութեան կուլ'տուրական բազմապիսի կարիքները»:

Այդպիսի գիտակցութեամբ առաջնորդուող մարմնի մը մասին, ինչքան ալ մեծ բան արտադրած ըլլար ան, կրնանք ըսել թէ չատ բան ըրած է, սակայն ալ աւելին պիտի ընէ այսուհետեւ:

Փակելէ առաջ, մեզի կմնայ մէյ մը ընթերցողներու ուշադրութիւնը հրաւիրել այս բացառիկի վերջին երեսի վրա եղած «Գիտ–Դաս»–ի ծանուցման վրա: Մեր ունեցած տեղեկութեան համեմատ՝ յայտարարուած գրքերէն շատ քիչ թիւով օրինակներ կմնան վաճառելի:

Ս.

ԿԱՐԵՒՈՐ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ

ԿՕՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՕՆԱԼԻ ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԿՕՄԻՏԷԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱՁԵՒԸ, 5 ՓԵՏՐՒԱՐԻ, 1923 Թ., ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՕՑԻԱԼ ԴԵՄՕԿՐԱՏ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ՝ ԿՕՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՕՆԱԼԻ ՄԷՋ ՄՏՆԵԼՈՒ ՀԱՐՑԻ ԱՌԹԻՒ

Այս եւ յաջորդ կարեւոր գրութիւնները ստացուած լինելով մօտ երեք ամիս առաջ, յանձնուեր են «Ս. Դ. Հնչակեան Ֆեդերացիայի» Կեդրոնական Գործադիր Մարմնին՝ ընկերական շարքերուն յայտնելու եւ հրատարակելու համար: Հնչակեան Կեդրոնական Գործադիրը յայտնի պատճառներով մինչեւ այժմ վախցեր է այդ գրութիւնները երեւան հանել եւ տակաւին Հնչակեան բանւոր ընկերները անտեղեակ են ատոնց: Այդ՝ մեր ընթերցողները չպիտի զարմացնէ, որովհետեւ 10 հոգիէ բաղկացած Կեդրոնական Գործադիրի մէջ կնստին այնպիսի մարդիկ, ինչպէս՝ Նազարբէկը, որ արտաքինապէս կոմունիստական փետուրներով զարդարելով, ներքին կերպով չի քաշուիր յուզած շեշտով յայտարարելու թէ՝ «*Ինչպէ՞ս, Դուք կուզէ՞ք որ ես դատաճանեմ իմ կուսակցութեան* (*Հնչակեանութեան*)». Սապահ-Գիւլը, որ լսելով թէ «Ֆեդերացիայի» օրգանը Նիւ Եօրկ պիտի փոխադրուի, քիչ մնացեր է, որ ուշաթափութեան մէջ իյնայ, որովհետեւ Նիւ Եօրկի մէջ չպիտի կրնար իր Բաւոր Պետրոսային *վէչակը* շարունակել. եւ որ «Գում Գափուն» ու Բաբը Ալին որպէս մարքսիստական ձեռնարկներ կդրաստէ տակաւին: Մօրլեանը, որ ամեն տեղ եւ ամեն առիթով՝ Հնչակեան անտեղեակ գործաւորներուն կյայտարարէ թէ՝ «*Այս անպիտան Բանւորականները կուզեն մեզի կոմունիստ դարձնել. մենք Հնչակեան եղեր ենք 37 տարիէ ի վեր, Հնչակեան ալ պիտի մնանք*», եւ որ իր *իմպօրտի* ու *էկսպօրտի* համար գրած նամակները կվերջացնէ «Մարքսիստական բարեւներով»: Պոնտացին, որ տղեկի մը խելքով եւ անմեղ ժպիտով կյայտարարէ թէ՝ «*Ի հարկէ որ մեր կազմած Մէջուիթիւնը նոր կազմակերպութիւն մը չէ, այլ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան շարունակութիւնը*»: Աւելցուցէք այս ամենուն նաեւ այն պարագան, որ կեդրոնին մէջ ներկայիս նստած են մէկ-երկու նախկին Բանւորականներ, որոնք Հնչակեան *թէկերը*, Հնչակեաններէն աւելի ջերմեռանդօրէն կպաշտպանեն, այն ժամանակ շատ որոշ կդառնայ թէ ինչո՛ւ այս փաստաթղթերը մինչեւ այժմ հրապարակ չեն բերուիր:

Շուտով մենք պատեհութիւն կունենանք հրատարակելու նաեւ Հայաստանի Կոմունիստ Կուսակցութեան Կեդր. Դոր. Մարմնի որոշումը՝ Հնչակեան «Միութեան» մասին: Առայժմ կրաւէ այնչափը յայտնել, որ Հայաստանի Կոմունիստ Կուսակցութիւնը եւս կանգնած մնալով *Կոմինտերնի* որոշման գետնի վրա, միանգամայն հակառակ է, որ Ամերիկայի մէջ Հնչակեանները *ամբողջութեամբ* միանան Կոմունիստ Կազմակերպութեան: Հնչակեան շարքերը, այս է Հայաստանի Կոմունիստ Կուսակցութեան որոշումը,— նախ պիտի անջատուին իրենց նախկին «դեկավարներէն», որոնք ոչ միայն իրենք-զիրենք վարկաբեկած են, այլ եւ ամեն շարժում, որու հետ կապեր են:

Այդ տեսակէտէ ընկ. Ալ. Մեսանիկեանի յօդուածը եւս արժէքաւոր ցուցմունքներ կընէ, որը մենք արտատպած ենք այս բացատրիկի մէջ «*Մարտակոչ*»-էն առնելով: ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1.— *Հայկական Ս. Դ. Հնչակ. Կուսակցութիւնը, լինելով Ռուսաստանի Սոցիալ-Դեմոկրատիայի հնագոյն յեղափոխական դնդերից մէկը, իր գոյութեան ամբողջ ընթացքում գործել է Ռուսաստանի Ս. Դ. Բանւորական Կուսակցութիւնից առանձնացած, ժամանակին իր շարքերում ընդունած լինելով միջազգայնական տարրեր՝ Ռուսաստանում եւ ի մասնաւորի Հայաստանում: Նոյն առանձնացումը պահպանել է նա ե՛ւ Ռուսաստանի Կոմունիստական Կուսակցութեան նկատմամբ: Անփոփոխ կերպով ընդգծելով իր իրաւունքը հայկական պրոլետարիատի բացառիկ ներկայացուցչութեան՝ Ռուսաստանի սահմաններում եւ արտասահմանում, Հնչակեան Կուսակցութիւնը, Սոցիալ-Դեմոկրատների տերիտորիալ միութեան սկզբունքին, որ իր մէջ է առնում բոլոր ազգութիւնների պրոլետարիատի առաջապահ զունդը, հակադրում էր հայկական պրոլետարիատի միջազգային միացման սկզբունքը. այդ ուղղութեամբ նա ամբողջովին անց էր կացնում միեւնոյն սկզբունքը, ինչ որ «Բունդը»: Նոյն իսկ իր մուտքը Կոմինտերնի մէջ Հնչակեան Կուսակցութիւնը իր յայտարարութեան մէջ պայմանաւորում է իր միջազգային ամբողջականութեամբ եւ ինքնավար դրութեան ճանաչմամբ: Այդ սկզբունքը Կոմինտերնի համար ի հարկէ բոլորովին անընդունելի է: Այդ պատճառով Կոմինտերնի նախագահութիւնը հնարաւոր է համարում Հնչակեան Կազմակերպութիւնների մուտքը հետեւեալ պայմաններով.*

ա.— Հնչակեան Կուսակցութեան Ռուսաստանի Կազմակերպութիւնը եւ նրա Կենտրոնական Վարչութիւնը Թիֆլիսում պէտք է հրաժարուեն իրենց միջազգային միութիւնից:

բ.— Դիմել Հնչակեան բոլոր կազմակերպութիւններին առաջարկել ձուլուել տերրիտորիալ Կոմունիստական Կուսակցութեան մէջ:

գ.— Դիմել Ռուս. Կոմունիստական Կուսակցութեան Կենտրոնական Վարչութեան, խնդրելով Հնչակեան կազմակերպութեան Ռուսաստանի անդամների ընդունելութիւնը Ռուս. Կոմունիստական Կուսակցութեան մէջ:

դ.— Հնչակեան՝ Ռուսաստանի Կազմակերպութիւնը չի կարող ընդունել Ռուս. Կոմունիստական Կուսակցութեան մէջ հաւասարար. բացառութիւն կարող է տալ ընդունելութեան պայմանների մասին համաձայնութիւն կայացնելուց յետոյ միայն պրոլետարական տարրերի համար. ոչ-պրոլետարական տարրերը ընդունւում են միայն պերսօնալ կերպով:

2.— Արտասահմանի Հնչակեան Կազմակերպութիւնների վերաբերեալ.

ա.— *Ամերիկայի Հնչակեան Կազմակերպութիւնը, որը Հնչակեան պատուիրակութեան ներկայացրած նիւթերի համաձայն, իւր մէջ միացնում է մի քանի հազար բանուորներ(*), պէտք է ձուլուի համա-ամերիկեան «Վօրկերս Պարտի» (Workers Party) կազմակերպութեան հետ: Դրա համար անհրաժեշտ է տանել երկար, նախնական աշխատանք՝ Հնչակեան Կուսակցութեան յեղափոխական տարրերի մուտքի համար Ամերիկեան «Վօրկերս Պարտի»-ի մէջ, որը համակրում է Կոմինտերնին: Այդ նախապատրաստութիւնից յետոյ հրաւիրել Հնչակեան Կազմակերպութեան համա-ամերիկեան համագումար՝ վճռելու համար այդ կազմակերպութեան յեղափոխական տարրերի մուտքը «Վօրկերս Պարտի»-ի մէջ:*

բ.— *Հնչակեան Կուսակցութեան Բուլղարական Կազմակերպութեան խնդրի որոշումը յանձնել Բուլղարական Կոմունիստական Կուսակցութեան, իսկ Բալկանեան այլ երկրներում միեւնոյն աշխատանքը անց կացնել Կոմինտերնի ներկայացուցիչների միջոցաւ:*

գ.— *Հնչակեան Կուսակցութեան Տաճկաստանի Կազմակերպութեան վերաբերեալ Կոմինտերնի Գործադիր Կոմիտէի Նախագահութիւնը անժամանակ է դտնում Տաճկական Կոմունիստական Կուսակցութեան լիակատար ձուլումը Հնչակեան Կուսակցութեան հետ: Առաջիկայում մինչեւ Տաճկական Կոմունիստական Կուսակցութեան հետ ձուլումը, Հնչակեան Կուսակցութիւնը համարւում է Կոմունիստական Կուսակցութեան համակրող եւ իբրեւ այդպիսին ունենում է իր ներկայացուցիչը Տաճկաստանի Կոմունիստական Կուսակցութեան աշխատանքների մէջ:*

դ.— *Արեւելքի միւս երկրներում (Պարսկաստան, Եգիպտոս) Հնչակեան Կազմակերպութիւնները պէտք է անմիջապէս դիմեն Կոմինտերնի տեղական սեկցիաներին՝ խնդրելով մտցնել Հնչակեան Կազմակերպութիւնների անդամներին նոյն երկրի Կոմունիստական Կուսակցութեան մէջ, այն պայմաններով, որոնք կմշակուեն վերադարձ համաձայնութեամբ:*

Կոմունիստական Ինտերնացիոնալի
Գործ. Կոմիտէի Նախագահութիւն
(ստորագրուած)
Օ. Վ. ԿՈՒՆՍԻՆԵՐ

Կոմինտերնի Կնիքը

Ս. Դ. Հնչ. Կ.-ական Կեդրոնի Կնիքը

Ուղիղ ընդ իսկականին
Հնչակ. Կ.-եան Կեդր. Վարչութեան
Ատենադպիր՝ Վ. ՄԱՐՍԵԱՆ

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ

ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԵՐԻՆ

Սիրելի ընկերներ,

Սրանից մօտ վեց ամիս առաջ կենտր. Վարչութիւնս մի ընդարձակ դեկլարացիա (յայտարարութիւն) ուղարկեց Երրորդ Ինտերնացիոնալի Զորրորդ Կոնգրեսին, խնդրելով որ մեր կուսակցութիւնն անդամ ընդունի իւր մէջ, իբրեւ Կոմունիստական աշխարհահայեացք եւ հիմնական դաւանանք ունեցող կազմակերպութիւն:

Վահան Տէրեան

Կոնգրեսի աշխատանքների ուսումնասիրից յետոյ Երրորդ Ինտերնացիոնալի Գործադիր Կոմիտէից հեռագիր ստացանք, որով մի ներկայացուցիչ էին խնդրել բանակցելու համար: Մենք ուղարկեցինք ընկ. Երկաթին Մոսկուա: Բանակցութիւնների մանրամասնութիւնները ստանալուց հետոյ դրել ձեզ, ուղարկում ենք Կոմինտերնի Գործադիր Կոմիտէի որոշումը մեր յայտարարութեան առիթով:

Ընկերներ, դիտէք, որ քաղաքական հանգամանքները 35 տարի առաջ բոլորովին այլ էին, քան թէ այժմ: Այնպիսի հսկայական փոփոխութիւններ են տեղի ունեցել, որ աւելորդ է իսկ խօսել: Մեր կուսակցութեան հեռաւոր նպատակը՝ Կոմունիստական Յեղափոխութիւնն՝ սկսած է եւ կոմունիստական կարգերի տիրապետութիւնը իւր թափի մէջ է: Մեր պաշտպանած ամենատաջին հարցը՝ Տաճկահայ Խնդիրը, այսօր դերազանցապէս այլ պատկեր ունի քան թէ 35 տարի սրանից առաջ: Ինչ լուծում էլ ստանայ այդ հարցը, նա չի լինիլ 45 տարի մեզ շարունակ խայտառակաբար խարող եւ յոչնչացող Անտանտի ձեռքով, այլ միայն եւ միայն Խորհրդային Ռուսաստանի ձեռնտութեամբ մասնաւորապէս՝ Կոմինտերնի ու Կոմունիստական Կուսակցութեան ջանքերով՝ ընդհանրապէս:

Ահա՛ թէ ինչո՞ւ ամեն կերպ պէտք է աշխատենք մեր բախտը կապել Կոմինտերնի եւ Կոմունիստական Կուսակցութեան հետ, մեր պաշտպանած ժողովրդի եւ դասակարգի բախտն եւս նոյն Խորհրդային Կառավարութեան բախտի հետ՝ անպայմանօրէն: Ունինք այժմ մեր Խորհրդային Սոցիալիստական Հայաստանը, որը մեր իդէալների իրականացումն է եւ նա կարող է միայն ամենալայն թափով եւ փայլուն կերպով իրագործել մեր փայփայած իդէաները: Ռուսաստանում, առանձնապէս, մեր դոյութիւնն իբրեւ ինքնուրոյն կուսակցութիւն կորցրել է բոլորովին իւր նշանակութիւնը եւ raison d'etre-ը: Տասնեակ տարիներ առաջ կոմունիստական սկզբունքներ ընդգրկած մի կուսակցութիւն կարո՞ղ է արդեօք ինքն

(*) Ամերիկայի մէջ տարածուած հանրածանօթ առասպելները, դժբախտաբար տարածուած կերեւնան նաեւ Ռուսիայի մէջ: ԽՄԲ.

իրեն անձնասպանութեան մատնել, երբ այդ Կոմունիստական իրաւակարգը հաստատուել է, եւ, համաձայն Կոմինտերնի 21 յօդուածի՝ նոյն սկզբունք դաւանող մի այլ կուսակցութիւն գոյութիւն ունենալ չի կարող։ Ահա թէ ինչո՛ւ, երբ նարերս Կոմինտերնից վերսին գրութիւն ստացանք միութեան խնդիրը անյապաղ կարգադրելու համար, համաձայն ներփակեալ պայմանների, մենք որ սկզբունքով վարուց ընդունել էինք միութեան խնդիրը եւ միմիայն տեխնիկական հանգամանքների պատճառով ժամանակաւորապէս յետաձգել, բարեւոք համարեցինք ընդ առաջ գնալ եւ պատաւոր կերպով մեր զաղափարակից Մեծ Կուսակցութեան յարել, ստանց նոցիոնալիստական ճգձիմ հաշիւները ուշադրութեան առնելու։ Այս է պահանջում մեր կուսակցութեան պատիւը եւ 35 տարուայ ընդդիմակայ կոմունիստական վեհապոյն սկզբունքները։

Գրելով սոյն տողերը, յոյսով ենք, որ արտասահմանեան մտնաճիւղերն էլ կհետեւեն սոյն որոշման, վարելով Կոմինտերնի ներփակեալ բանաձեւի համաձայն։

Թիֆլիսի մտնաճիւղի ընդհանուր ժողովը միաձայն միացել է մեր որոշման։ Ռուսաստանի մեր միւս կազմակերպութիւններն էլ ուրախութեամբ կմիանան, քանի որ այդ են պահանջում պրոլետարիատի դերադոյն շահերը եւ մեր կուսակցութեան հիմնական նպատակը։

ընկերական սիրալիր բարեւներով

Ի դիմաց Հնչ. Կուս. Կենտ. Վարչութեան

Ատենադպիր՝ Վ. ՄԱՐՍԵԱՆ — Ատենապետ՝ ԵՐԿԱԹ

Գոկ. Ս. ՏԱՇԻՐ — ՄԱՐՕ ՆԱԶԱՐԲԵԳ (ԿՆԻՓ)

10 Յուլիս 1923 Թ.
Թիֆլիս

ՀՈՍ ՈՒ ՀՈՆ

ՀԵԼԻԵԳԻՈՅ ՄԷՋ ԴԱՏԱՒՈՐՆԵՐ ԿԱՆ...

Կրենք որ Ճենօվայի գատական տեսանը ազատ արձակեր է նոյն քաղաքի վերջին միջազգային համաժողովին ուսուցման ներկայացուցիչ Վօրօվսկիի սպանիչը։

Ո՞վ կրսէ թէ «ազատ» Զուիցերիոյ մէջ արդարութիւն չկայ։

* * *

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏԻՒԸ ՓՐԿՒԱԾ

Եւրոպայի չփացած տղեկին՝ Մուսօլինիի Տօն Քիշոտականութիւնը հասել է իր նպատակին։ Մանասարի շրջակայքները սպանուած չորս զինուորականներու իբր հատուցանի հելլէն կառավարութեան կողմէ վճարուած 50 միլիոն լիրայի երկու միլիոնը յատկացուած է մեռնողներու ընտանիքներուն. հինգ միլիոնը՝ Քօրֆուի սրբանոցին՝ ոմբակոծութեան զոհ գացած 10 մանուկներուն ի նպաստ, իսկ մնացած 43 միլիոնը անցած է պետական գանձը՝ վոխարինելու համար վիրաւորուած ազգային պատիւը։

Իմպերիալիստ պետութիւններու համար զինուորականներու ապրիլը *կարեւոր չէ մի։*

* * *

ԱՄԵՐԻԿԱ ՆՈՐ ՀԱՄԲԱՒ ՄԸ ԿՀԻՒՐԱՍԻՐԷ

Հին Ասորեստանցիք կրնային իրենց մոգերով եւ կախարդներով պարծենալ։ Բայց Քսաներորդ Դարը ունի իր Նիւ Եօրքի ամենատես ստիկանութիւնը եւ Վիեննայի Փրոֆ. Շէրմանը։ Այս վերջինը, որ այժմ Նիւ Եօրք կը-զտնուի, կըսեն՝ ստորագրութեան մը վրա նայելով կրնայ յայտնաբերել զայն գրողի անցեալը եւ ապագան՝ իր մանրամասնութիւններով։ Նիւ Եօրքի ստիկանութիւնը շատ մը փորձարկութիւններէ եւ որոշեր է օգտագործել այս անսազիւտ իրողութիւնը։ Այդ համոզիչ փորձերէն կարժէ մէկ–երկուքը թուել։

Այս տեսանողը տեսնելով Ուաշինկթընի ստորագրութիւնը, գիտցեր է որ ան՝ մեծ զինուորական մըն էր, եւ Ամերիկայի առաջին նախագահը. եւ իրրեւ մանրամասնութիւն՝ գիտցեր է նաեւ որ ան՝ երբ ամբողջ օրը չհայհոյէր, կաղօթէր։ Ուրիշ զարմանալի յայտնութիւն մըն ալ այն է, որ տեսնելով Նիւ Եօրքի ստիկանապետի՝ Քրմիշընբրը էնրայթի զէմքը, գիտցեր է որ ան ամենագիտակ եւ ամենահամեստ պաշտօնեան է եղած իր բոլոր տեսածներուն մէջ։

Ո՞վ էր որ կրսէր թէ Նիւ Եօրքի մէջ հսկայ պահանջ կայ ուղեղաբոյժներու (alienist)։

* * *

ՆՈՐԼԷՆ ԳՈՐԾԻ ՎՐԱ ԵՆ

Մի՛ վախնաք, գատական գործակալները չեն քնանար։ Ֆիլատելֆիայի սպանիչական եւ իտալական հիւպատոսարաններուն մէջ գժոխային պօմպաներ արձակուած են մեծ կորուստներ պատճառելով։ Մէկուն մէջ գոյդ մը հոգաթափներ աշնացեր են, իսկ միւսին մէջ՝ սանդուղին մէկ աստիճանը այրած է։ Այրուած աստիճանին մէկ կտորը քննելով՝ գատանի ստիկանութիւնը հաստատ համոզեր է որ Լենին եւ Տրօցկի բուն այդ գործին համար մէկ երկրիսն տօլար ուղարկած են Ամերիկա։ Բոլոր արմատականները ցանցի մէջ առնուած են եւ «քսանրչորս ժամէն» յանցագործներու ձերբակալումը անպայման կը սպասուի։

Այս անպիտան Բոլշեւիկները ի՞նչ պատուական ապրուստի ապրիւր մը հայթայթած են մեր արդարութեան պաշտօնեաներուն։

* * *

Extra! ԲՕԼՇԵՒԻԿԵԱՆ ԱՐԻՒՆՌՈՒՇՏ ՊԱՐԱԳԼՈՒԽ ՄԸ ԿՁԵՐԲԱԿԱԼԻԻ

Հիմակ կհաւատանք որ Նիւ Եօրքի իշխանութիւնները սկսած են իրական գործ տեսնել։ Պրոնկզի մէջ ձերբակալած են Լէօ Կրանօֆ անուն 11 տարեկան փրօտիկի մը, որ զրպաններուն մէջ էֆնտիի տեղ՝ զրականութիւն կկրէ եղեր, իսկ իր գանկին մէջ՝ նիֆ Քարթրրի տեղ՝ ուղեղ։ Կրնաք երեւակայել որ այսպիսի ախտերով վարակուած մանուկ մը որքա՜ն վտանգաւոր սպառնալիք մը կրնայ դառնալ ապագային՝ ընկերութեան, որու խարխսը Ուոլ Սթրիթ հաստատուած է։ Ուրիշ ոչինչ կրնանք ըսել բայց միայն ցնծութեամբ ծափահարել մեր իրաւունքներու անքուն պահապանները, որոնք յաջողած են օձը իր բոյնին մէջ բռնել եւ թոյլ չտալ որ երկրորդ Տրօցկի մը ածէ մեր մէջ եւ խանգարէ այս երկրի անպարտութիւնն ու երջանկութիւնը, զորս կմայլենք եղականօրէն շնորհիւ Դամպրոսի եւ Բաքֆելլրը կրտսերի եղբայրակցութեան։

Պէտք է ցաւինք սակայն, որ այս անսովոր իմացականութիւնը, որուն համար կրսեն թէ կրցած է կարդալ եւ իւրացնել լիովին Մարքսի եւ Պէրնար Շօի իմաստասիրութիւնները, չէ կիրարկած եւ կեդրոնացուցած իր տաղանդը ամբողջութեամբ ճատրակի (chess) *խաղին վրա, կամ է սպաս չէ դրած Սինեմայի ընկերութիւններուն, որոնց մէջ կրնար փառքի դափնիներ եւ տօլարներու կախարդիչ դումար մը ձեռք բերել, փոխանակ Արդարութեան խարդանին ենթարկելու։*

* * *

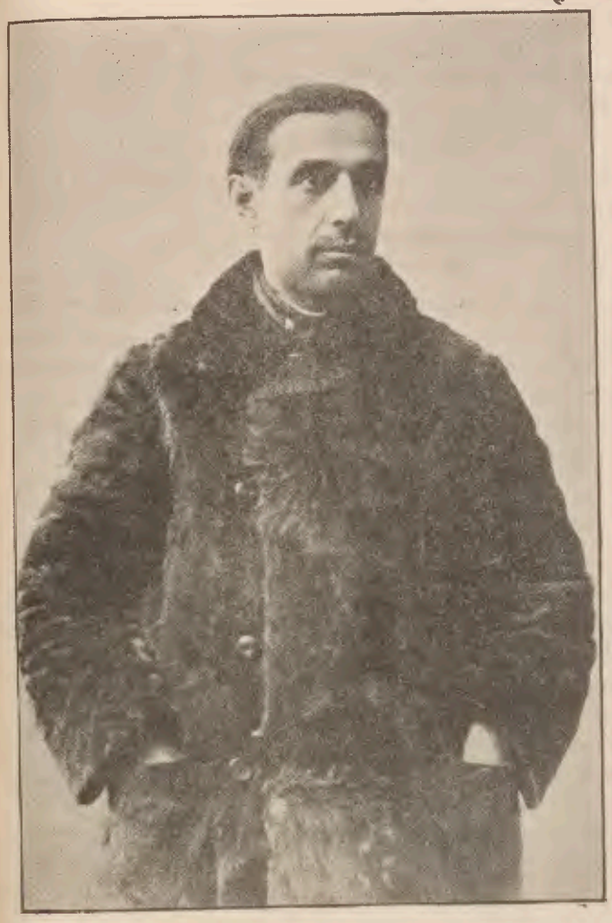

ԸՆԿ· ՍԱՐԳԻՍ ՍՐԱՊԻՈՆԵԱՆ

Հ· Ս· Խ· Հ· վարչապետը, որ ռուս բանուորներէն եւ գիւղացիներէն ԼՈՒԿԱՇԻՆ ժողովրդական անունին արժանացեր է:

ԸՆԿ· ՊՕՂՈՍ ՄԱԿԻՆՑԵԱՆ
(Իր նորագոյն նկարը)

Ընկ· Մակինցեանի ջանքերով կարելի է եղեր 10,000 հայ գաղթականներ Հայաստանի մէջ ընդունելու որոշումը տալ:

Կարեւոր Ազդ

ՀԱՅ ԲԱՆԻՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ նորընտիր Կեդրոնական Գործադիր Մարմինս կուզայ յայտարարելու թէ՝ կուսակցական շարքերէն եկած միահամուռ պահանջներու հիման վրա՝ որոշած է Կուսակցութեանս ուրոյն գոյութիւնը շարունակել:

Այս որոշումը անխուսափելի դարձեր է այն պատճառաւ, որ «միութիւն» կեղծ դիմակով հրապարակ եկած Ս· Դ· Հնչակեան լիտրբները իրենց անհատական շահերը հետապնդելէ եւ հետեւողներու մէջ կուսակցական կիրքեր հրահրելէ զատ ուրիշ ոեւէ գործ ըրած չունին· իսկ «միութիւնը» *իր կազմով, իր գործելակերպով եւ իր անունով ու թերթով երբէք չի համապատասխաներ ո՛չ կոմունիստական գաղափարաբանութիւն ներկայացնող կազմակերպութեան մը բնոյթին, ո՛չ ալ այն որոշումներուն, որոնք արուած են Կոմունիստ Միջազգայնականի կողմէ:*

Կանգնած մնալով հայ արմատական գործաւոր տարրերու միացման սկզբունքային գետնի վրա եւ հաւատալով որ Հնչակեան կազմակերպութեան աշխատաւոր տարրերը շուտով պիտի տեսնեն ու հասկնան թէ՝ «Ս· Դ· Հնչակեան» եւ «Երիտասարդ Հայաստան» անունները մէկ–երկու վարկաբեկած, զառամեալ եւ անբարեխիղճ ղեկավարներու միայն օգտակար կրնան ըլլալ եւ ո՛չ թէ հայ բանուորութեան կամ բանուորական յեղափոխութեան գործին, *Հայ Բանուորական Կուսակցութիւնը* կուգայ անշեղ եւ անսայթաք կերպով շարունակել այն գործը, զոր ան դժուարին պայմաններու տակ, բայց հոգեկան մեծ զոհունակութեամբ կատարած է երկու տարի շարունակ՝ ամերիկահայ աշխատաւորութեան մէջ:

«ԲԱՆԻՈՐ»–ը այսուհետեւ ալ պիտի շարունակէ մնալ Կուսակցութեանս օրկանը, եւ կվերսկսի հրատարակիլ ներկայ բացառիկ թւով:

Ի դիմաց Հայ Բանուորական Կուսակցութեան Նորընտիր Կեդրոնական Գործադիր Մարմնի
Քարտուղար Ս· ԳԱՀԱՆԵԱՆ

Նիւ Եօրկ, 20 Դեկտ· 1923 թ·

ԲԱՌԳԻՐՔ

ԱՅՍ ԲԱՑԱՌԻԿԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾԱԾԻԱԾ ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐՈՒ

Աբիփօն — *Հնդկական նախնական ցեղ մը, որ կապրէր Արճէնտինի մէջ եւ ներկայիս գոյութիւն չունի։*
Ագրեսիւ — *յարձակողական, բիրտ, նւաճողական։*
Ալբիօն — *Անգլիա։*
Ալիօնիստ — *խենթերու բժիշկ։*
Ակտիւ — *ներգործօն, կենդանի, եռանդուն։*
Ամալգամա — *ձուլում, միացում։*
Ամաթէօռ — *անվարժ, սկսնակ, անփորձ։*
Անախրօնիզմ — *ժամանակավրէպ դէպք, ժամանակավրիպութիւն։*
Անարխիստ — *անիշխանական։*
Անտանտ — *Համաձայնութիւն. սովորաբար կգործածուի պետութիւններու համաձայնութեան մասին։*
Ավանս — *կանխահատուցում, կանխաստացում։*
Արիստոկրատ — *ազնուական։*
Աւանգարդ — *առաջապահ զունդ։*

Բալանս — *հաւասարակշիռ, կշիռ։*
Բանկետ — *խնջոյք, խրախճանք, ճաշասեղան։*
Բիւդջէ — *նախահաշիւ, եկեւմուտք։*
Բլըֆ — *կեղծիք, սուտ։*
Բուշմէն — *Հարաւ-Ափրիկեան նախնական ցեղ մը։*

Delenda est Carthago — Կարկեդոնը պէտք է կործանի. (*Հռոմայեցի Պօրճիուս Կատօի խօսքն է*)։
Դելեգասիօն — *պատուիրակութիւն։*
Դեմագոգ — *ամբոխավար, խուժանավար։*
Դեմօկրասի — *ժողովրդապետութիւն։*
Դեկլարացիա — *յայտարարութիւն, ազդ։*
Դիպլեկտիկա — *այն դիտելակերպը, որ կցուցնէ երեւոյթի մէջ գոյութիւն ունեցող հակասութիւնները, որոնց շնորհիւ երեւոյթի բնոյթը ժամանակի ընթացքին հիմնովին կփոխուի։*
Դիկտատուրա — *խստիշխանութիւն, քաղաքական ուժի ճնշողական գործադրութիւն։*
Դինամիտային — *ուժանակային, զօրաւոր։*
Դուալիզմ — *երկուութիւն։*

En masse — *մասսայականօրէն, զանգուածային կերպով։*
Էպօխա — *ժամանակաշրջան, դարաշրջան։*
Էքզոտիկ — *օտարաբոյս, ուրիշ կլիմայի յատուկ։*
Էքսպօրտ — *արտածում։*
Էքստազ — *ծայրայեղ խանդավառութիւն, զառանցանք։*

Թալիսման — *կախարդական իր, հմայեակ։*
Թեզիս — *սկզբունք, դրութիւն։*
Թէօրիա — *տեսութիւն, վարդապետութիւն։*

Ժեստ — *կեցուածք, դիրք։*

Իդէալ — *գաղափարական, տեսական։*
Իդէոլոգիա — *գաղափարաբանութիւն։*
Իմպօրտ — *ներածում։*
Ինֆլատիւիւն — *կենսունակութենէ զուրկ ըլլալը, կրաւորականութիւն։*
Ինլեգալ — *անօրինական, օրէնքի հակառակ։*
Ինտերվենցիա — *միջամտութիւն։*
Ինտերնացիօնալ — *միջազգային։*
Ինստիտուտ — *հիմնարկութիւն, հաստատութիւն։*
Ինդուստրիա — *ճարտարարուեստ։*
Ինտրիկ — *նենգութիւն, որոգայթ, դաւ։*

Լաւա — *հրաբխային լայծ զանգուած։*
Լաբիւրինթոս — *բազմաբաժին շէնք մը։*
Լաֆէյ — *ծառայ, քծնող մարդ։*
Լեգենդ — *առասպել, հեքիաթ։*
Լեգալ — *օրինական, օրէնքին համապատասխան։*
Լիդրը — *դեկավար, առաջնորդ։*
Լօզունգ — *նշանաբան։*

Կամիլլոս — *Հռոմի դիկտատորներէն մին (403 Ք. Ա.), որ յետոյ աքսորուեցաւ, բայց Կելերու արշաւանքի ժամանակ վերադառնալով՝ Հռոմը ազատեց ու այսպիսով «Հռոմի երկրորդ Հիմնադիր» անունին արժանացաւ։*
Կարթագէն — *Կարկեդոն. Փիւնիկերէն կնշանակէ «Նոր Քաղաք». հնութեան փառաւոր քաղաքներէն մին էր՝ շինուած Ափրիկէի հիւսիսային եզրը։*
Կարան — *օթոմօպիլի արհեստանոց, կայան։*
Կազօլին — *կէղիւղ, քարիւղի զտուած տեսակը։*
Կոնգլոմերատ — *բազմատարր զանգուած։*
Կոլեգիա — *խումբ, մարմին, հաւաքական կազմ։*
Կոնֆերանս — *խորհրդաժողով։*
Կոնվենսիօն — *համաձայնագիր կնքելու համար գումարուած ժողով, նաեւ համաձայնագիրը ինքը։*
Կնեազ — *իշխան։*
Կոնգրէս — *խորհրդարան, համաժողով, խորհրդաժողով։*
Կոմինտերն — *Կոմունիստ Միջազգայնական։*
Կու՛լտուրա — *մշակոյթ։*
quasi — *կեղծ, անհարազատ։*
Կուրս — *ընթացք, ուղղութիւն, դասընթացք։*

Հումանիտար — *մարդասիրական, մարդկայնական։*
Հաննիբալ — *Աննիբալ,- Կարկեդոնացի հռչակաւոր զօրավար, ծնած 247 Ք. Ա.։*

Magna Charta — *մեծ հրովարտակ. այսպէս կկոչի Անգլիոյ՝ 1215 թուականի պետական հրովարտակը, որ այսօր ալ տակաւին Անգլիոյ սահմանադրութեան հիմը կկազմէ։*
Մանիա — *մոլութիւն, հիւանդութիւն։*
Մաշտաբ — *չափանիշ։*
Մասսա — *զանգուած։*
Մարիոնէտ — *Փայտէ կամ թիթեղէ պուպրիկ, որ թելերու միջոցաւ բեմի վրա կխաղցուի։*
Մեթօդ — *եղանակ, կերպ։*
Մեխանիզմ — *կառուցուածք, մեքենական կազմ։*

Նիվիտէ — *միամտութիւն։*
Նացիօնալիստ — *ազգայնական։*
Նիֆ Կարտրը — *Ամերիկեան Շերլօք Հոլմսը։*

Շովինիստ — *Թեթու ազգայնական։*

Ուափ — *այս անունով ամերիկացիք ծաղրական կերպով կկոչեն իսալացիները։ Մուսաւորապէս Տէյկօի նշանակութիւնն ունի։*
Ուտոպիա — *երազ, անիրականանալի բան մը։*

Պանթուրանիզմ — *համաթուրանականութիւն, թուրանական ցեղերու միացման ձգտող շարժում։*
Parvenu — *պայմաններու բերումով, յանկարծակի հարստացած կամ յաջողած. յաջողած՝ առանց արժանիքի։*
Պարազիտ — *մակաբոյծ, ձրիակեր։*
Պատրիոտ — *հայրենասէր. յաճախ հեգնական իմաստով։*
Պերսօնալ — *անհատական, ոչ հաւաքական։*
Պացիֆիստ — *խաղաղասէր։*

Պիզնէսմէն — առեւտրական, առեւտուրով զբաղող:
Պլան — ծրագիր, յատակագիծ, ուղղութիւն:
Պրոհիբիշընիստ — ոգելից ըմպելիի գործածութեան հակառակող, հակալքօլական:
Պրիմիտիւ — նախնական, անքաղաքակիրթ:
Պրետենզիա — բանի մը վրա իրաւունք բանեցնելու ձգտում:
Պրոֆիտային — շահասիրական, շահադիտական:
Պրոցէս — գործողութիւն, ընթացում:
Պոլինէզիա — Խաղաղական Ովկիանոսի մէջ ցրուած կղզեխումբերու անուն:
Պօրտինկ հաուզ — գիշերօթիկ տուն:
Պուրլեսգ — զաւեշտ, նրբութենէ զուրկ, բայց չափազանցումներով խնդուք առաջացնող կատակարանութիւն:

Սատիրա — երգիծանք:
Սեկցիա — բաժին, հատուած, մաս:
Սեկտանտային — հերձուածողական, բաժանողական:
Սէյմ — Խորհուրդ, միացեալ մարմին:
Սիստեմատիկ — կանոնաւոր, նպատակագիտակ, որոշ նկատումի համապատասխան:
Սիստէմ — կարգ, դրութիւն, կանոնաւոր եղանակով:
Սիւժէ — նիւթ, բովանդակութիւն, պարունակութիւն:
Սոֆեստուքիւն — անտրամաբանական խօսք:
Սոցիօլոգ — ընկերաբան, հասարակագէտ:
Սպորադիկ — տեղ-տեղ:

Վալիւտա — դրամարժէք, վողջին սիստեմ:

Տակտիկա — գործելակերպ:
Տերրիտորիա — երկրամաս, հողամաս, սահմանագծուած վայր:
Տեխնիքական — արհեստագիտական, մեքենային:
Տէրվիշ — Արաբերէն՝ Ֆաքիր, մահմեդական որոշ կարգի կրօնաւոր, որ բռնապրօսիկ կերպով սարքած խորհրդապաշտ աղօթքներով կՀանայ ժողովուրդի մոլեռանդութիւնը զօրացնել:

Տէրպի — կլորիկ գլխարկ մը. նաեւ անուն ձիարշաւի:
Տինօզօր — անհետացած կենդանական տեսակ մը, որ ողնայարաւորներու եւ սողուններու միջին թիւի մը կներկայացնէր:
Տիպիքական — ինքնօրինակ, յատկանշական:
Տօն-Գիշօտային — զառանցական, երեւակայական:
Տօկմատիկ — վարդապետական, իրականութենէ կորզուած:

Raison d'etre — գոյութեան հիմք:
Ռեֆորմիստ — բարենորոգչական:
Ռէժիմ — վարչաձեւ, կարգ:
Ռէքլամ — առաւելագոյն արտադրութիւն, նաեւ արձանագրութիւն:
Ռէֆլամ — անձնադեկոյց, ինքնագովութիւն:
Ռօմանթիք — վիպական, երազական, անիրական:

Ցինիկ — չնական, կոպիտ, չրջապատը զանց առնող:

Փէշակ — զբաղում, արհեստ:

Քատաստրոֆ — աղէտ, տակնուվրայութիւն:
Քարեբա — լուսանկարչական գործիք (պատկերահան):

Օթօմատիկ — ինքնիրեն, ինքնագործ:
Օրգան — մարմնանդամ, պաշտօնաթերթ:
Օրիենտացիա — ուղղութիւն, վարքագիծ:

Ֆանատիկ — մոլեռանդ:
Ֆակտօր — գործօն, մղիչ ոյժ:
Ֆաքիր — տէրվիշ, մահմեդական որոշ կարգի կրօնաւոր:
Ֆետիշ — իր մը որ կպաշտուի, կուռք:
Ֆեդերատիւ — դաշնակցային:
Ֆէօդալական — աւատապետական:
Ֆիլանտրօպիզմ — մարդասիրական հոսանք:
Ֆիրմա — ցուցանակ, առեւտրական տուն:
Ֆրօնտ — ճակատ:
Ֆօրմել — պաշտօնական, պաշտօնապէս:

«ԲԱՆԻՈՐ»

ԲԱՑԱՌԻԿ ԹԻՒ 2

Լոյս պիտի տեսնէ Փետրուարի սկիզբը: Այդ թիւը նոյնպէս բաղկացած լինելով 48 մեծադիր, պատկերազարդ էջերէ, ամբողջութեամբ նուիրուած պիտի լինի Ամերիկեան կեանքին: Արդէն նկատի առնուած են հետեւեալ յօդուածները.—

«Ամերիկեան Սահմանադրութիւնը Մարքսիզմի Լոյսի Տակ», «Արմատական Շարժումը Ամերիկայի Մէջ», «Ամերիկահայ Գաղութի Անցեալը, Ներկան եւ Ապագան», «Քանի մը էջ՝ Ամերիկայի Հայ Կուսակցութիւններու Մոտիկ Անցեալէն», «Սովետական Ֆեդերացիայի Առարկայական Հիմքերը», «Պրոլետարական Յեղափոխութեան Կարելիութիւնները Ամերիկայի Մէջ», «Ամերիկահայ Գաղութի Պարտականութիւնները Խորհ. Հայաստանի Հանդէպ», եւայլն:

Բոլոր յօդուածները, նկարները եւայլն, խմբագրութեան ձեռքը պիտի լինին ամենաուշը Յունուար 18-ին:

ՄԵՐ ԲՈԼՈՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐԷՆ, ՀԱՄԱԿԻՐՆԵՐԷՆ ՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԷՆ

Կիսնդրենք «Բանուոր»-ի նախկին վարչութեան ու նախկին կեդր. Գործ. Մարմնի հետ ունեցած իրենց բոլոր հաշիւները մաքրել:

«Բանուոր»-ի վարչութեան եւ խմբագրութեան հասցէն կմնայ նոյնը՝

103 Lexington Avenue, New York, N. Y.

Իսկ կեդրոնական Գործադիր Մարմնի հասցէն է՝

S. Gahanian

62 P. O. Box Mads. Sq. Sta. New York, N. Y.

Ի դիմաց Հայ-Բան-Կուս.-ի Կեդրգործ Մարմնի
Քարտուղար՝ Ս. ԳԱՀԱՆԵԱՆ

«ԲԱՆԻՈՐ»-ի խմբագրութեան վերաբերեալ բոլոր գրութիւնները պիտի ուղղել հետեւեալ հասցէին՝

103 Lexington Avenue, New York, N. Y.

«ԲԱՆԻՈՐ»-Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՑԻԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

«ԲԱՆԻՈՐ» Շաբաթաթերթի, օրկան ՀԱՑ–ԲԱՆ–ԿՈՒՍ–ի որ կվերսկսի կանոնաւորապէս լոյս տեսնել Փեբրուարի սկզբին:

Վեցամսեայ բաժեգին՝ 2 տոլար: Դիմել այս հասցէին՝

Banvor Publishing Co·
103 Lexington Avenue, New York. N· Y·

ԲԱՑԻԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Ա Ր Ե Գ»

Գրական–Գիտական–Հասարակական

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ

1924 տարեայ առաջին վեցամսեայի համար

Բաժնեգին (առաջին վեցամսեայի) 3 տոլար

Բաժանորդագրութեան համար դիմել «ԱՐԵԳ»–ի խմբագրութեան՝ հետեւեալ հասցէով

Re'daction «AREG», S· Hakobian
Mechitaristengasse 4. Wien VII. Austria

Կարելի է բաժանորդագրուիլ նաեւ «ԲԱՆԻՈՐ»–ի խմբագրութեան միջոցաւ:

«ԱՐԵԳ»–*ի ընդհանուր գործակալն է* Ընկ· Ռուբէն Չագրեան: *Կինդրենք որ «ԱՐԵԳ»–ի բոլոր հաշիւները յետ այսու մատրուին իրեն հետեւեալ հասցէով՝*

R· Chakurian
103 Lexington Avenue, New York, N· Y·

«Գ Ի Տ — Դ Ա Ս»

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Դիմէ՛ ստանալու համար Պետական Հրատարակութիւններէն հետեւեալ գրքերը·–

1· Գրական Գոհարներ, *Սուրխաթեան*, 750 էջ, $3·75
2· Ժողովածու Երկերի, *Վահան Տէրեան*· խմբագրութեամբ *Պ· Մակինցեանի* ·75
3· Սալումէ ·40
4· Զրասոյզ Զանգը, թարգմ· *Պ· Մակինցեան* 1·00

Բոլոր ապսպրանքները՝ կանխիկ: Դիմել Հայ Պետական Հրատարակութիւններու Ամերիկայի միակ ներկայացուցչութեան՝

«Git–Das» Publishing Co·
62 P· O· Box Mads· Sq· Sta· New York, N· Y·

Նոյն հասցէին դիմէ ստանալու համար նաեւ *Սոցհանի* «Անսանձ Թռիչքներ»–ը, գին՝ 35 Սենտ· լաքակազմ՝ 50 Սենտ:

ՀԱՑ ԲԱՆԻՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՆԻՒ ԵՕՐՔԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ

Տեղի Պիտի Ունենայ

ՅՈՒՆԻՍԻ 13–ԻՆ ԿԻՐԱԿԻ ԿԷՍՕՐԷ ԵՏՔ ԺԱՄԸ 2–ԻՆ

Մանրամասնութիւնները առանձին յայտագրով

Կազմակերպութիւններէն կխնդրուի նկատի ունենալ այդ օրը:

Հ· Բ· Կ· ՆԻՒ ԵՕՐՔԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ
ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԷՍ—ԽՆՋՈՅՔ

Սարքուած

ՀԱՑ ԲԱՆԻՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՉԼՍԻԻ ԵՒ ՈՒՐԹՐԹԱՈՒՆԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ

Տեղի Պիտի Ունենայ

ՅՈՒՆԻՍԻ 20, 1924, ԿԻՐԱԿԻ ԿԷՍՕՐԷ ԵՏՔ ԺԱՄԸ 2–12

Մասնաճիւղի Ակումբին մէջ

453 Broadway. Chelsea. Mass·

Ատենախօսութիւն, երգ, նուագ, պար եւ առատ կերուխում՝ իրենց կարգին:

Ներկայ պիտի ըլլայ Ընկ· Սնար:

Մանրամասնութիւնները առանձին յայտագրով:

ՀԱՑ ԲԱՆԻՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՆԻՒ ԵՕՐՔԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ

ԱԿՈՒՄԲԸ

103 Lexington Avenue, New York. N· Y·

Իր հարուստ ընթերցարանով, *փուլ–բումով* եւ ուրիշ յարմարութիւններով՝ ԲԱՑ Է

Առաւօտեան ժամը 9:30–էն մինչեւ գիշերուայ ժամը 12–ը: Մտերմական հանելի շրջանակ, ժողովրդական դասախօսութիւններ եւայլն:

Ակումբը տրամադրելի է նաեւ հարսանիքներու, հաւաքոյթներու եւ ժողովներու համար: Այդ մասին կանխաւ պիտի խօսիլ վարչութեան:

ԱԿՈՒՄԲԻ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ